

Verhandeling van de tegennatuurlyke gezwellen : in haare verscheidene soorten, oorzaken, teekenen, voorseggingen en genesingen vertoont ...

<https://hdl.handle.net/1874/187894>

Mil. Hosp.
E. 1098

BIBLIOTHEEK VAN 'S RIJKS KWEEKSCHOOL
VOOR
MILITAIRE GENEESKUNDIGEN.
—————
PRACT. GEN.-HEELK. WETENSCH.
GENEES- EN HEELKUNDE.
IN HET ALGEMEEN.

77.

J. Heller 1750

E. 1098.

De

8. 10902
VERHANDELING
VAN DE
TEGENNATUURLYKE
GEZWELLEN,

In haare verscheidene
SOORTEN, OORZAKEN, TEEKENEN,
VOORSEGGINEN EN GENESINGEN
VERTOONT
En op onwrikbare Gronden van
REDEN en ONDERVINDING,
Door vyftigjarige Konstoeffening en veel op-
merkelyke gevallen bevestigt.

Ten dienften voor Leergierige jonge Heelmeefters.

DOOR
WOUTER SCHOUTEN,

Heelmeefters en Practifyn in Haarlem.

TWEEDE DEEL.

TE ROTTERDAM,
By HERMANUS KENTLINK,
Boekverkooper agter 't Stadhuys 1727.

HET XX. HOOFDSTUK.

Van de Roos, Erisipelas.

1. *Beschryving van de Roos.*
2. *Deszelfs verscheidenheit.*
3. *Verscheide Oorzaken.*
4. *Teekenen.*
5. *Voorzegging.*
6. *Geneezing, en wat daar ontrent al dient waargenomen.*
7. *Dat by de Belroos somwylen zeer zwaare toevallen komen, en welke, met een waarneeming.*

I.

WY hebben in onze Verhandeling Beschryving van de Roos. van de Ontsteking en deszelfs onderhoorige Gezwellen, veel zaken zo omstandig vertoont, dat wy oordeelen, van de Roos of het Roos- en Galgezwel weinig te zeggen zal vallen, nademaal deze twee voornamen qualen, al doorgaans malkanderen zo gemeen zijn, of ook gezelschaphouden, dat ze meermaals niet wel van malkanderen zijn te onderscheiden.

De Roos is een Gezwel tegen natuur, uit de Galachtigste stoffe des bloeds voortkomende, meest de huid en vleeschachtige dekselen, doch somwyl ook wel de meer inwendige deelen beslaande, met scherpe hitte, steekende pyn, geduurige Koorts, enz.

I I.

*Deszelfs
verschei-
denheit.*

Zy is volkomen, wanneer alleen uit de Gal, of met een heet bloed gemengelt zynde, voornamentlijk ontstaat.

*Erispelas.
Ædemata.
des.*

Scirrroides

Of onvolkomen, als die met slym, wind, wei- en waterachtig vocht, of met melancolie vermengt zynde, een Roos, slym of hardachtig Roosdes, enz. genoemt word.

I I I.

*Verscheide
Oorzaken.*

De oorzaak is, of uitwendig door vallen, slaan, stooten, gelijk die van ouds met recht de eerste oorzaak genoemt wierd, zodanig als in de verhandeling van de Ontsteeking ver- toont is.

Deze eerste of uitwendige oorzaak ontstaat ook al meermaals door de
ont-

ontfangene koude des lichts, waar door de fynste bloed-gal-wei-of waterachtige stoffe, zoo als die dan voorkomt, komt te stollen, en scherp te worden, scheurende de fynste vaatjes (die zich zo menigvuldig in de huidkliertjes komen te eindigen) open en vermeerderen aldus (en dat somwyl zeer haastig) de hevige pyn, ontsteking, zwellling, enz. en dus dees ontstelde vochten verscherpt, en door een geduurigen aanpers vermenigvuldigt zynde, zo loopt wel de huid met blaren, bellen en puisten op, dewijl alles op eene geweldige wijs de ontlasting komt te zoeken.

Want de inwendige oorzaak hier by gevoegt zynde, zo dient vast gestelt, dat een ware Roos uit een nu meer dan minder opsteking, Gisting, en ontsteltheit der Galle met bloed vermengt ontstaat, dewijl de wezentlyke stoffe van dit Roos- of Galgezwel, daar die ons in haar grootste hevigheit voorkomt, zo fyn, heet, scherp en licht vervliegende, of ook schielijk inslaande, menigmaal zoo

gevaerlijk, ja doodelijk word bevonden.

Het is dan deze licht ontstelde fyne Gallstoffs, die buiten hun vaatjes tot in de vliesige veseltjes, huidklier-tjes, enz. uitgedrongen, blijft stilstaan, stolt, verdikt en verderft, belettende aldus de beweging der deelen.

En zijn zodanige deelen dit ongeval meest onderwarig, dewelke door een zo konstige als redere t'samen-schakeling zynde gemaakt, de dagelijksche ongemacken van de lucht verdragen moeten, gelijk dan de Roos en Belroos in 't aangezicht hier in deze onze koude landen zo gemeen zijn, daar men in heete Gewesten die qualen nauwlijks kent; want te lichter geraakt het Galachtige bloed, door een schielijk ontfangene Koude aan 't Gisten, blazende met geweld de tedere bloed- en watervaatjes, en alle vliesige deeltjes zo vreeselijk op, dat dus, ook zelfs in 't Aangezicht wel zeer groote Gal- en Bloedgezwellen ontstaan, en zulx wel meermaals met een gevaaryke ontsteking der Pan-

en

en Breinvliezen vergeselschap zyn-
de; gelijk als ook door 't sterk op-
zetten en spannen der teérgevoelige
vliefige deeltjes des Aangezichts, de
geduurige Koorts, pyn, ongedurig-
heit, en wat noch meer in 't gevolg
van deze woedende quaal zich op-
doet, onafscheidentlyk ja een gewel-
dige Belroos worden gevonden.

Want een zo merkelyke ryfing of
uitbruischende Gifting, die als dan,
buiten twyffel in 't bloed is, dringt
voort, wil en zoekt een grooter uit-
breidinge, dan de veelvuldige vaat-
jes der zo bestormde lydende deelen
kunnen verschaffen, en de sterke aan-
pers of toevloeiing van het al te drif-
tig ontstelde bloed en der Galle in
deszelfs omloop, door- en omstra-
ling, zynde gestuit en verhindert,
staat stil, verdikt, hoopt op, ver-
meerdert, en komt dikmaal tot een
zeer groot Gezwel, zodanig als dan
de stoffe, die deze quaal voort brengt,
in haar verscheidenheit, naam, en
vermengeling te verschaffen.

I V.

De Kentekenen, inzonderheit in *Teekenen.*

F f 5

die

die van de Belroos, behooren genoegzaam bekend te zyn, wanneer dit verschrickelyk monster, in alle zyn hoedanigheden en boose qualiteiten, te voorschyn komt, want hier ziet men die fiere schoonheit, met alle de cierlyke luister van des menschen Aangezicht, in een vervaarlyke monstreusheit en afgryfelyk wezen verandert. Komt nu hovaerdig mensch, met al uw gewaande schoonheit hovaardye, hoogmoet, optooijing, versoeijelyke trotsheit, ende laardunkentheit ter baan, ende spiegelt uw in deze afgryfelyke ende rampzalige bespiegeling met opmerking, want hy spiegelt hem zacht, die zich in een ander spiegelt, hier kond gy klaarlyk zien, wie, wat, en hoedanig dat gy zyt? Gy, die uw stinkend lichaam (’t welk toch niet anders dan een vat vol stank is) zo versoeijelyk en monstreus, voor Gods Heilig en Alziende oog, en voor ’t gezicht aller vromen, durft optoojen; ja zoodanig, dat gy zo weinig na redelyke veel mie Christelyke menschen, maar veel eer duiveiskoppen gelykt, kom tred toe, en beschouw: uwen evenmensch,

die

die uw, of in schoonheit, hovaerdy, pracht en laatdunkentheit, of in jeugt, frisheit en krachten, noch mogelyk wel over weinig uuren of dagen ver overtrof, ziet nu eens hoe dat alle die schoone gaven zo gansch verwelkert, en gelyk de allerschoonste welriekende bloemen ter neêgevallen, verrot en stinkende zijn geworden. Hier leid nu dat schoone schepsel niet alleen van alle zyne uitwendige proncieraden, maar ook van alle deszelfs aangeborene schoonheit ontciert en ontluifert, zijn Hulsel is niet meer zo prachtig en weits, maar een wollige lap is nu het Kapluur, daar deze mooije pop mede opgepronkt is: Doet dit open, en beschouwt en oyerweegt eens, hoe haast het met uw, met my, of ook met andere der omstanders, dus, en mogelyk noch elendiger zoude konnen gestelt zyn, ziet wat een verbaarlyk monster, dat hier zig opdoet; gy ziet hier een Hoofd als een roompot, een Aangezicht daar de zwadder, vuilen Etter, en het stinkende brandige water, aan alle kanten uitsopt, en by nederloopt, den
ban-

bangen benauwden Adem, de vuile
 wasem en brandende ja besmettelyke
 hitte blaast u den Lyder in 't Aange-
 zicht, zo dat men waarlyk schricken
 moet over deszelfs uiterste elende,
 de oogen gefloten, als ballen opge-
 zwollen, de neus en neusgaten af-
 schouwelyk, en vol stinkende zwee-
 ren, 't voorhoofd, de slapen, de oor-
 ren, de wangen, de lippen, de kin,
 keel en hals, als een vuurigen oven,
 vol hitte, van brandige blaren en
 puisten, en dit altemaal somtyds zo
 quaadaardig en boos, dat ylhoofdig-
 heit, razerny, nachtwaking, droo-
 ge tong, mond en keel, onlydelyke
 dorst, hitte, droogte, flauwtens,
 benauwde Ademhaling, en een so-
 bere, kleine, duistere bevende pols,
 wel meermaals de voorloopers zyn,
 die ons verkondigen, dat eerlang dees
 Ademtogende ziel, uit dit elendig
 en bouwvallig Schepsel, de reis na
 die groote en onbegrypelyke Eeuwig-
 heit, ja na dien zo gelukzaligen He-
 mel, of na dien zo verdoemden Af-
 grond der Hellen, itaat aan te ne-
 men.

Door gaans openbaart zich in een
 stad Bel-

Belroos een haastige voortloopende roodigheit in de huid, met bellen, blafen en zweren, die meermaals het gantsche Aangezicht, de neus, en inzonderheit de oogen, en die ook wel met zeer groote verharde pyne-lyke Gezwellen afgryfelyk bezet, zo dat desselfs vast toegeslotene dexelen meermaals met een beginnende versterving beset zyn, te verrotten of te verzweren.

Want dit verschrickelyk toeval doet somwyl 't Hoofd, 't Aangezicht en de Hals, tot een afgryfelyke gedaante, vervaarlyk zwellen, met een uitnemende stekende en spannende pyn, ongedurigheit, maling, nachtwaking en gedurige sterke Koortse, dewelke gemeenlyk met een groote benauwtheit des herten, kort Ademhalen, een zwacke, duistere, ongestadige pols, en een dorre, bruine, droogetong; welsomtyds zo quaadaardig word bevonden, dat den lyder door zoo veele vyanden aangetast, ende bestormt, in weinig uren of dagen, kan weg gerukt worden.

V.

Voorzeg-
ging.

Somwyl worden by zo veel quade teekenen, ook noch wel zware Keelen Longontstekingen gemerkt, gevolgt van een zware Sprouw, schielijk verlies van krachten, en haastige dood.

Want dusdanig een vehemente Belroos gaat doorgaans kort en scherp, en keert zich haast na de eene of de andere kant, doch meest wanneer se dus heftig en zwaar is, ter quade zyde over.

Doch niet altyd is die van zo quaden aart, en als dan begintse wel van de eene zyde des Aangezichts, ende des Hoofds, en eindigt niet, voordat se meest alle desselfs deelen heeft omgewandelt.

Somtyds vertoont hem de Roos, voornamentlijk in de beenen, gansch paars en bruinachtig van couleur, wanneer het lichaam vol scheurbuik is.

Somtyds winderig, zuchtig, waterig, glinsterachtig, blinkende, enz.

Het Roosgezwel komt in allerlei deelen des lichaams, doch te lichter

in 't Aangezicht, om deszelfs tederheit en ongedektheid voor alle onnatuurlyke hitte en koude.

Voorts moet de Roos onderscheidentlyk worden aangemerkt, na dat deszelfs stilstaande vochten heet, Galachtig, scherp, zwavelachtig, ende met woedende, hitfige, brandige Koortfen verselt, of andersints ziltig, zuur of slymerig worden bevonden.

Want hoe Gal- en Zwavelachtiger en meerder opgiftende, hoe pijnlyker dat de Roos zal worden bevonden.

Zy eindigt ook op die wyze, gelyk van de Longontsteking gezegt is, namentlyk door ontdoening, Etterwording, verharding, of door een beginnende versterving en verrotting, enz.

De Belroos in 't aangezicht, moet, na dat zy ons groot en gewichtig voorkomt, verdacht zyn gehouden, en in haar nevensgaande zwarigheden, toevallen, woede, grootheit, plaats en verder hoedanigheden of gevaarlyk, of anders van meer belang, geensints zo bekommmerlyk worden geoordeelt.

Ook

Ook kan het Roosgezwel, schoon in zich zelfs niet zwaar, geagt mogt zyn, als die schielyk inslaat, doodelyk worden bevonden, volgens de lesse van den Griekschen *Hippocrates*, *Aphorismus 25. Lib. 6.* daar hy zegt: *De Roos, na binnen wykende, is quaad, maar na buiten uitslaande is goed, en zulx leert ons niet alleen de reden, maar ook de ondervindinge.*

Als ook dit Roosgezwel, zelfs onder 't gebruik der dienstige middelen nochtans inslaat, zo getuigt ons zulx, dat de vervallene krachten, de quade stoffe niet meer uit kunnen dryven, zo dat die zich wederom onder 't bloed vermengt.

De Roos, en inzonderheit de Belroos, niet wel behandelt zynde, en uit een zo licht bewegende stoffe bestaande, keert licht weder nabinnen, ende veroorzaakt wel meermaals de dood.

Crisis. Maar wel behandelt zynde, en uit een afleiding der ziekmakende stoffe voortkomende, kan tot de gezondheid veel goeds toebrengen, dewyl de deelen, en de vochten, van hare zo schadelyke stoffe worden ontlast.

De-

Deze stilstaande Vogten van 't Roosgezwel met het daar onder vermengelde Zenuwsap en wei, door een zo verhit bloed en galle verwarmt, en dus, als uitbruiffchende, geraken zeer ligt aan 't zweren, makende, terwyl 't fynste vervliegt en uitwaassemt, de rest tot een bequame Etterstoffe noodzakelyk.

V I.

En aldus tot de Geneezing komende, bestaat desselfs eerste betrachtting, in een goede manier des levens.

Geneezing, en wat daar ontrent al dient waargenomen.

En zulx moet in 't Roosgezwel, daar de gal met het bloed heerst, zo als van de Ontsteking gezegt is, zyn waargenomen.

Anderfints, in de scheurbutike Roos, of daar die met slym, water en zugt, of zwartgallige stoffe vermengelt is, moet de levenswyze geschikt zyn, na gelegentheit van zaken.

Ten tweeden, moet onze betragting zyn, dat wy op de allervoorzigtigste wys, de ontstelde Galagtige stoffe bedwingen, en wederom tot bedaren zoeken te brengen, op

G g

dat

dat die niet meer zo geweldig de lydende deelen bestormt.

En zulx geschied wel 't veiligste, door inwendige Geneesmiddelen, die een matelyk domen en zweeten verwecken, ende met een de levendige Geesten ende 't Herte versterken en verquicken; dog evenwel niet te verhittende nog 't ontstelde bloed meer ontsteekende moeten worden bevonden, gelyk wy dan by gebrek of afwezen van ervaren Geneesheeren, die kennisse moeten hebben, en die zodanig, als in de Verhandeling van de algemeene Ontsteking en Oogontsteking zyn voorgeschreven, den lyder voorschryven.

In alle ware Roos en Belroos, daar die van eenig gevaar of belang mogt zyn, mogen geen braakmiddelen, nogte buikzuiveringen worden gebruikt; en daar deze laatste nog eenigfints veilig mogte worden geoordeelt, daar moeten de *Scamoniata*, en zelfs alles, wat zeer scherp werkt, en by gevolg, zo licht een meerder ontsteltenis baart, noodfakelyk worden vermyd.

Dienstiger zyn de zagte afdryvende

de Hulpmiddelen, gelyk de *Cassia*, *Manna*, *Cremor Tartari*, 't *Electuarium Diacatholicum*, *Syrupus Diacodi*, en diergelyke: Als mede de Pruimen en Krentfopjes, waar mede al doorgaans Galryke lichamen ligt kunnen worden beweegt.

Maar die voor 't alderraadsaamst bequame Klifstere verkieft, sal myns bedunkens op de veiligste wys, de behoudenis van zyn evenmensch be-
tragten.

Voornamentlyk moet in een Belroos des Aangezichts, die al veeltyds quaadaardig en gevaarlyk ons voorkomt, dit alles op de voorzigtigste wys betrakt zyn.

De Aderlating kan somtyds in het begin van een zware Belroos, voornamentlyk in de Bloedryke, groot voordeel doen, waar mede dat ik meermaals de grootste hevigheid van dit holziek paard gesteuit heb, dog dient dan alvorens, indien den lyder wat hardlyvig mogt zyn, een openende Klifsteer, en na de Aderlating ten spoedigsten een matelyk Zweetverwekkend en Hartsterkend Geneesmiddel gebruikt.

Deze Aderlating geschied (doch spaarsaam en op de omzigtigste wys) volgens de lesse van den vermaarden *Willis*, en andere, om 't bloed in desselfs Gifting een weinig lucht te geven, en desselfs ontsteltheit te spoediger tot bedaaren te brengen.

Dog mag, nog moet de Aderlating geensints geschieden, wanneer dese quaal door een afleiding der ziekmakende stoffe voorkomt, of daar een bluts- of quaadaardige Koorts, Maselen, Kinderpokjes, enz. haar bekende voortteekenen, door benauwtheit aan 't Hert, zwaar ademhalen, maling, ylhoofdigheit, en nagtwaking komen te vertoonen; op dat men een zo schadelyke stoffe niet wederom inwards onder de massa van 't bloed trekt, en dus de gevaarlykheit der ziekte vermenigvuldigt.

Zo moet men dan wel met regt, die heilloose praetyk van sommige waaghalsen onses tyds, verfoeijen, die zig niet ontzien, in alle de straxgenoemde qualen, schoon zy die zien uitbreken, de arme lyders het bloed

af te tappen, en die dus in weinig uuren aan 't Graf op te offeren; gelyk men getuigt, dat zelfs ook die Godtsalige *Koninginne van Engeland*, op den 7 January 1695. door zulke afaardige Heelmeesters, die voor de ervarenste Geneesheeren by haar Majesteit verschenen, zo doodelyk voor haar, als schadelyk voor de gantsche Christenheit, is te beurt gevallen.

Men sal dan veel liever altoos nauwkeurig letten op de ware oorzaak, teekenen, tyden en 't wezen der Ziekten, op de grootheit en hevigheit van 't Gezwel op de nevensgaande qualen, plaats, vermengeling en wat meer daar ontrent dient waargenomen.

Op de oorzake of die waarlyk uit een afleiding der Ziekmakende stoffe is voortgekomen of niet, of dat die toevallig zynde, by eenig uitwendig toeval verschynt.

Als ook op desselfs hoedanigheit, namentlyk, of de Roos uit een scherpe Galle, met bloed vermengt, ontstaat, of in een minder hoedanigheit, kragt en hevigheit met slym, Wei, of Gallstoffs vermengelt, of

ook verzworen, met blaren, belles en Zweeren, of andersints ons niet geopent voorkomt.

Gelijk als mede op deszelfs grootheit, namentlijk, of die maar een, of meer deelen onses lichaams, beflaat.

En op de nevensgaande qualen zo wanneer dit Roosgezwel met andere zware Geswellen en toevallen voortkomt.

Desgelyx of die in 't Aangezicht, dicht by de Hersenen, in de Oogen, Hals, Keel, Long, Borst, Buik, enz. of in de andere uitwendige deelen van minder belang, ons voorkomt.

En also moet ook op den tijd van het toeval gelet sijn, namentlijk, of de quaal, in 't begin, sterker aangroei, staat, of in zijn vermindering, en dit laatste met toeneming van de gefondheit, word bevonden, sonder dewelke alle vermindering van Roos, Belroos en Ontsteekingen, verdagt gehouden moeten worden.

Dus veel moet men, ten minsten in de verscheidenheit der zaken, in opmerking komen te nemen, wil men

men'na de Konst de verschuldigde voor- en omzichtigheit tot de Genezing betrachten. En niet zo rouw, los, wild, woest en onbezonnen, als de veragters van de oude Konstleeraars en nieuwe Konstbouwmeesters der Heelkonst, gelyk zy zig hebben durven noemen, den onbewusten Leerling aanbevelen.

Tot stilling van 't opgiftend bloed en der ontstelde Galstof, en afwering van de onmatige toevloed (nu zegt men den aanpars) der scherpe vochten na de lydende deelen, behoorlijk zynde gezorgt, zo moeten ook onderwyl de plaatselyke Hulpmiddelen wel en behoorlyk worden gebruikt, tot dien einde staan, mijns oordeels, voor 't noodzaakelykst, deze betrachtting waargenomen te worden.

Eerstelyk, dat de opgeleide plaatsmiddelen niet verkoelende, verdickende, en by gevolg geensins teruggdryvende mogen zijn, op dat niet door zulx een zo schadelyke stoffe wederom inwards word gedreven, en een quaad einde veroorzaakt.

Zo acht ik de schadelyke teruggdryvende middelen het *Unguentum*

Nutritum, 't *Diapalma Dissolutum*, 't *Oxycratum*, de Gekarnde Melk, de Room, en diergelyke; als mede alle sterke t'samentreckende middelen en des Huits zweetgaten sluitende, stoppende en toebackende Geneesmiddelen, schadelyk, als die de natuurswerking in de uitdryving van 't quaad beletten, 't welk dus weêr inwaards keerende, quade gevolgen kan verschaffen.

Zelfs het Tarwe of ander Meel, 't welk ook sommige Heelmeesters, tot de Roosgezwellen in 't aangezigt ordonneren, behaagt my geensints, nademaal dat ik dikmaals gezien heb, dat de Roos, na deszelfs gebruik, of staag weder quam, of dat een langduurig gesuckel van Koorts en ontsteltheit in 't lichaam ontstond, of immers ten minsten nog lang daarna, eene harde weêrbarstigheid in de Huit des Aangezichts wierd bespeurt.

Alles wat dan aldus op een krachtige wys verkoelt, bluft licht in dit Roosgezwel de ingeborene warmte uit, wat krachtig droogt en stopt, stopt ook met een alle doortocht ter
uit-

waassening, die in alle ontsteekingen ende Gezwellen nochtans zoo noodzakelykst moeten gekeurt zyn.

Zo moeten ook alle vette Olien, Gommen, Zalven, *Defensiva*, enz. in alle voornamelyke eerst opkomende ontstekinge, ende Roosgezwellen, quaad gekeurt zyn, als die de ontstelde Galstoffe nog krachtiger gaande maken, licht doen rotten, de zweetgaten sluiten, en zo, by gevolg, des deels versterking kunnen veroorzaken.

En mogen ook wederom over de andere kant de plaatselyke Hulpmiddelen geensints zo uittermaten verhittende zyn, gelyk als dien dapperen Verbeteraar *Overkamp* zo yverig den Leerling aanpryft, of de zo pynelyke en alreeds hevig bestormde deelen, zullen wel haast als in vuur en vlam gezet worden, en sterker aanpars der ontstelde vochten, veel zwaarder pyn, droogten en brand, en heviger Koortsen zullen worden verwekt. Lust iemand de proef daar van te nemen, hy zal zulx tot zyn schande, en tot geen kleine verzwaa-

ring van de elenden, in zyn even-
mensch bevinden.

Zo komen dan, voornamentlijk in
de Belroos, zodanige Stovingen en
watertjes best te pas, die niet zo uit-
termaten verhittende, en nochtans
doordringende, verzachtende en een
weinig opdroogende moeten zyn, de
zulke, die de natuurlyke of ingebo-
rene warmte der lydende deelen be-
hoorlyk kunnen koesteren, verster-
ken, stoven en bewaren.

Of ook andersints, daar de pap-
pen noch beter dienst kunnen doen,
daar ordonneert men die na de ge-
legentheit der zaken, als verharde
Gezwellen by de Roos zyn.

In een hevige, of ook mindere
soort van Belroos in het Aange-
zicht, gebruik ik doorgaans dit
volgende met een gewentte uitwer-
king:

Rx Aq. Still. Sambuc. ℥x

Spir. Vin. ℥iij

Caphur. ℥ß

Sief. Alb. ʒß

Croc. Britt. gr. vj

m. f. Epithema.

Dog

Dog de Brandewyn en de Campher neem ik meerder of minder na gelegentheit van zaken.

De Drukdoeken, vier, zes of agt dik gevouwen, hier in nat gemaakt, en styf uitgeperst zynde, moeten zo heet als 't behoort, eerst over 't voorhoofd, en zulx terstond bedekt, en voorts wederzyds over de deelen des Aangezichts, daar 't van nooden is, zo gevoeglijk worden gebruikt en verzekert, als mede met een zachte wolle Kapluur, over en om de deelen des Hoofds bezorgt en bekleed zyn, dat alles zyn behoorlyke warmte blyft behouden, op dat op deze wys de lydende deelen des te bequaamer bevochtigt, gestooft, gekoestert, ende verwarmt, het quaad te vaardiger uitgelokt mag worden.

Men zal zulx op deze wys laten ververschen, zo dikmaals als 't noodig zal zyn, al eer de opgeleide remedien, namentlyk de Drukdoeken, door droogte vast komen aan te kleven, die anders door hun hardigheit nieuwe onstekingten komen te verwecken.

In een Belroos des Aangezichts , als mede in Keelgezwellen , daar men verplicht is , stovingen of pappen te gebruiken , behoort voor al wel toegezien te worden , dat die behoorlyk worden geplaatst : Anders doen die (hoe dienstig dat ze ook mochten wezen) meer quaad als voordeel.

Hoe menigmaal heb ik de grootste fouten (in dezen gepleegt) gezien ? In een Belroos word het aangezicht dikmaals , zelfs in 't midden van de Winter , voor des luchtsbittere koude gantsch bloed gestelt , zo dat daar door , en door 't misbruik der vochtige Geneesmiddelen , haar schadelyke werking komen te doen : 't Is my nog onlangs gebeurt , dat ik by een oude verzwakte Juffrouw , met een ingeslagen Belroos in 't Aangezicht (ook dus veroorzaakt) wierd geroepen . Zy lag in een nypende koude , in 't midden van de Winter , onder 't gebruik van opgeleide wattertjes , met het gantsche Aangezicht bloot . Ik vreesde voor een onvermydelyke blindheit , alzo de vochten in 't straal der oogen , haareven als verstyft en bevroren vertoonden ,
door

door loutere warmte en dringende middelen, daar in de *Spiritus Vini*, de *Crocus*, en de *Claphura*, niet wieden vergeten, bragt ik dese bedroefde lydster zeer gelukkig te regt: En aldus gebeurt het meermaals, dat men ook desgelyx in gevaarlyke Keelgezwellen en Ontsteekingen, daar de Keel- of Slokdarm, de Strot en de wegen des Adems byna worden verstrikt, de verordonneerde gekookte Zwaluwe nesten en pappen zo nat, los, koud en hompsloms op die zo redere deelen worden gevoegt, dat ik tot de zodanige zijnde geroepen, die meermaals in 't uiterste gevaar van haastig te smooren, kom te bevinden, zo als wy dan daar van in de Verhandeling van de Keelgezwellen breder hebben gewag gemaakt.

Of zulk niet menigmaal de voornaamste oorzaak mogt zyn, dat niet alleen een Belroos, maar ook wel een gevaarlyk Keelgezwel zo licht wederom inslaat, zulk dat het eerste een schielyke verzwaring van de ziekte, verlies van Krachten, maaling, ylhoofdigheit en de dood, en het

tweede een doodelyke verftickinge veroorzaakt, zulx wil ik veel liever andere laten oordeelen, als breder daar over 't vonnis tot nadeel van iemant te vellen.

De Genees-Heeren, die wy de voorrang ontrent de drierlei bedieningen in de Geneesmiddelen komen te geven, behoorden in alle voorvallen van Belroos in 't Aangezigt, Keel-Gezwollen, Ontstekingen, enz. geoeffende Heelmeefters tot hun hulp te verkiezen, die zorge droegen, uitwendig de plaasmiddelenwel en behoorlyk te plaatfen, en zulx geenfints de agtelooze en floffe byftaanders, wyven, meiden, enz. zo als wy menigmaal zien gebeuren, aan te pryzen; want zeekerlyk daar aan 't leeven der lyders hangt, zo datelyk klaar genoeg is aangewezen.

Ik zoude van vele voorvallen, dies aangaande, kunnen gewagen, maar 't zal genoeg zyn, 't gene dat goed of nadeelig mogt zyn, klaar te vertoonon, veel voorvallen op te halen, doen niets ter zaak, wanneer den Leerling uit de Verhandeling recht
mocht

mogt begrypen, hoedanig de zaken, onder een zeer omzichtige bestiering met vermyding van 't tegenovergestelde, moeten beyvert en behandelt zyn.

Het bovengestelde Epithema; iemand niet behagende, kan uit zo veelerlei middelen by de Auteuren beschreven, verkiesen 't geen hem behaagt. Sommige nemen dit volgende, dat ook al doorgaans zeer goed is.

℞ *Caphur.* ℥℥
Sapon. Venet. ℥℥ in
Aq. Sambuc. ℥xv *Solutis.*
f. *Fotus.*

De geringe luiden kooken genoegsaam Vlierbloemen in zoete melk, drinken de melk, en leggen de uitgeperste Vlier op 't Roosgezwel, en zulx is mede niet te mispryzen, wanneer die behoorlyk warm, en voorts wel toegestommelt ofte gedekt, gebruikt word.

VII.

*Dat by de
Belroos
sommwylen
zeer zware
toevallen
komen, en
welke, met
een waar-
nessing.*

Zeer groote Gezwellen der ooggen verzellen ook meermaals een hevige Belroos, die of tot aen Ettergezwel des oogs, of van des Oogs dexels, of ook wel tot een beginnende versterfing en verrotting komt uit te barsten.

Wanneer een Belroos de Oogen krachtig bestormt, zo kan't gebeuren, dat die met een zeer groot geweld, pyn en opzwellling ten hoofden uit worden gedrongen.

De teekenen zyn zichtbaar, de gantsche deelen des Oogs of der Oogen, zwellen met een geweldige furie, Ontsteeking, Hardigheid, pyn, ongedurigheit, maling, nachtwaking, flauwtens, benauwtheit, geduurige Koortsen, enz. uitwaards, dreigende, door 't sterk aanpersen der vochten, alles door versticking te verflinden.

Verschrickelyk kunnen op dusdanig een wyze, het gantsche Aangezicht, doch inzonderheit de Oogen komen op te zwellen, met een verbaarlyke brand, Hitte ende quadaar-

aardigheid, makende korte gangen tot vernieling des lyders.

VIII.

Een bedaagt Schipper tot Amsterdam, van dusdanig een vreeselyke Belroos zeer schielyk beformt, vonden wy niet alleen 't gaantsche Aangezicht en de Hals, tot een verwonderenswaardige grootheit opgezwollen, maar ook de ballen der oogen wierden met een verschrickelyk geweld ten Hoofde uitgedreven, den beroemden Geneesheer en Burgermeester *Mabu le Febure*, konden met al onzen yver geensints beletten, dat niet alles terstond van een geheele versterving werd gevolgt, zoo dat hy al malende, zonder verstand, op den vierden dag zynes lydens, zyn qualen bestierf: Wy twyffelden niet, dat ook in dit voorval de Hersenen en Breinvliesen van dit boosaardig quaad niet minder als d'uitwendige zichtbare deelen bezet zyn gewdest.

In diergelyke voorvallen gebruik ik zodanige pappen, stovingen, betringen, enz. als in de beginnende versterving gebruikelyk zyn, zullen

wy, daar 't hoort, omftandig hopen te vertoonen.

Somwyl komen deze groote verharde Gezwellen haar wat meer uitwendig, en voornamentlyk tot in de verdubbeling der Oogfcheelen te zetten, alwaar men die door de beftdienftigfte pappen tot Etterwording zal zoeken te brengen, en ryp gemaakt zynde, ten fpoedigfte te openen, daar 't behoort, en voorts de Genezing zo konftelyk voltrekken, als tot behoud van 't Gezicht, zal worden vereifcht. Een aanmerkelyk ftaaftje is te vinden in onze Verbandeling van de Beckeneelsbreuken, *Kap. IV. pag. 46.*

De fchoone Huisvrouw van zeker Koopman, andersints bloedryk, en van een vrolyken aart, vond ik door een voorgaande hevige Belroos, die door een vry onbedreven Geneesheer met verkoelende waters maar paffelyk was behandelt, van al haar fchoonheit berooft; want als nu haar Aangezicht meerder afgryfelykheit, dan fchoonheit vertoonden. Ik bevond haar rechter oog en de oogfcheelen met een zeer groot, fteenhard,
hoog

hoog rood, en uitermaten pynlyk Gezwel uitermaten bezet, dat zy my zeer erbarmelyk klaagde, van zulx niet langer te kunnen uitftaan, zy lag in een Heete Koorts, met ongeduurigheit, nachtwaking, drooge tong, en door pynafgemat, elendig te kermen, dit groot Gezwel des Oogs, breide zich opwaards tot in de rechter flaapspier, en nederwaarts langs de zyde des Aangezichts uit, den Geneesheer verſchoonde zich, dat zy geen Heelmeeſter had willen hebben, 't welk ik van den Lydſter en byſtanders nochtans haaft anders verſtond; dan zulx daar latende, zo heb ik niet de Vrouw maar de Man 't gevaar des Oogs bekend gemaakt, en daar op dit volgende gedaan:

Rz. Rad. lilior. alb. ʒj

Herb. Betonic.

Alb.

Scord.

Flor. Chamomill.

Melilot. an. Mi

Sambuc.

Calendul. an. pj

Coq. inf. q. Cerevis. Opt. Colatur. Contus

adde

Hh 4

Farj

*Far. Hord.**Lin.**Foenugrac. an. ʒʒ**Croci. ʒj**m. f. Cataplasma.*

Onder dusdanig een heetgemaakte pap heb ik t'elkens nog een weinig Brandewyn gedaan, en die over de deelen des Oogs, der slaap des Hoofds en zyde des Aangezichts gebruikt, alleenlyk heb ik zagte platte wickjes tegen de kanten der vast op malkander gesloten Gogschelen gevoegt, die in dit volgend watertje waren be-
yogtigt,

*R. Aq. Sambuc.**Foenicul. an. ʒj**Spir. vin. ʒij**Caphur.**Croci Britt. an. gr. vj**Misce.*

Over de opgeleide Geneesmidde-
len heb ik een beknopt verband, en
een zagte warme wolle lap heen ge-
voegt, en dus den lydster driemaal
daags bezorgt.

Onderwyl wierden ook, op myn
verzoek, door den Geneesheer som-
wyl

wyl een Klifteer, als mede de zagte zweetverweckende en hertsterkende Geneesmiddelen den lydster geordonneert, en wy kregen eerlang 't gewenste einde van onze devoirs, want twee a drie groote Ettergezwellen quamen in beide de Oogschelen voort, ik opende op 't spoedigste de grootste met een gewenste ontlasting, daar na ook de andere, dewyl ze alle, door de scherpte der zo lang onthoudene stoffe, uitnemende pynlyk wierd bevonden. Ook waren de oogschellen des linker Oogs, met een vry groot Gezwel bezet, dan 't zelve verdween voorspoedig, zo als mede 't verharde Gezwel des Slaapspiers, als mede van des Aangezichts rechter zyde, desgelyks 't groot en meest lydend uitpuilend Oog, bevonden wy nu door de verhaalde ontlasting meer en meer te sinken, tot dat ik eindelyk kragtiger terugdryvende, versterking en opdrooging zoekende, 't *Emplastrum P. Datbeni* en de *Mucilagibus*, te saam onder een gesmolten, gebruikt heb, waar mede dat ik de nog overgebleve zwellings der Oogscheelen (dien ik nu tot ontlasting der scherpe tranen

wederom lucht en opening gaf, gelukkig herstelde, tot ophelderinge van 't Gezicht, heb ik toen dusdanig een Oogwater laten gebruiken.

℞ *Aq. Euphrag.*
Foenicul. an. ʒj
Sambuc. ʒʒ
Spir. vin. ʒj
Croci Britt. gr. iv
Sief alb. gr. vj
m. f. Collyrium.

En aldus heb ik onder Godts Genadigen zegen, en door een zorgvuldigen yver en verdere aangewende devoiren, deze Vrouw weder volkomenlyk in haar voorgaande Gezondheit herstelt. Zo dat men naderhand geene de minste teekens noch overblyffels van haar geledene rampen heeft kunnen bespeuren.

Somwyl komt na een langdurige suckeling ende inwendige Hoofdpyn een verrot Ettergezwel in de Hersenen te ontstaan, een quaadaardige ontsteking en verharde opzwellinge des Aangezichts, als mede des Oogs, komen, als de voorloopers van een
 groot

grooter quaad, doorgaans voor af, daar-op dan cerlang wel 't gantsche oog met al zyn geweijen, door een inwendige verrotting ten hoofde uitberst; zulx is my nog onlangs in twee verscheidene arme Vrouwen, die veel kommer en droefheit hadden uitgestaan, voorgekomen, in beide storten 't rechter oog, met een groote veelheit Goore, stinkende, quaadverwige Eitler ten hoofde uit, de Gezichtzenuwen, Spieren, en Vliesen des oogs, was ik genootzaakt dagelyx door een scherpe Knipschaar, voor zo veel die met haar verrotte selders telkens wierden uitgedreven, weg te nemen, dog niettegenstaande alle onze aangewende vlyt, zyn zy 't beide (als onze voorzegging geweest was) bestorven.

De Roos, in de andere deelen des Aangezigts, en des lichaams, moet desgelyx, na de verscheidenheit der onder een gemengelde vochten, die 't Roosgezwel komen te maken, behandelt zyn.

Is de Gallstof met het bloed vermengt, zo dat 'er een Belroos verschynt, als dan moet op dezelfde
wys,

wys, als van de ontsteking gezegt is, de Genezing in 't werk gettelt worden.

*Erysipelas
Oedema-
toides.*

Is die met slym, of met een water- of weiachtige stoffe vergezelschapt, zoo dat zich hier een zuchtachtig Roos- of Galgezwel, Slymroos word gemerkt, zo moeten de zaken daar heen bestiert zyn, dat men met meerder verwarming, 't zy door een doordringende betting van *Spiritus Vini*, *Aqua Theriacalis*, *Sambuci*, *Capbura*, *Crocus*, enz. 't zy door een versterkende pap, de taaije slym, en al wat van dusdanig een koude stoffe mogt zyn, zodanig zoekt te vermeerderen, dat doch voor al de warmte van het lydende deel bewaart en versterkt mag worden, om des te bequamer al wat in 't Gezwel een vertraagde beweging maakt, te overwinnen.

Want al is dusdanig een slym- of zuchtachtig Roosgezwel, met een vry hooge roode couleur bezet, zo nochtans zullen de ingedrukte putten en kuilen ons genoegzaam verzeekeren, dat hier meer koude als hitte schuilt; en al wat van de Galstof de roodigheit maakt, als een stoffe, die
door-

doorgaans haast en 't vlugtigst verdwynt, moet worden aangemerkt, en gewoon is de lymmerigste en meest verdikte stoffe des Gezwels over te laten, zo dat die doorgaans, al zyn geen verkoelende Geneesmiddelen gebruikt, zeer lankzaam en traag ter vermindering word bevonden.

Gelyk ook de Roosgezwellen uit Scheurbuik ontstaande, dewelke ons in de quaadsappige lichamen veeltys in de benen voorkomt, en aan derselver paarse couleur genoegzaam bekend zyn, latende voorts in alle dusdanige een ervaren Geneesheer voor 't inwendige zorgen.

En aldus moeten allerlei Roos- en Galgezwellen na hun aart, dat is, na de hoedanigheid, van hare onder een vermengelde stoffe, aangemerkt en behandelt zyn, acht gevende, dat men de Geneesmiddelen na het lichaam, de jaren, de krachten en delen, en na den tyd, grootheit, goed- of quaadaardigheid van het gebrek, enz. wyselyk weet te gebruiken, zoo als een wys Stuurman zijn Zeiltuig en Roer, na
Wind

Wind en Getyen verordineert, op dat wy in alles dus doende 't beste voor onzen Evenmensch komen te bevlytigen.

Ziet dus veel, Konstlievenden Leerling, hadden wy kortelyk van de Roos, en inzonderheit de Belroos, te zeggen, als die ons menigmaal zeer verschrickelyk zyn voorgekoomen; en dien ik weet, dat meermaal zo jammerlyk worden verzuimt of mishandelt.

HET XXI. HOOFDSTUK.

Van het Slymgezwel, Oedema.

1. Beschryving van het Slymgezwel. 2. Deszelfs verscheidenheit. 3. Teekenen. 4. Oorzaken. 5. Voorzegging. 6. Genezing, en wat daar ontrent al dient waargenomen. 7. De Water- en Windgezwellen worden op de zelve wyze als de Slymgezwellen genezen.

I.

TOt dus verre heb ik kortelyk de Beschryving van het Slymgezwel, voornaamste soorten der Bloed- en Galgezwellen verhandelt, en daar ontrent de noodzakelykste overweging, zo klaar als my doenlijk is geweest, vertoont: Wat wyders de vordere qualen; dewelke uit een tegennatuurlyk bloed ofte Galle voortkomstig zyn, aangaat, die vinden wy zo overvloedig beschreven, dat ik onnoodig geacht heb, daar iets by te voegen. En mogelyk zullen wy
in

Oedema.

in 't vervolg sommige noch aanroeren, die wel onder 't Roos-Gezwel worden gerekent, en nochtans (myns oordeels) bequamer onder de noch volgende twee voorname Gezwelten behoorden geschikt te zyn, en aldus komen wy nu tot het Slym-Gezwel, onder welkers rang de Slijm- Vlies-Water- Wind- en Zucht-Gezwellen moeten gestelt zyn, waar van ik het noodigste zal trachten op te stellen.

Het Slym Gezwel is een tegen-natuurlyk zacht, bol en onpynelyk Gezwel, wel meest in de benedenste deelen des lichaams door overvloed van slymerig wei, 't welk buiten zyn vaten gedrongen blyft stilstaan, makende in zyn ophooping de lydende deelen koud, traag en machteloos in haar beweging.

I I.

*Deszelfs
verschei-
dentheit.*

Zy komt ons voor, of zonder of met het bloed, de Gal, of zwartgallige stoffe vermengt, en word dus in een ware, dat is, die uit slym alleen, en in een niet ware, dat is, in een vermengt Slym-Gezwel onderscheidentlyk afgedeelt.

En

En aldus een waar Slymgezwel, of een ontstooke Slymgezwel, of een hardagtig Slymgezwel genoemd, op dezelve wys, als van de Longontsteking vertoont is, en als nog genoemd kunnen worden.

I I I.

Of zy komt dus alleen, of toe-^{Teekenen}vallig, en zulx by Tering, Waterzucht, en tot uitwendige Gezwellen.

Zy bezet eenig deel onzes lichaams alleen, of ook wel 't gantsche lichaam, als in de ongezonde, verzwakte en waterzugtige word gemerkt.

Zy komt ons voor, of t'eenemaal zonder Ontsteking, Hitte en pyn, en zeer zacht, bleek, putagtig en Koud in't aantasten, en moet dan een waar ofte niet vermengt Slymgezwel genoemd zyn.

I V.

Ontstaat zy uit Slym met bloed ^{Oorzaken}vermengelt, zo is dit Slymgezwel met wat Hardigheit en roodheit, met de Gal, met een glinsterend rood

en wat pyn, en met eene Zwartgal-
lige Hardigheit vergezelschapt,
somsyds zyn de onthoudene Vogten
van dit Gezwel, zo ziltig en scherp
bytende, de Huit doorknagende en
stinkende, dat by des Gezwels Hard-
neckigheid nog wel een verrotten-
de Dauwworm, ofte eene algemeene
ontvellinge alle de deelen in-
neemt.

Herpes

Na dat dan wyders den aart der in-
gelegerde en t'saamvergaderde Slym,
die 't Slymgezwel maakt, is, zo zal
men 't even als boven gezegt is, on-
derscheidentlyk vinden. Of is der-
zelve op een gepakte stoffe visceus,
Glaasachtig, of als Kalk, smeer of
pap, zo zullen die met een vliefig
bkleedfel doorgaans worden beyon-
den.

Het Slymgezwel, komt meest de
qualykgestelde en ongezone lichaa-
men, mitsgaders alle oude verzwak-
te lichaamen, te quellen, lichtst in
beschadigde Ledemaaten, en meest
in koude Landen en vogtige Saisoe-
nen.

Zy komt uit een veelvuldig Slym
en overvloed van slymerig wei in 't
lic-

lichaam voort: Dit maakt, door gebrek van om- en doorstraling zeer licht, inzonderheit in de benedenste deelen des lichaams opzwellung, spanning, verstoptheit, scheuring, enz. quade gesteltheit in de zeer tendere en dunvliefige watervaten, zo *Vasa Lym-* dat deze koude stoffe, die dus meer *phatica.* en meer op malkanderen hoopt, blyft stilstaan, nog kouder word, de Zenuwen en by gevolg 't gevoelen verdooft, des deels warmte vermindert, of wel t'eenemaal uitbluft, zoo niet nog tydelyk de vereifte Hulpmid- delen machtig zyn, dit aangroei- jend Slymgezwel te overwinnen.

Klaarder nog korter kan ik de Generale oorzaak van 't Slymgezwel niet vertoonen. Voeg hier by de slymerigheit, de koude en traagheit in 't omloopende bloed zelfs, 't welk in zyn doorstraling alom in de fynste bloedvaartjes, pypjes en menigvuldige veseltjes der deelen blyft hangen, terwyl de fynste bloedstoffe nog door- gaat, en zulk aldus in zyn omloop, over 't gantche lichaam vertragende en deszelfs slymerigste gedeelte in de meest uitwendige deelen verblyvende

Oedema.

en ophoopende, maakt gevolgelyk niet alleen daar een bolligheit en zugtig Slymgezwel, maar ook wel over 't gantsche lichaam, gelyk wy dan dagelyx in zodanige qualyk gestelde ongezonde, opgeblazene, koude en magtelooze lyders komen te onder vinden.

De teekenen staan uit dit verhandelde bekend, en komt ons dit Gezwel zo tastelyk en zichtbaar voor, dat iemand licht een Slymgezwel in zyn verscheidentheit en oorspronk, uit allerlei andere soorten van Gezwollen, zal weten te onderscheiden.

V.

Voorzegging.

Wat de voorzegging betreft, traag is dit Gezwel doorgaans in zyn voortkomst, aangroei en genezing, zonder groote pyn, quaadaardigheit, Koorts, of ontsteltheit des lichaams, anders als die de voorgaande quaalen reeds hebben gemaakt en veroorzaakt.

Daar 't lichaam anderfints redelyk gezond is, ende de kragten in stant zyn, daar valt de Genezing licht, en an-

anders bezwaarlyk, wanneer de zwak- en ongefondheit groot en verouderd is : Voornamentlyk daar dit Gefwel gantsche deelen des lichaams beslaat, en uit een quade gesteltheit der inwendige deelen, of der Vochten, of uit die beide is voortgekomen.

In de verouderde en kragteloofse veranderen dusdanige slymerige Gezwellen, ligt in een doodelyke beginnende verfterving en Heetvuur.

Hoe dat dit Gezwel door 't drucken der vingeren dieper indrukselen nalaat, en derselver putten langfamer ryfen, hoe kouder, lymriger, dicker, en traager deze ingepakte Slymstoffe moet geconfidereert zyn.

Hoe dat ook den overvloed deser koude Stoffe grooter is, hoe dat ook de inwendige warmte de levendigmakende Geesten en Krachten meerder uitgebluft, en 't gevoelen der Zenuwachtige, als mede andersints lydende deelen, meerder komen verdooft te worden, inzulx, als mede in Koude Landen en Saifoenen moet insgelijx de Genezing bezwaart worden geoordeelt.

Door al te Koude, als mede door al te Heete Geneesmiddelen, kan 't Slymgezwel in een Hartgezwel worden verandert.

Zelden komt het Slym-Gezwel, van wegens desselfs Koude tot Etter, ten zy de Gal en 't bloed, daar onder vermengelt zijnde, d'onthoudene stoffe tot een Zwering bevordert en rijp maakt.

Dusdanig een Slym-Gezwel, met het bloed en de scherpe Galle vermengt, plaatst haar wel meermaals met een zeer groot Gezwel onder de Spieren tegens 't Gebeente, of in de Gewrichten in 't hartje der vliesige banden, pesen, Kraakbeenders, enz. makende (inzonderheit wanneer ook de daar tusschen ingedrongene t'saam vergaderde Slym verrottende, of zeer Ziltig, scherp, knagende ende weg vretende word gemerkt) seer pijnlijke diepschuilende Ettergezwellen of verzweringen, en een gevolg van booze quaadaardige Pypzweren, met verlies van de werking der lydende delen, bederf in 't Gebeente, verstijftheit der ledematen, enz. of ook wel met een uittering der lyders.

Zul-

Zulke foorten van scherpe en uitermaten pynlyke Slymerige Gezwellen, hebben ons in den Herfst en aankomende Winter des jaars 1694. ongemeen zwaar gequelt, de Kinderpocken hadden zeer zwaar, veelvuldig, en in vele, zo wel bejaarde als Kinderen, vry quaadaardig de overhand gehad, door een uitwerping der ziekmakende stoffe (inzonderheit daar die niet genoeg uitgebroeit waren geweest) ontstonden dusdanige Slymerige en Harde Gezwellen, die meest de binnenste yliesen en banden van de Gewrichten besloegen, de allerminste beweging konden zy, van wegen de schrickelijke pyn, zonder 't allererbarmlykste Geschreeuw, geensints verdragen, als wanneer alles, zelfs in de Gewrichten, zodanig kraakte, even gelyk men in een veelvuldige Beenbreuk merkt, zo dat hier zekerlyk een beenbederving en verrotting van alreeds afgescheide stukken been zig schenen te openbaren, nochtans door 't gebruik van verzachtende en rypmakende pappen, die dese scherpe slymen ontbonden, uitstoofden, of tot Ettergezwellen vorderde, heb

ik (doch evenwel niet anders dan langzaam) dese taaije stoffe ontdaan of ontlast door verscheide openingen dien ik in yder Ettergezwel of Ettergezwelletjes, door 't brandmiddel heb gemaakt, en deze lyders of lyderessen, op deze wijs gelukkig in haar gezondheid en 't gebruik van haar leden herstelt, zonder dat 'er eenig het minste stukje van bedorve been uitgeworpen is.

Deze tastelijke kraaking der beenders kan (myns oordeels) niet anders dan door de lossigheid van de geledingen des lids ontstaan, dewyl banden en vliessen door de veelvuldigheid der onthoudene scherpe wei- en slymstof verflapt, en haar vastigheid en sterkte quyt geraakt zynde, zodanigen stooting en gekraak van de einden der beenders, en der Kraakbeenders, in 't bewegen des lids nootsakelijk en ontwyffelbaar moeten veroorzaken, gelijk ik die dan ook door de vaneenscheiding en ontlasting der onthoude vochten, zelfs na 't gebruik der pappen, inzonderheit door 't *Emplastrum de Mucilaginitibus*, en de litten dikmaals (als de grootste pyn gesilt

(stilt was) te laten bewegen, gelukkig heb overwonnen.

V I.

Ontrent de Genezing moet gelet zijn, of dit Slym-Gezwel toevallig, of op zich zelfs is voortgekomen; de toevallige, die door eenige Ziekten, Krankheit, quade gesteltheit of ouderdom en zwakheit des lichaams ontstaat, of die na geledene Ziekten en Krankheit volgt, of die by eenig toeval voortkomt: En zal niet eer kunnen worden genezen, voor dat de quaade gesteltheit in 't lichaam verbeterd, de Ziekte verdreven, en d'inwendige deelen en krachten herstelt zullen zyn, zulx by dese gelegentheit van zaaken, daar het geschieden kan, den Geneesheer aanpryzen.

Dog daar 't (zo als op Zee en op verre Oorlogstogten, Dorpen, enz.) doorgaans alleen op den Heelmeester aankomt, daar moet die ook weten op d'oorzaak te werken: Hy zal dan eerstelyk (zoo veel doenlyk is) dat een goede manier des levens betracht word. Dat de lyders (daar 't we-

zen kan) des luchts onmatige Koude vermyden, en die door warmte, vuren, kleding en dexel verbeteren, dat de spys niet slymig, koud, rauw, zuur of zout, maar gematigt en liever verwarmende en de maag versterkende, als die verkouwende en meer verflappende, als ook des lichaams voedsel niet al te overdadig moet ingeslokt zyn, want die slymerig van aard zijn, zijn doorgaans sterke Eters, en doen wel de Maag daar mede geweld aan: Desgelijx moeten alle koude, zuure, schrale en waterachtige Dranken geweert, en daar tegen die wel gekookt, bereid en voedende worden geoordeelt, aangeprezen zyn, de ontydige dagflaap, luiheit en vadzigheid, daar 't de kragten toestaan, dienen geweert, een matige slaap, en vry wat beweging zijn deze Lyders dienstig en noodzakelyk, daar 't geschieden kan, de volheit en meermals opgevultheit der wei- en slijmstof ontlast: Dog evenwel niet daar voorgaande ziekten en qualen, de Kragten berooft, en 't lichaam, als een bouwvallig schepsel komen voor oogen te stellen, alle verkeerde be-

weging des gemoeds, als toorn, schrik, vrees en ontsteltheit, zyn schadelyk.

Voor al dient in deze Lyders be-
tragt, dat de Maag, de Hersenen,
t Zenuwgestel, Geesten, Kragten,
en inwendige natuurlyke warmte,
worden versterkt, en zulx niet alleen
door ligt en goed voedsel, maar ook
door aangename Conserven, Confi-
tuuren, en diergelyke versterkende
middelen.

De tweede betragting bestaat in de
evacuatie der veelvuldige slym- ende
waistof, tot zulx komen doorgaans
de zweetuitdrievende en wyders de
vereifte slymafdrivende middelen te
pas, de slymerige menschen zyn al
meermaals, wegens hun koude en
veelvuldige slym, zoo ligt niet
tot het zweeten te brengen; en
daarom mogen de zweetdrievende
middelen wel wat sterker zyn, als
die wy in de Verhandeling van de
algemene ontsteking voorgesteld heb-
ben; als by exempel:

℞ *Diascord. Fracast.*
Ocul. Cancr. pp. an. ʒʒ
Croc. Britt. gr. vj
Rob. Sambuc. ʒiv
Aq. Meliss. ʒijʒ
m. f. Haustus.

Of,

℞ *Theriac. Androm. ʒj*
Ocul. Cancr. ʒj
Croc. Britt. ʒʒ
Syr. Bacc. Laur. ʒiv
Aq. Card. bened. ʒijʒ
m. f. haustus.

Of,

℞ *Lign. Columbr. ʒj*
Rad. Coutrajerv. ʒij
Crocus ʒi
Rob. Sambuc. ʒj
Decoct. Scorsoner. ʒv
m. f. potio.

In drie a viermaal.
 Om de drie a vier uuren in te ne-
 men.

℞ *Rad. Angelic.*
Contr. jerv. an. ʒj
Flor. Calendul.
Herb. Card. bened. an. pi

Ra-

Rasur. Corn. Cerv. ʒij
Coq. s. q. Aq. Com. ad Colatur adde ʒijʒ
Diascord. Fracast. ʒj
Rob. Sambuc. ʒiv
m. f. potio.

Of,

℞ Vin. Rhenan. ʒv
Crocas Britt. ʒj
Rob. Sambuc. ʒj
Misc.

Dog al waar merkelyke Hitte, ongeduurigheid, Hoofdpyn, en gedurige Koortsen present zijn, daar mogen dusdanige Geneesmiddelen niet gebruikt zijn; komende deze alleen in de Koude Lichamen, daar 't bloed en vogten in een te trage beweging zijn, te pas.

Na een behoorlijk zweten, dient ook de grove slymitoffe . door slymen weiafdryvende middelen, ontlast, als by exempel,

℞ Pulv. Rad. Jalapp.
Crem. Tart. an. ʒʒ
Cort. Aurantior. ʒʒ
m. f. pulvis.

℞ Pulv.

℞ Pulv. Rad. Jalapp. ℥ij
 Tartar. Vitriolat. ℥℥
 Diagrid. gr. iij
 Ol. Anis. gutt. ij
 f. pulvis.

℞ Spec. Diacarth. ℥j
 Tartar. Vitriol. gr. vi
 Aq. Foenicul. ℥ij℥
 Syr. Byzantin. ℥ijj
 m. f. haustus.

Anders ,

D. Spec. Diacarth. ℥℥
 Rad. Mechoacan.
 Harmodact. an. ℥℥
 Syr. de stechad.
 Diacnic. an. ℥ij
 Aq. Betonie. ℥ij℥
 m. f. haustus.

Of,

℞ Fol. fenn. mund. ℥ij
 Rad. Mechoacan. elect. ℥℥
 Rabarb. elect.
 Crem. Tart.
 Sem. Anis. an. ℥j
 Coq. in f. q. aq. fumar. Colat ur. adde ℥ij
 Mann. Calabr. ℥j
 m. f. potio.

Of,

Of,

℞ *Extract. Catholic.* gr. xv
Resin. Jalapp. gr. viij
Ol. Anis. gut. ij
f. pill. No. 7

Of,

℞ *Aloës Opt.*
Resin. Jalapp. an. ʒʒ
Succ. Glycyrrhize ʒj
f. pill. No xx. dos. v.

Tot vier a vyf purgationen.

Of,

℞ *El. Diacathol.* ʒj
Cons. Flor. anthos. ʒij
Pulv. Rad. jalapp. ʒiv
spec. dianthos. ʒʒ
Syr. Cichor. cum rheo. q. s.
m. f. Conditum.

Hier van, op een punt van een mes, een Kastanje grootte, ingenomen.

Of,

℞ *Rad. Agaric. alb.*
Mecboacan. an. ʒj
Fol. sen. mund. ʒʒ
Passul. Corinth. Centus ʒij
Sem.

Sem. anis. ʒjʒ

Cort. aurantior. ʒj

f. Nodulus.

Dit in een pints Kannetje 4 guldens
Bier gehangen, en 's morgens een
roemertje heet van gedronken.

Of,

℞ *Rhabarb. Elect.*

Agaric. trocisc. an. ʒj

Fol. Sen. Mund. ʒʒ

Crem. tart. ʒʒ

Sem. Anis.

Citri. an. ʒj

Pessul. Corinth. ʒj

f. Pappa.

In een pints Kannetje 4 guldens
zoet Bier een weinig aan 't vuur ge-
weekt, en dan digt toe gestopt, in
de Kelder gezet, en 's morgenstwee
a drie oncen heet van gedronken.

Purgeerwyn op 't Phlegma.

℞ *Rad. Eryngii.*

Fœnicul.

Petrocelin. an. ʒʒ

Agaric. trociscat.

Rhei elect. an. ʒij

Fol. Sen. Mund. ʒvj

Cinamom. ʒijß

Gariophyl. ʒj

m. f. Nodus.

Dese pop in een Kan oude Rijnse Wijn gehangen, digt gestopt, en 's morgens een roemertje van gedronken.

Nota: Alle dese bovengestelde buikzuiveringen zijn voor volwassene personen: De minderjarige, oude, verzwakte, Zieken en teringagtige, willen nog mogen met strenge buikzuiveringen nimmer aangetast zijn. Ook vind men zo grooten onderscheid in de subjecten, dat ook de sterkste wel met het minste buikzuiverend Geneesmiddel geraakt zijn, waar op nootzakelyk moet gelet zijn.

Meermaals kan in de quaadsappige, waterzugtige, en diergelyke langdurige suckelaars, dusdanig een *Vinum Medicatum* uitnemende dienstig zijn.

ʒj Herb. Scord.

Meliss. an. Mj

Agrimón.

Fol. Ribesii Nigr. an. Pj

Flor. Calendul.

Centaur. min. an. Mijß

K k

Cort.

Cort. Aurentior. 3vj

Cinamon.

Gariophylor. an. 3j

De Kruidjes en Bloemen, klein geknipt, 't ander daar onder gekneuft, en gesamentlijk op een Kan goede Rynsche Wyn geset, digt toegestopt, en by gelegentheit een roemertje gedronken.

Ten derden moet het Slymgezwel zelfs behoorlijk aangetast zyn; dog vooral niet gelyk ons *Aquapendens* * aanraad, als mede verscheide andere Schryvers hebben gelieven op dien zelve voet aan te pryfen, namentlijk dat men op dit gebrek t'samentreckende, verkoelende enterugdruyvende middelen, asynige natte zwagtels (die dog datelyk koud zijn) en styve bindinge opwaards na 't lichaam te gebruiken; zo als dit laatste nog wel zo plomp als verkeerdelyk hedendaags wort geoeffent, welke schaadelyke practyken behoorden te worden verbannen.

Op die eenigste reden, namentlijk

* Lib. I. Cap. X. pag. 329.

lijk dat deze Slijm- en Wateragtige stoffe door koude en teruggdryvende middelen nog meerder verdikt, verkoelt en vaster ingepakt staan te worden, als mede op de ondervinding onse grondvest stellende, zal het veel veiliger zyn, de best dienstigste ontdoende middelen te gebruiken, die Krachtig zijn, de verdikte taaje vastzittende Slymen te ontbinden, te verdunnen, te verteren, of te doen evaporeren en uit te stoven, en op deze wys de lydende deelen met een te versterken, en de levendig makende Geesten, Krachten, en inwendige warmte, die alle deelen zo noodzaakelyk zijn, zo veel doenlyk is, zorvuldig te bewaren.

Indien de Lyders in een Krankheit, of ook de Kraamvrouwen een of beide de beenen (gelijk wel meermaals gebeurt) met een groot slymerig Gezwel worden aangetast, zo kan men daar toe wel een stooving van *Absinthium*, *Ruta*, *Scordium*, *Phellandrium*, *Salvia*, *Marubium*, *Mentha*, *Rorismarinus*, *Lavendula*, *Thymis*, *Majorana*, *Flores Chamomille*, *Meliloti*, *Semina Anisi*, *cumini*, *Baccæ*
 K k 2 *Lauri*,

Lauri, *Jenuperi*, en diergelyke meer in goed bier gekookt, ordonneren, daar in bequaame wolle lappen nat gemaakt, styf uitgeparft, en heet op geleit en bezorgt, fomtyds met voordeel worden gebruikt: En dien ik dan ook aldus, of met maar eenige van de bequaamfte bovengenoemde middelen bereid, na 't voorbeeld van andere Konftoeffenaars gewoon ben in 't werk te ftellen, maar evenwel heb ik dit tegens de Stoovingen, dat ze voor onze zindelyke Hollandsche Vrouwtjes ontrent een rein bedgewaat, te morfing worden gekeurt, dat de nattigheid de Ledemaaten verflapt, dat ze te dikmaals dienen ververscht, en te nat, te Koud, te hompsloms, en te flordig, dewyl den Heelmeeftter niet altyd naby is, opgeleid zijnde, meer fchaade als voordeel doen, en dit is de reden, dat ik heel zelden de ftovingen gebruik, verkiezende liever (en doorgaans met veel better uitflag) de dienftige pappen of plaafters, na geleegenheit van zaaken.

Uit de bovengenoemde Kruiden,
Bloemen en Zaden kies ik dan liever
de bequaamste tot een uitstoovende
pap: Als by exempel,

℞ Herb. scord.

Ruta.

Salv.

Rorismarin. an. Mj

Pbellandr.

Absinth. an. Mß

Flor. Chamomill. Miv

melilot. Mij

Sem. Cumin. Zij

Cop. ex Cerevis. Crass. Colatur. Contus adde

Far. Foenugrac.

Lupinor. an. Zijß

Spir. Vin. q. s.

m. f. Cataplasma.

Of aldus :

℞ Herb. Agrimon.

Mentb.

Meliff.

Sabiz.

Majoran. an. Mj

Flor. Chamomill. Miv

Melilot. Mij

Sem. Levestic.

Cumin.

Coq. in Cerevis. opt. Colatur. Contus. adde

Far. Lupinor.

Orob. an. Zijß

Spir. Vin. q. s.

m. f. Cataplasma.

Of maar aldus :

℞ *Herb. Malv.*
Scord.
Arthemis. an. Mj
Flor. Chamomill. Mvj
Coq. in Cerevis. opt. Colatur. Contus. adde
Far. Fœnugræc. Zij
m. f. Cataplasma,

Of maar aldus :

℞ *Herb. Malv.*
Scord.
Arthemis. an. Mj
Flor. Chamomill. Mvj
Coq. in Cerevis. Opt. Colatur. Contus. adde
Far. Fœnugræc. Zij
m. f. Cataplasma.

Meenigmaal heb ik geringe menschen met pappen uit wat *Malva*, en voort altemaal *Camille Bloemen* in *Goed Bier* gekookt, en met *Roggen- of Fœnugriek Meel* vermengt, van zeer groote *Slymgezwellen* in de beenen en elders voorspoedig genezen : Konnende den *Leerling* wel verzekeren, dat in een waar *Slymgezwel* onder allerlei *Kruiden, Bloemen en Zaden*, niet zo voordeelich als de *Kamille Bloemen*, in hoedanig-

nigheid in de pappen gebruikt, zullen worden bevonden.

Anderfints, daar het Slymgezwel niet zo groot is, of toevalliger wys, by eenig toeval verschynt, als mede nu voor 't grootste gedeelte door de pappen mogte ontdaan zyn, daar sal men niet qualyk doen, dat men wat meerder droogt en versterkt, en als dan tot dien einde versterkende, en de Slymstof verterende Ceroenplasters gebruikt: Komende zulx voormentlyk op de Gewrichten te pas, daar alle vochtige Geneesmiddelen, als pappen en stovingen, meermaals schaadelyk moeten worden geoordeelt.

En kunnen dusdanige Ceroenplasters, op deze wys, met voordeel bedacht zyn.

Rz. Empl. de Labdan.

Petri Dathen. an. ʒj

Melilot.

Santalin. nostr. an. ʒij

Spir. vin. ʒj

m. f. Emplastrum.

Of,

℞ *Emplastr. Cumin.**Labdan. an. ʒi**Oxicroc.**Melilot. an. ʒij**f. Emplastrum.*

De Water- Wind- en Zuchtge-
 zwellen verschillen wel eenigfints in
 hun wezen, en onderscheidentlyke
 oorzaak, dan moeten zo in- als uit-
 wendig meest op deselfde wys, als
 van 't Slymgezwel vertoont is, wor-
 den gehandelt, dies scheiden wy hier
 van af, om van de vliesachte Slym-
 gezwellen het noodigste voor te stel-
 len.

H E T

HET XXII. HOOFDSTUK.

Van het Vlies- of Papegezwel,
 [Atheroma], Hooning Ge-
 zwel [Meliceris], Speek-
 gezwel [Steatome.]

1. De verscheide benamingen der Vlies- of Papegezwellen.
2. Derzelver onderscheid.
3. Oorzaken.
4. Een zeldzaam geval, en hoe de Vliesgezwellen weggenomen kunnen worden.
5. Een andere waarneming.
6. Nog een andere wyze om Vliesgezwellen weg te nemen.
7. Dat de verouderde Vliesgezwellen somwylen open barsten.
8. En wat den Heelmeeester dan te doen staat.
6. Eenige wonderbaare en zeldzaame waarnemingen.

I.

DE Ouden hebben de Vliesge-^{Verscheide}zwollen veelerlei benamingen ^{benamingen} toegepast, dien zy, of na de plaats ^{der Vlies-} of Pape-^{ge-}des lichaams aldaar zy quamen, of ^{zwollen.}

K k 5

na

na de verscheidenheit en hoedanigheid der onthoudene stoffe, mede onderscheidentlijk hebben gekeurt, dog ik meen, dat ze meest alle onder de drie best bekende soorten ende benamingen zeer gevoegelijk kunnen worden gebragt; ten einde, op dat den Konstlievenden Leerling onder den rang van zo velerlei benamingen van deszelfs moeilijkheden en verwarringen zouden verlost zijn, om recht en te beter te weten, wat dat hem te doen zal staan, wanneer de Genezing van dusdanige Vliesgezwellen hem toevertrouwt zal worden.

I I.

Derzelver onderscheid Deze driederlei voornaamste soorten van Vliesgezwellen zyn het Papgezwel, roed- of smeergezwel, en *Atheroma.* Honiggezwel, daar onder dan ook *Steatoma.* het Halsgezwel, de Kropzweer, het *Meliceris.* Kikvorschgezwel, als mede het blindgezwel, en meer diergelyke behooren gerekent te zijn, zoo als wel mogelijk in ons vervolg zal worden ver-
Struma.
Ranula. toont.

Atheroma. Wat het Vliesgezwel, waar van wy onderscheidentlijk hebben te spreken,

ken, aangaat, 't word van wegens deszelfs Hardigheid, van 't Honiggezwel, welk Gezwel zagter is, en door zijn onpijnlijkheit van 't Smeergezwel, 't geen meermaals zeer pijnlijk is, genoegsaam verscheidentlijk onderkent. Zo overvloedig vind men by de Oude Schryvers deze drierlei soorten van Vliesgezwellen beschreven, dat ik onnodig achte, ietsdaar by te voegen.

I I I.

Want zelfs, op wat wijs deze *Oorzaken* Vliesgezwellen ontstaan en veroorzaakt worden, daarin zyn de Schryvers niet eens: Wy zullen haar de de verschilstukken, dien klein van belang zijn, zeer gaarne laten beslegten, en ons vergenoegen, den Leerling aan te wyzen, hoedanig die ons zijn voorgekomen, en op wat wys die wel 't veiligst en vaardigst worden weggenomen, zo als uit veelvuldige Papegezwellen, my voorgekomen, alleen maar eenige staaltjes zal vertoonen.

I V.

*Een zelt-
zaam geval
en hoe de
Vliesge-
zwellen
weggeno-
me konnen
worden.*

Een oud Klein Mannetje, zynde een Merselaar van zijn Ambagt, vonden wy zyn hairig opperhoofd met vyf onderscheidene Vliesgezwellen bezet, en deze tusschen de verdubbeling van des Hoofds buitenste deksefen zo vast ingemetselt, dat die niet anders dan door de Handgreep konden weggenomen worden: 't Grootste was als een Eendenei, de andere wat kleinder, egter zodanig, dat de kleinste ontrent de grootte van een Kievitseï ophaalden: Een rood muts, jen, maar geen Hoed kon hy draagen; want al veel jaaren had hy met deze Gezwellen op 't hoofd gepronkt, die door zyn kort hair, dat hy droeg, zo naakt wierden gezien, dat hy de Merselaar met zyn wennen genoemd wierd.

Wy namen, op zyn verzoek, eerst 't kleinste weg, 't welk, na zyn zin, zo wel gelukte, dat hy zeide, *neemt 'er nog een weg*; en zulx ook zynde geschied, tot de wegneming van 't derde, als mede 't vierde Vliesgezwel bestond te resolveren, toen schoot

schoot nog den grootsten bullebak over, die hem als noch beletten den Hoed te dragen. Dit deed hem tot de wegneeminge besluiten, 't welk mede zo wel en voorspoedig gelukten, dat hy eerlang van alle zyne Vlies- en Wengezwellen verlost, zyn rood mutsje de schop gaf, het Hoofd fraai liet scheren, en nu met een nieuwe Hoed (dien hy op drie hairtjes wist te zetten) zo geestig zyn mackers de loef af stak, dat niemand hem voortaan het Mannetjen met zyn Wennen behoeften te noemen.

Als wy nu niet op een klare wys vertoonden, hoe dat wy zulke groote Vliesgezwellen zoo gevoegelyk hebben weggenomen, zo zoude ons schryven sommige der nieuwe Reformateurs onzer Konst, doch die nooit zelfs met dit Kalf hebben geploegt, gelyk zyn, die wel met zo wat opgesmukte vertooningen ons de zaken willen beschryven, maar daar 't op de Handgreep en de veiligste Genezingen van de Ziektens en toevallen aankomt, de zaken niet anders dan wild, woest, en als loutere onbedre-

velingen den Leerling hebben opgediſt, tot verwondering en verbaaſtheid der in de Konſt welgeoeffende mannen.

't Hair, 't welk doorgaans weinig op deze Gezwellen gevonden word, rondom heen weg geruimt hebbende, zo bekleede ik 't Papegzwel met een welklevende *Diapalm-plaaſter* op Leer geſmeert, met een groot gat in 't midden geknipt, dat men 't bovenſte gedeelte van des Gezwels vlakke bloot behoud, waar over een platte wiek, met dit volgende brandmiddel beſtreken, moet worden geapliceert.

Men neemt een weinig levende of ongebluſte Kalk, die ſyn geſtooten met de allerſterkte Zeepſieders loog, en een weinig zwarte Zeep, tot een klomp, die gevoegelijk op een platte wiek kan worden geſmeert, gemengt word: Hier komt weder een welklevende *Diapalm-* of andere plaaſter, en voorts een Drukdoek en 't verband over heen, men laat die niet langer geplaaſt, dan tot dat maar de bovenſte huid des Gezwels, dewelke doorgaans door de onderſchuilende Slym-

Slymbeurs verdooft, en maar weinig gevoel heeft, volkoomen verstorven is, als dan legt men een plaaster met wat veel *Basilicum* in't midden, voor zo ver de doode huid zig begrypt, over't Gezwel, waar door die wel haast begint af te scheiden, een gewenschte plaats en occasie vind men als dan tot dit Vliesgezwel door uitpelling weg te nemen, want men brengt een subtyl spateltje of diergelyk Instrumentje, tusschen de rand van de noch levendige Huit, en het Vliesgezwel in, voegende 't zelve tot zoo verre rontom heen onderwaards, dat alles haast en met weinig moeite en pyn, in zyn geheel uitgepelt, en den lyder voor een geschenk van kleinder waarde kan worden vereert. Nooit heb ik in deze Handgreep eenige bloedinge van belang, uit een ondergelegen Slagader-tje, waar door het, gelyk sommige schryven, zoude gevoed zyn geweest, vermerkt, 't Gezwel met zyn dik vlies dus in zyn geheel en volkomen uitgepelt hebbende, zo schikt men de verhevene kanten weêr neêrwaarts, een *Diapalm.* of *Mucilaginum*

num plaaster , met wat *Basilicum* in 't midden, om Etter te maaken, en daar door het vleesch te bezorgen ; dekt de grond, en een Drukdoek en maatelyke binding (zoo dit laatste mogt noodig zyn) besluit voorts het werk, en aldus vordert men tot dat de speckige holte door de behoorlyke Etterdracht is uitgezuivert, en de huid tot malkander neergezakt en begroeit is, als wanneer de Geneezinge voorts door een velmaakende plaaster spoedig kan worden voltrocken.

Ik kan met waarheit zeggen, dat ik zeer veel dusdanige Vliesgezwellen, op deze wys, gewenscht en voorspoedig heb weg genomen en genezen. Dan nergens laten haar deze lichter uitpellen, als in de deelen des Opperhoofds, van wegen deszelfs vaste grond, die ons tot dit werk 't gevoegelykst dient, in andere deelen des lichaams en zyn die ook zo gemeen niet, en hebben al meermaals de hoedanigheid van 't Honiggezwel. Overmits deze Beursgezwellen ons aldaar somwyl veel zachter, bolder, en grooter voorkomen, zo als in 't
ver-

vervolg mogelyk breder zal worden
vertoont.

V.

Jacob Korneliszoon, Huisman, droeg Een ander
Waarne-
ming. eenige jaaren een groot Papegzwel, ter linker zyde onderwaards tegen de Kin: Hy vroeg my, dewyl dit Gezwel noch dagelyx toenam, om raad, dien ik hem gaf, doch stelden hem tot in het Voorjaar, dat haast aanstaande was, uit; toen heb ik het op de bovenstaande wys weggenomen: Doch de uitpelling viel hier vry wat moeiljeker, en evenwel alles voorspoedig uit, zo dat ik hem zeer gelukkig genas. Doch nu maakte men desen Huisman wys, dat dit Wen-Gezwel zekerlyk met 'er tyd weêr zoude komen aan te groeijen, en wat gebeurt 'er: 's Jaars daar aan krygt hy weder een groot Gezwel in het aangezicht, maar juist, en tot myn geluk, aan d'andere zyde van zyn Koon; want anders was myn Konst in 't verstand van dezen Huisman, niet goed geweest, en men zoude wyze voorzegging van deze Profeten, voor waar en ontwyffelbaar

baar hebben geoordeelt: Ook quam dit groot Gezwel tot een Ettergezwel, en sonder een vliefig bekleedfel tot Etter, dat ik dan mede voorspoedig genas, waar op desennu meer als te voren vergenoegden en den vrolyken Huisman, my weêr dankelyk betaalden.

V I

*'Nog een
andere wys,
om Vliesge-
zwellen
weg te ne-
men.*

Evenwel neem ik het Papegezwel niet altyd dusdanig weg; want somwyl maak ik ook wel, als my dunkt zulx best te kunnen geschieden, voorzichtig een kruiswys sneedje, tot aan het vlies, 't welk moet worden vermyd, door de bovenste Huit, ik schei dan met een teer fyn mesje de vier hoeken van een; en zoek aldus vorder en vorder tot onder en achter de vliefige rok te komen, en aldus heb ik 't selve dikmaals op eenmaal en op staande voet uitgepelt, de vier hoeken, die doorgaans inkrimpen, weêr neêrgevoegt, en even als boven gezegt is, voorspoedig genezen.

VII.

De onpijnlijkheit van dit Gezwel, Das de veronderde
 en der lyders sloffigheit maakt som- Vliesge-
 wyl dat dit Papezwel door zijn aan- zwellen
 groei, scherpte der ingelegerde slym- somwylen
 stof, en 't dunder worden van 't vlies, open berst
 is doorgebroken, eer men ons tot de
 Genezing verzoekt, en als dan is het
 dat de uitpelling wel meermaals wat
 moeilijk valt, inzonderheit daar die
 niet boven op 't Hoofd, maar elders
 op een zachter en teergevoeliger
 grond is geplaatst, nochtans is de uit-
 pelling 't dienstigste Hulpmiddel om
 tot de gewenschte Genezing te gera-
 ken.

VIII.

Want het gebeurt, dat de inge- En wat den
 slotene stoffe van dit Pap- Honig- of Heelmeeft
 Smeerachtige slym, tot de doorge- dan te
 broken opening uitgevloeit zynde, doen staan
 deselfs vliefig bekleedsel, zoo dun,
 slap, vastzittende en licht afscheu-
 rende word bevonden, dat het door
 de zachtheid, teergevoelensheit en
 mêgeventheit van het gebreckelyk
 deel, onmogelyk is, door uitpelling

te bekomen, en dewyl, zonder de volkomen wegneming van dese vliefige rok, veel eer een langduurige, stinkende en pijnlijke Zweer, als Genezing staat te verwachten, zo heeft my de nood in dit voorval op dienstiger middelen, als die tot noch toe bekend zyn, doen denken, ten einde om in desselfs genezing de kortste weg te vinden.

Overwegende dan, dat alle weg-
etende, scherpe, atknagende midde-
len, pyn, ontsteltheit, ontsteking,
Koorts, enz. als mede een langsame
trant van Genezing verwekten, en
dat ook de uitsnyding zelfs of gant-
schelyk niet, of immers al doorgaans
zeer bezwaarlyk konde geschieden,
en dat nochtans de wegneming van
dit vliefig overblyffel, moest worden
betracht, zo heb ik op de Spaansche
Vliegen beginnen te denken, als die
zo bequaam zyn, om het oppervel-
letje van de huid op te lichten, dien
ik dan fyn gestooten, en (volgens
myn gewoonte) met een weinig
Wynafyn vermengelt, op platte
wiekjes gesmeert, en tegens de vlie-
fige overblyffels gevoegt heb, doende

*Canthari-
das.*

Cuticula.

de

de wyders het verband zodanig, dat zulk, en ook de vordere opgeleide Etterverwekkende Geneesmiddelen, Drukdoeken, enz. zorgvuldig wierden geplaatst, waar door het my verscheide malen gelukt is, dat ik met weinig moeiten en pyn te verwekken, een gewenschte afscheiding heb verkregen, en zonder lang martelen zeer voorspoedig de gewenschte Genezing aangetroffen.

I X.

Dat deze Vliesgezwellen nooit iets gevaarlyks komen voort te brengen, zo als sommige hebben getuigt, zulk vertoont ons de ondervinding anders, zekerlyk de qualen moeten zoo wel, ja somtyds meerder, na haar Grootheit, Standplaats en ingeworteltheit als uit de hoedanigheid der onthoudene Stoffe, (doch die ook wel moet onderkent zyn, geoordeelt worden.

Eenige wonderbare en zeldzame waarnemingen.

Een Eerbare Godvruchtige Dochter, *Fozina de Wit* genaamt, oud veertig jaaren, had van haare jonkheit af aan, in haar linker borst, een vry groot en diep ingewortelt

Klier- en Slym-Gezwel omgedraagen.

De kleine pyn, de gewoonte, de schaamte, en vrees voor de snyding, drongen haar deze quaal zo bedekt te houden, dat ze niet eerder (schoon meermaals wegens ontstekingen in de oogen, jicht, lammigheid, enz.) onder myn handen geweest was, my na haar borst liet zien, als in 't jaar 1678. als wanneer ik die, tot onder den oxel, met zo vele diepingewortelde verouderde Vliesgezwellen bezet vond, dat ik niet raadsamer keurde, als die door een onderhoudende Genezing te behandelen.

Deze Gezwellen, die als groote Muscadeldruiven meest alle de Klieren der borst en des oxels besloegen, stelden ik onder den rang der Papgezwellen, zo van wegens deszelfs ingelegert papachtig Slym, onpynlykheit, zachtigheid, enz. dewelke daar in wierde vermerkt, en van 't Hartgezwel, de Kanker, Kropzweeren, en diergelyke soorten van Klier- en Knurfgezwellen licht waren te onderscheiden.

Scirrhus.

Scrophula.

Haar

Haar van overlang zwak en ongezond Gestel, en de ongeneeslykheit van deze onpynlyke en verouderde quaal, deden my haar een ervaren Geneesheer aanpnyzen, de Heeren *Le Febvre*, *Van Zyl*, en *Langedult* hebben haar meermaals bezocht, enden laastten haar, tot aan haar einde, met my bedient, een goede manier des levens, in spys en drank, bezadigde zinnen, gematigde exercitie, als mede een zachte uitzuivering voor het lichaam wierden haar voorgestelt, en door haar behoorlyk onderhouden.

De plaatsmiddelen bestonden uit plaasters, die doorgaans (doch evenwel niet altyd uit het *Emplastrum*) de *Ranis cum Mercurio*, met een weinig *Emplastrum P. Datbeni* ende wat *Diapompholigos* t'saam gesmolten, waren t'saamgesteld, somwyl een weinig veranderende na gelegentheit van zaken, waar mede wy deze borst wel drie a vier jaaren hebben onderhouden, en zonder veel aangroci, taamelyk in stand gehouden, somwyl quam wel een weinig opening met uitsypeling van wat weiachtig vocht, dat genas t'elkens wederom toe, geen

soorten van pappen dorsten wy gebruiken, vreezende voor een geweldige openbarsting, algemene verrotting, schielijke bloedvliet en haastige dood.

En aldus hebben wy (meest op de bovenstaande wys voortgegaan,) tot in het laatst van 't jaar 1682, als wanneer de borst, met wat meerder suckeling, Koorts, en ontsteltheit des lichaams, als wel naast twee a drie jaren, vry sterk begon te groeijen, en uit te zetten. Ja met de opkomende Winterse Koude, zo wonderbaar van dag tot dag in zyn grootheit toenam, dat yder bult of Gezwel (want vele Gezwellen vertoonden haar) tot de grootte van een gemeene vrouwe borst quamen aan te groeijen, onderwyl vermagerde het gantsche lichaam, en de Krachten verminderde onder dien zwaaren last van dit pakjen te torfen, 't welk zy met een Sluierband om den hals, met een zacht Kussentje, en met de handen moest onderschooren, want dit groot gevaarte van onder de Oxel en 't Sleutelbeen beginnende, verdrong en verdrukte de andere borst,

en aldus de plaatsē der beide borsten beslaande, hing voor een groot gedeelte tot over de buik, druckende (inzonderheit als zy te bedde lag) de Long, het Hert, het Middelrist, de Ribben, en Spieren der borst, en des buiks, zodanig, dat zy bezwaarlyk konde ademen. Waaron zy dan ook, of in 't bed of in de stoel, meest zittende, moest rusten.

Nu begonnen eenige dezer groote Gezwellen door te barsten, en te met zo veel Goorachtig-Wei- en Slymerig vocht te losen, dat ik haar tweemaal daags moest verbinden, het welk noch wel tien weken lang duurde, zonder dat evenwel eenige verrotting noch ook de minste versterking wierde gezien, blyvende uitwendig alles noch levendig en goed, van couleur, waar over dat wy, en veele andere Konstoeffenaars, die haar somwylen met ons bezochten, gemerkt de soobere ommeloop des deels, ons moesten verwonderen: Eindelyk is zy op den 29 Maart 1683. gantsch vermagerd, en uitgeteert zynde, Godtzalig in den Heere ontslapen.

Wat zullen wy nu besluiten, dat hier de eerste oorzaak van dit quaal geweest zy, niet anders, myns bedunkens, dan den overvloed van Slym, Zenuwsap, Wei, of hoe dat men het hedendaags beliest te noemen, 't welk door zyn Goorigheit, Koude, dikte, Kaasachtige lymrigheit en traagheit geen genoegsame doorstraling in de Borstklieren heeft kunnen bekomen, maar, by gebrek van natuurlyke warmte, alsints heeft beginnen te stollen, en aldus meer en meer zynde verdikt, eindelyk in de Kliervliesen, en zo by gevolg in de gantsche borst en des oxels tot een zo vervaarlyke grootte is aangewassen; doch dit alles zou vry wat omstandiger en nauwkeuriger uitgepluist kunnen worden, zo wy niet de tyd, die ons kort omkomt, ende moeiten ontzagen.

Op den 23 November 1688. wierden de Heeren *Mabu le Febure*, en *Anthony van Dalen*, als Geneesheeren, de Heer *Gysbers Abeels*, en ik, Heelmeesters, ten huize van de Heer *Pieter Colaart* op een consultatie verzocht, om de Huisvrouw van *Simon*

vander Schalken, haar bedorve borst te beschouwen, die wy overal van Pap- Smeer- Honig- en Knurfgezwellen zodanig vonden bezet en ingenomen, dat daar in gantsch niets goeds, maar welde verwachting veler elenden kon te gemoet gesien worden.

Daar op wierd ons gevraagd, wat raadzaamst was, deze borst af te zetten of te behouden.

Wy oordeelden gesamentlyk (na dat wy de borst noch eens hadden bezien, en daar op dit Vrouwtje hadden laten vertrecken) dat de afzetting het raadzaamst was, dewyl zy noch maar ontrent zes en dertig jaaren oud, gezond van wezen, kloekhartig en wel gemoedigt was, de pyn der afzetting te ondergaan: ten tweeden, de Klieren des Oxels waren noch zacht en gantsch onbeschaadigt: ten derden, de borst was met al zyn Gezwellen achterwaards noch t'eenemaal los, konnende langs de Borstspieren gevoeglyk worden verschoven, gevat, en op een veiliger wys, als somtyds geschied, opgelicht zyn en weggenomen.

Men

Men diende ons daar op aan , dat den Heer Professor *Gouvert Bidlo* , in 's *Gravenhage* , met wien zy ook had geraadpleegt , alvorens nu al hadde raadzaam gekeurt , en goedgevonden om dese borst ten spoedigste weg te nemen , waar op zy tegenwoordig onzen raad en toestemming hadden verzocht en begeert , verzoekende nu dan ook noch daar benevens , dat de Heer *Bidlo* , met onse hulp , de afzetting , en als dan wyders aan ons de Genezing mocht aanbetrouwt zyn , 't welk wy (dewyl zy met *Bidlo* tot dus ver waren ingewickelt) toestonden.

De tyd , dag en 't uur bestemt zynde , quam de Heer *Bidlo* , en daar op het gantsche Gezelschap byeen , juist terwyl een buijige koude met Jachtsneeuw ontstond ; evenwel vong men de Handgreep aan , en ik moet betuigen , dat onzen *Bidlo* (doch met onze hulp) in tegenwoordigheid van verscheidene Heelmeesters , 't werk zeer handig en spoedig verrigten , nemende de borst met een scherp gerande Gaffel gevat , opwaarts gelicht , en van de Borstspieren vry sterk afgetroc-

troocken hebbende, met een omdra-
jende snede vaardig weg, de Bloed-
storting, die niet zeer groot was,
wierd met welopgevulde Stupaden,
en Stofmeel gestampt, een groote
Defensyfplaafter, verscheide genoeg-
zaame dicke Drukdoeken, en een
vierdik gevouwen Servet vry vast on-
der de Oxelen door, om 't lichaam
gespeld, en met een houwvaft over
de schouders, voor 't nederwaards
glynen, bezorgt en wel voorzien, be-
sloten de Handgreep.

Wy vonden in deze afgezette borst
een wonderlyk nest van allerhande
Vlies-Gezwellen en beursen, die
van honig-pap-smeer-slym- en Kalk-
achtige Stoffe opgevult, als ook som-
mige met verharde Kraakbeenige
Knurven voorzien waren, zo dat van
deze bedorve borst niets goeds, maar
wel een grooter verderf en zwaarder
gevolgen van elenden verwachtende
zoude geweest zyn.

Wy, namentlyk den Heer *Abeels*
en ik, genazen deze Vrouw, zon-
der eenige toevallen te ontmoeten,
met Etterverweckende, toen met
Vleeschgroeiende, en eindelyk met
de

de velmaakende *Emplastrum Grisium*, op platte wicken gesmeert, zo voorspoedig, gelukkig en volkomen, dat alles zeer gelyk en effen wierd, en nooit eenige opening, noch 't minste ongeval (dies aangaande) wederis opgedaagt.

Als wy eenig groot en verouderd Vliesgezwel tot Erter en ontlasting, niet alleen van deszelfs onthoudene Stoffe, maar ook van 't vlies, konnen vorderen, zo geschied zulx over gelukkig, en ik heb dies aangaande wel meermaals een onverwachten zegen, in 't Genezen der gener, die met bekommerlyke qualen, en met de armoede te gelyk moesten worstelen, aangetroffen: Den dauw van Gods lieven Hemelschen zegen ontrent de herstelling der arme elendige menschen daalt niet minder af tot het laage en verdrukte, dan tot wat in de wereld zo hoog en aanzienlyk verheven is, zo als wy uit vele staaltjes maar dit eenige zullen vertoonen.

Een arme Vrouw, die meer dagen van droetheid en hertenleed beleefde dan van voorspoeden vreugde, treurde

de ook noch daar benevens over een groot Gezwel in de flinker borst, dat zy veel jaren had gehad; te meer dewyl 't van vele, en zelfs van verscheidene Konstoeffenaars, met de naam van een ongeneeflyk Kanker-Gezwel was gedoopt geworden.

Deze arme sloof quam eindelyk tot my, verzoekende hulp en raad: Ik bevond dat dit Gezwel, 't welk blauwachtig, bol, niet knobbelig, doch wat pynlyk, en in een vliefig bekleedfel zynde begroeit, zo groot was, dat het de gantsche flinkerzyde der borst, die noch in zyn geheel en niet klein was, besloeg.

Ik verblydde aanstonds deze arme lydster, met haar te zeggen, dat het geen Kanker was, en dat ik hoopte haar te genezen: Ik bragt dit Gezwel door 't gebruik van rypmakende plaasters tot meer pyn, opspanning, uitzetting, en kreeg het eerlang volkomen ryp, dat het quam open te barste, en een groote hoeveelheit van honigachtige Etter (gemerkt deszelfs couleur en hoedanigheid) uitspoog, en dagelyx quam te ontlasten. Ik vervolgde met Etterverweckende middelen,
tot

tot dat het my binnen twee a drie weken tyts gelukte dit vlies in zyn geheel te bekomen, zynde door de veelheit des Etters, daar ik met voordacht op had gewerkt, t'eenemaal los geraakt, en wierd nu aldus ter opening (daar toe ik voort met de Koorntang hielp) geheel uitgeworpen, waar op wel haast de volkomen Genezing is gevolgt.

Nodig is 't, dat men den aard der Gezwellen wel kent en onderscheidlyk aanmerkt; want de rypmakende en Etterverwekkende middelen zoude ik geensints hebben durven onderstaan te gebruiken, wanneer dit groot en veroudert Gezwel verhard was geweest; want alsdan had ik geen gewenschte ontlasting der ingelegerde stoffe, maar wel een quaadaardige ongeneeslyke zweer, en mogelyk een booze Kanker, waar in de Gezwellen licht voortzetten, kunnen verwekken.

HET XXIII. HOOFDSTUK.

Van het Kikvorsch-gezwel,
[Ranula.]

1. Beschryving van het Kikvorschgezwel, en waarom het zelve, geopent en ontlast zynde, wederom aangroeit.
2. Deszelfs Oorzaaken.
3. Genezing, en wat daar ontrent by den Schryver in overweging word genomen.
4. Twee zeldzame Waarnemingen.

I.

Dat het Kikvorschgezwel, of anders *Batrachium* in 't Grieksch genaamt, komende doorgaans in de Klieren onder de Tong, niet altyd eenderlei stoffe in zich besluit, ge-
 tuigen met ons meest alle de oude Schryvers; want somtyds zal deszelfs (meest altyd) flymerig Vocht, als Honig worden bevonden, en als dan gevoeglyk onder den rang der Honig-Gezwellen kunnen geschikt
 M m zyn,

*Beschry-
ving van 't
Kikvorsch-
gezwel, en
waarom 't
zelve (ge-
pent en ont-
last zynde)
wederom
aangroeit.*

zyn, gelyk het ook den geoeffenden *Aquapendens* in zyn tyd al heeft aangemerkt, somwyl bevinden wy deszels onthoudene stoffe als Eiwit, of als deszels dooijer, of ook wel een onvloecbare verhardde t'saamgedrongene stoffe te zyn, die dit Kikvorschgezwel maakt. Doch hoe dat het zy, meest altyd bevind men het in zyn eigen rok besloten, en dienvolgens vry wat bezwaart in zyn Genezing te zyn.

Tunica.

Want, geopent zynde, groeit in zyn beursje lichtelyk weder aan, en maakt andermaal dit Gezwel, dewyl alle de oertollige Vochten van deze en omgelegene deelen, als opwellende, en zelfs uit een koud en vochtig brein, zeer licht derwaards komen te vloeijen.

I I.

*Deszels
Oorzaken.*

De oorzaak, gelyk van meest alle Vliesgezwellen, moet (myns oordeels) in den overvloed van een te koud, te dik en te slymerig vocht, in het lichaam, voornamentlyk in de Hersenen, en voort by gevolg in een al te traage beweginge der
vocht-

vochten worden gezogt, dewelke in deze vochtige en zo ontfankelyke deelen komende ftil te ftaan, te ftollen en te verdicken, de veelvuldige quyl- en watervaten en Kliervliefen zodanig doen uitzetten; dat zelfs groote Gezwellen zich onder de Tong verheffen, die geensints de gedaante van een Kikvorfch (gelyk als sommige Schryvers hebben gewilt, maar wel de lyders dervoegen de spraak doet belemmeren, dat die eenigfints het geluit der Kikvorfchen verbeelt, waaromme dan dit Gezwel (het welk ook een Honig- of Papezwel, na dat de hoedanigheid van deszelfs flymerig vocht is, kan worden genaamt, de naam van Kikvorfch heeft verkrepen.

En dewyl dit Gezwel meer in de Kinderen als bejaarden my is voorgekomen, zo geloof ik dat deszelfs koude en vochtige gefteltheit, te zwakke herfenen, en by gevolg een al te kleine inwendige warmte, als ook het gebruik van veel koud, zuur, fchraal en te Wei- of Kaasachtig voedzel en Fruit, voornamentlyk tot derzelve oorzaak komen toe te bren-

gen, en noodzaakelyk dienen verbeterd, indien men de wederaangroei, die dit Gezwel onderworpen is, wil vermyden.

I I I.

*Genezing
en wat daer
ontrent by
de Schryver
in overwe-
ging word
genomen.*

Men zal dan wel op de oorzaak hebben te letten, des lichaams overvloedige slymen door zachte slymaf-dryvende middelen zoeken te zuiveren, de Hersenen en het vordere Zenuwgestel versterken en meer warmte geven, de krachten opwekken, door goed en het quaad verbeterend voedzel, en alle zuur, rauw en koud Fruit, enz. als ten hoogsten schadelyk, ernstelyk verbieden, om dus, na des oorzaaks wegneming te gevoegelyker het Gezwel te overwinnen.

Het kan gebeuren, dat dit Gezwel (inzonderheit in zyn beginsel, door strax vertoonde Waarneming, en een verwarmend en verterend mondwater, zonder opening daar in te maken, tot zyn vermindering komt, maar doorgaans wil de genezing best door de Handgreep gelucken, dog op wat wys, daar in zyn de Schryvers

vers niet eens. *Celsus* wil, dat men het bovenste huideken door sal snyden, en vorderde Kikvorſch dus ontblootende, even als een Vliesgezwel die op een vaſte grond ſtaat, uit zal pellen; doch dit leert ons de onderzinding anders, en dat zulx door deſzelfs zachtheid, vochtigheit, en de meegeventheit der deelen, de vaſte vereeniging des Gezwels, als mede door de ongeſtadigheit des lyders, inzonderheit als die noch jong zyn, onmogelyk kan geſchieden: *Aquapendens* maakte een opening door een Inſnyding, want als dan (zei hy) verrotten het blaasje, gebruikende voort een zuiverend en daarna een opdroogend mondwater: *Thomas Bartholyn* bewyſt de Genezing door twee inſnydingen gedaan, te zyn uitgevoert. *Paulus Barbette* zeid aldus: *Sommige gebruiken het gloeiend yſer, maar het Lancet ſtaat hem beter aan: en zeker, dien naarſtigen Konſtoeffenaar heeft groot gelyk, maar wat raad, daar een minder remedie vrugtelooſ zy, daar moet een meerder worden gebruikt.*

Den Heer *Nicolaas Tulp* bewyft de vruchteloosheit van 't snyden, en de goede uitwerking door de branding geschied; evenwel fluit hy met deze woorden: *Maar indien de stoffe van het Kikvorschgefwel sacht en volgende sy, 't welk licht door d'aanraakinge bekend; denkt niet eens op 't branden, maar snyd alleen de bovenste rok door, en de dunne slym, gelykende 't wit van een Ei, dat verscb gebroken is, en uit de schale valt, zal van selfs uitvloejen of gemakkelyk met de vinger uitgedouwt kunnen worden.*

Evenwel houden wy het met dien beroemden Heelmeester *Pareus*, als hy om het Kikvorschgezwel zekerlyk te genezen, zegt: *Dat men die liever door het gloeyend ysertje, als met de vlym sal openen.* Van dit gevoelen zyn ook *Petrus Pigreus* en *Guillemeau*. Ook zullen wy dit met een klein staaltje of twee, ons voorgekomen, bevestigen.

I V.

Twee zeldzame waarnemingen.

Een Dochttertje, oud zeven jaren, van zeker wel bekend Burger, vond ik met een vry groot Kikvorsgezwel
on-

onder de tong, die tegen des monds
 verhemelte opgezet wierd, bezogt,
 dit Gezwel was eenigfins bol en week
 in 't aantasten, en bruinachtig blauw
 van couleur, onpynlyk, gevende
 langs hoe meer, een groote verhin-
 dering in de spraak en in 't zwelgen.
 Den ouden Heer Burgermeester *Le
 Febure*, met my daar by verzocht
 zynde, vond zwarigheid over de qua-
 de couleur, en in myn voorstel, het
 welk was, na een zachte bereidinge
 van het lichaam, het zelve door een
 klein Brandtyzertje te openen,
 willende liever 't gebruik van de vlym
 als 't veiligst, ende minst voor het
 Kind verschrickelyk zynde. 't Kik-
 vorschgezwel dan in zyn lengte met
 het Lancet geopent hebbende, kre-
 gen wy uit deszelfs vliefig hol, een
 gemeene lepel vol slym, zynde het
 rosachtig doijer van een Hoenderei
 zeer gelyk. Nu was dit Gezwel
 wel weg, maar niet het vlies, doch
 ik hield de sneede open, zoo lang
 als het kon zyn: Gebruikende on-
 derwylen Mondwaters ende Syroo-
 pen, die tot zuivering diende, ver-

hoopende aldus de verrotting ende de verteering van de rock te volbrengen; maar zulx en wilde my geensints gelucken; want de opening eindelyk sluitende, groeiden dit Kikvorsch-Gezwel, even als vooren, vry spoedig weder aan: Daar op de insnydinge andermaal doende, viel alles ten laastten weér vruchteloos uit: Dies de Ouders verlegen, en ik het gloeiend yzer-tje onseilbaar, en zonder eenig gevaar keurende, als mede de Vader en Moeder tot *Amsterdam* met voornaame Konstoeffenaars raadgepleegt hebbende, en door die, in myn voorstel gestyft zynde, zo heb ik haar zulx volkomentlyk aanbevoelen, en op haar toestaan, zoo gelukkig voorvoert, dat nooit geen Kikvorsch-Gezwel weder te voorschyn quam, maar de Geneezinge in weinig dagen volkomentlyk is gevolgt.

Het zesjarig Dochttertje van zee-ker aanzienlyk Heer, bevond ik met een vry groot, bol, ende onpyne-lyk Slym- Vlies- en Kikvorschgezwel

zwel onder de Tong bezet, het welk de spraak belemmerde, en in zyn grootte noch dagelyx toenam, dies heb ik de Ouders, om het kind voor dubbelde pyn en schrik, ende myn zelfs voor vruchteloos monnicken werk te hoeden, de vergeeffchen arbeid, door de vlym voorgestelt, en daarom in plaats van de snyding, de zekerste raad door de branding aan te pryzen, het welk dan toegestaan, doch de Moeder wat schrikachtig zynde, zoo heb ik dit Dochtertje eenige dagen (terwyl ik het lichaam zachtjens liet zuiveren) komen bezoeken, ende niet anders gedaan, dan maar de Mond ende het Gezwel eens bezien en behandelt, het welk dit Kind zoo gewoon wierd, dat ze onbeschroomt de mond t'elkens wyt voor my opende, en op deze wys nam ik myn slag, en de bequaamste gelegenheit waar, dat de Ouders uit zynde, myn werk door het behulp van een knaphandige Dienstmaagt, in een oogeblik tyds was beschikt, bedriegende,

M m 5

de, om geene ontsteltenis te veroorzaaken, niet alleen het Kind, maar ook de Ouders, de gemaakte korst scheidde, en de rosachtige Slym wierd uitgelooft. Ik hield de Zweer eenige dagen open, tot dat de Genezing onder het gebruik van eerst zuiverende, en daarna opdroogende mondwaters voorspoedig is gevolgt.

HET XXIV. HOOFDSTUK.

Van het Wolfgezwel [Lupia.]

1. *Beschryving en plaats van dit Wolfgezwel.*
2. *Deszelfs Oorzaken.*
3. *Dat het zelve somwylen zeer groot word.*
4. *Oorspronk van den naam dezès Gezwels.*
5. *Teekenen.*
6. *Eenige aanmerkingen over de behandeling van dit Gezwel.*
7. *Eenige zeldzame Waarnemingen.*

I.

Onder den rang der Vliesgezwellen, kan ook het zo van ouds genaamde Wolfgezwel zyn getelt, wordende al doorgaans, ook in een vliefig bekleedsel, ende wel meest ontrent de Gewrichten gevonden.

I I.

Dit Gezwel veelyds wel voornamentlyk door den eerst uitwendige oorzaak ontstaande, kan door geweld van vallen, slaan, stooten, enz. voortge-

gebragt worden. Waar door de deelen gekneust, en een of meer Water-
vaten zynde gebarsten, haar vloeibaar
uitgevloeit sap, in den ommeloop
dus verhindert, verdikt, en meer en
meer lymmerig zijnde geworden, door
de veelvuldige rontom daar aan vast
vereenigde vliesige vesels, zeer licht
wijns oordeels een vliesige stoffe over
dit stilstaande gestremde vocht doen
begroeijen, waar door 't Gezwel,
vermits de aanwellinge van het noch
vloeibaare en geduurig aan en byko-
mende Wei, dagelyx aangroeit, en
(zelfs op een onpynlyke wys) door
de goede hoedanigheit en gematigt-
heit dezer vastgeraakte stoffe, die
dan ook daarom eenigfins het gevoe-
len verdooft, tot een verwonderens-
waardige grootheit kan komen aan te
groeijen.

III.

*Dat het
zelve sam-
wyl zeer
groot word.*

En dewyl deze zeer dunvliesige
Watervaten met hare tedere ranken,
de Aderen en Slagaderen, doorgaans
in haaren loop omstrengelen en ver-
zellen, en dat derzelve menigvuldi-
ge veselen, die allesfints de overtolli-
ge

ge Weiachtige stoffe des bloeds tot in de Watervaten komen over te bren- *Vasa Lym-*
 gen, en die aldus vervullende, be- *phatica.*
 quaam te maaken, om met dit wederomkeerende vocht, als met een zoeten dauw, de deelen onzes lichaams, en wel inzonderheit die der geledingen te bedauwen, te bevochtigen, en alzo tot haare beweging de vereischte lenigheid, gladdigheid en vaardigheid toe te brengen, zoo moet het ons niet vreemd voorkomen, dat ook aldus, op een voorgaande kneuzing der Gewrichten, die met zoo weinig beschutsel van vleesch, en met zo grooter overvloed van vliefige banden, pefen, veselen en Watervaten voorzien zyn, zodanig een vliefig Gezwel kan voortgebracht worden, 't welke met 'er tyd door de overtolligheid der aandringende vochten, en de geschapenheit des deels dus meer en meer tot een groot Gezwel kan komen op te zettten.

Uit zwaare kneuzingen en verbrekinge der gemelte Watervaten, kunnen dan zekerlyk dusdanige Vliesgezwellen ontstaan, die haar (zo even
 ge-

gezegd is) op een onpynlyke wys; meermaals van langer hand komen te verheffen, en eerder een verzwaking en onmacht des lids, als pyn of ontsteking verwecken, en komt ons dit Gezwel ordonnaar voor, op de buitenste deelen des lids; immers heb ik die meest op de punt des schoulers, meer op den elboog, 't grootst op de heup, en noch wel het aldermeest op en ontrent het Gewricht van de Knië gezien, en somwyl ook wel in de holte der Gewrichten gevonden.

I V.

Oorsprong
van den
naam de-
zes Gezwels

De Oude Konstoeffenaars hebben dit Wolfgezwel na het woordeken *Lupas*, het welk een Wolf betekent, gelieven te noemen, mogelyk om dat dit Gezwel, zeer groot zynde geworden, het voedsel der omgelegene deelen schynt op te floeken, dewyl die als dan doorgaans vermageren, en als uitterende worden gevonden.

Doëtor *Stephanus Blankaart*, gelieft in zyn *Nieuwe Konstkamer der Heelkonst* dit Gezwel een *Ganglion* te noe-

noemen: Maar die de Heelkonst veel jaaren zelfs geoeffent, en dikmaals met dit kalf geploegt heeft, weet lichtelyk, door de groote verschillentheit niet zo veel in de oorzaak, als wel in het wezen ende de hoedanigheit dezer Gezwellen bestaande, als ook ter Genezing een Wolfgezwel van een *Ganglion* te onderscheiden.

V.

Dit Wolfgezwel vertoont hem in *Teekenen* zyn beginsel eerst zacht, platachtig, onpynlyk en van klein belang, waarom het als dan ook doorgaans zeer weinig word gade geslagen, grooter wordende, zet het zich in zyn ronte wat vastter en hooger, dewyl nu het t'saamgevloeit wei verdikt, en de vliessen beginnen te recken en op te spannen, uitwaards, en overmits de huid in zyn couleur niet verandert, zo vertoont hem dit Gezwel meermaals in zyn form en grootheit als een Vrouwe borst, en zulk voornamentlyk in de schouder, elboog en de knie. In dit laatste deel heb ik het in een oud man (zynde een Bakker)

ker) zo groot, veroudert, en vast gebacken gezien, dat het zelve tot de grootte van een gemeen manshoofd was aangewassen, zo dat hy het met een zaksgewyze band moest onderschooren, wezende met zo veel vliesige dekselen tot in 't Gewricht van de knië begroeit en bevestigt, dat niemand het raadzaam keurde, om deze ongeneselyke Wolfgezwel door de Handtgreep weg te nemen.

V I.

*Eenige
aanmer-
kingen over
de behan-
deling van
dit Gezwel.*

Uit het besef des oorzaaks de groei, en het wezen des Wolfgezwels, verstaan wy terstond, hoe die op de veiligste wys moet worden gehandelt, en waarom dat men veel liever met krachtige versterkende en verterende Ceroenplaasters verteeringe van het Wolfgezwel zoekt te betrachten als dat men, buiten nood, lichtvaardig opent.

Dit eerste is my zeer dikmaals volkomen gelukt, wanneer dit Gezwel alhoewel tot een byzondere grootte was toegenomen, noch in zyn groei en niet te veroudert geweest is, tot
het

het ander, namentlyk de opening, kom ik niet gaarn wegens de zwaarigheden, die ons daar ontrent kunnen bejegenen.

Wy zien dan op de onthoudene Stoffe deses Gezwels, dewelke wel zeer licht door een gemaakte opening kan worden ontlafst, maar dewyl door de ontslotene Wei- of Watervaten, die in de boesem van dit Gezwel, haar aanvloeiende Vochten nu gedurig gewoon zyn uit te lozen, noodzaakelyk volgt, dat een grooter ontlafing van dit zo dienstig Weisap, het welk als dan bezwaarlyk word gestopt, de partye zal doen verzwakken, vermageren en uitteren, want de gemaakte opening zeer lichtelyk in een Pypzweer verandert, en moeiljelyk is te genesen.

Te meer, dewyl de vliefige bekleedselen deses Gezwels, die doorgaans met de vliessen, banden en menigvuldige veselen des Gewrichts (inzonderheit in de Knië, wel vast zyn vereenigt, en gedurig, zo als reeds gezegt is, de aandringende vochten ontfangen, niet licht, zelfs door Etermaakende middelen; en als al Eter

ter gemaakt mocht zyn, tot afscheiding van de andere vliefige deelen des lids kunnen worden gebragt: Waaron dan ook dit Wolfgezwel geenfints, zo als een Papegezwel de uitpelling toelaat, niet licht komt men ook daarom tot de weg- en afneming door de snyding, of ten ware dat dit Vliesgezwel met geen vliessen noch banden des lids vereenigt, gantschelyk los, beweeglyk, ende gints en weêr schuivende, zo als wel fomtyds doch minst gebeurt, wierd gevonden.

Dus verre heb ik dit Wolfgezwel volgens myn bevinding en oordeel, zoo my dunkt, omftandig genoeg ontdekt; ten einde, om het zelve van meer andere Vlies- en Gewrichtgezwellen te onderscheiden, hoedanig die van my behandelt zyn, sal ik nu wyders den jongen Konftoefenaar kortelyk toonen.

V I I.

*Eenige
zeldzaame
Waarnemingen.*

Otto Brugman, een Schipper, oud tuffchen de vyftig en festig jaaren, flymerig van aart, vollyvig en zwaar van lichaam, vertoonde my tegen de
Knie-

Knieschyf en in het Gewricht van de Knië, een vast begroeit groot slymen vliesgezwel, 't welk hy door des selfs onpynlykheit al veel jaaren had omgedraagen; doch nu open gestooten, en 't been door d'uitvloeiing van 't slymerig Wai, zonder dit Gezwel nochtans kleinder te maaken, verzwackende, verzocht myn raad en hulp, dewyl hem dit moeiljyk pakjen nu hoe langs hoe meer verveelde.

Ik heb aan hem de langduurigheid van de Genezing voorsegt: 't Lichaam door Slym- en Weiafdryvende middelen zachtjes gezuivert, een goede manier des levens aanbevolen, bestaande voornamelyk in goed voedsel, gematigde spys en drank, lichaams oeffening, enz. de opgestoote opening heb ik door platte wicken in een opdroogend poeder gewentelt, wederom trachten te sluiten, en een Slymverterende en 't lid versterkende Ceroenplaaster over 't Gezwel, mitsgaders een matelyk dicke Drukdoek en taamelyk vaste binding eenige dagen gebruikt, waar door het my quam te gelucken, dat ik de

N n 2

ope-

opening, dien ik ten hoogsten nadelig keurde, en ook bevond, volkomen sloot en genas: Op dese wys, wat meer kracht en voedsel in't been en in 't lichaam te weeg gebracht hebbende, en meer warmte inwendig zynde verwekt, zo heb ik dit Gezwel, het welk de grootte van een Vrouwe borst behaalde, en ik de naam van een Wolfgezwel gaf, met 'er tyd tot een merkelyke vermindering gekregen, en in vyf a ses maanden tyds (want wy troffen de Wintertyd aan) met de onderstaande Ceroenplaasters, dien ik ordinaar alle drie dagen vernieuwde, en door een goede beknopte bindinge eindelyk overwonnen, ende vernietigt heb, zoo dat 'er t'sedert nooit geen Gezwel in de Knië meer is vernomen.

By dezen ouden patroon zal ik een Geestelyke Dochter voegen, zonder dat ze nochtans quaade Kiekens zullen uitbroeijen. Dit Klopje (dus noemt men tot *Haarlem* deze Heilige Maagden) van een traag, koud, droefgeestig en mager gestel, en die al wat te veel op de Koude harde
stec-

steen hadde geknielt, droeg ook even zodanig een Koud en Slymerig Wen- en Vliesgezwel in de Knië, het welk door zyn langsaame groei, veroudertheit, onpynlykheit, bolligheit, enz. my genoegsaam ver- toonden een Wolfgezwel te zyn, dringende zulx haar nu tot mywaards om hulp, alzo het door zyn groot- heit, in de figuur van een Vrouwe borst, tegens en in de breede band van de Kniëschyf geplaatst en beves- tigt des deels krachten meer en meer wegnam.

Deze Dochter heb ik op deselfde wys, als strax verhaalt is, in drie a vier maanden tyds, volkomentlyk Genezen, de opgeleide Ceroenplaa- ters zyn dusdanig geweest,

℞ *Resin.*

Colophon. an. ppß

Cer. Citrin. ʒiv

Therebint. Venet.

Pulv. Santali. Rubr. an. ʒiij

Spir. Vin. ʒv

F. Emplastrum Santalinum.

De beschryving van 't *Emplastrum Petri Daikeni*, zo 't by my in 't ge- bruik is:

Nn 3

℞ *Gum.*

℞ *Gum. Ammoniac.*
Opoponac. an. ʒijʒ
Galban.
Bdell. an. ʒij
Ol. Olivar. pp. ij
Laurin.
Hyperic.
Spic. an. ʒj
Pulv. Lythbergir. aur. pp. ʒj
Aristoloch. Rotund.
Long.
Lapid. Calaminar.
Myrrh.
Mastic. an. ʒj
f. s. a. Emplastrum.

Deze plaasters heb ik dusdanig ge-
 bruikt,

℞ *Empl. Santali. nostr. ʒij*
Petr. Datken. ʒijʒ
m. f. Emplastrum.

Of aldus :

℞ *Empl. Santali. nostr.*
Petri Datken.
de Labdan. an. ʒij
m. f. Emplastrum.

Doch by aldien deze iemand niet
 genoeg mochten behagen, die kan
 noch

noch het *Emplastrum Sticticum Paracelsi*, de *Ranis cum Mercurio*, of andere tot zyn gebruik en voordeel kiezen.

De zulke, die na den trant van sommige nieuwe Heelmeefters, de zeer heete doordringende Olien, Plaasters, Speceryen, Kruiden, Bloemen en Zaden, willen gebruiken, om te spoediger deze onthoudene vast ingelegerde stoffe te overwinnen, zullen zeer licht, ontsteking, pyn, Koorts, en vermeerdering deses Gezweels, door te krachtigen aanpars of toevloed der vochten kunnen verwecken, 't fynfte van de vastzittende slymen doen versmelten, en 't grootste gedeelte tot een ongeneeselyke zwering komen vast te bakken.

Daarentegen de al te vochtige verflappende en by gevolg de deelen weckmaakende middelen uit sletsche Olien, stovingen, pappen, enz. bestaande, mogen hier geensints gebruikt zyn, of dit lydende lidt zal mogelyk eerlang haar vastigheid, kracht en steunsel, door weekmaking der banden, zenuwen, pesen, vliesen,

fen, enz. volkomen quyt geraaken; en daarom is 't noodig die te versterken, de t'saamgepakte vochten, zo veel doenlyk is, te versterken, matelyk te verdroogen, en zo met de bovenstaande middelen, en een vereischte binding, de vastigheid der al te vervochtigde en verslapte vliessen, banden en veselen te vervorderen: En zulx in deze Gezwellen myn oogwit zynde geweest, mag ik met waarheit zeggen, dat ik niet alleen in de twee bovengemelte persoonen, maar ook in zeer veel andere, doch daar die Gezwellen juist zo groot niet geweest zyn, de volkomen Genezing gelukkig heb verkregen.

't Gelukt ons evenwel niet altyd, dat dit Wolfgezwel op de verhaalde wys, door Geneesmiddelen verteert word. Anders heb ik het in myn eerste Huisvrouw *Adriana van Mascal* bevonden: deze myn waarde Vriendinne behield uit een zwaaren val op de slinker heup en lenden zodanig een Slym- en Vliesgezwel, het welk uit de gekneusde banden en vliessen des lids quam opgezet, ende niettegenstaande alle bedenkeleyke vlyt

vlyt van ontdoende en versterkende Ceroenplaasters, krachtige verterende stovingen, enz. zodanig in zyn grootte quam toe te nemen, dat als een acht- of tienjaarg Kinds hoofd zich met 'er tyd uitwendig quam te gaan, ja even als of ze van Kindsbeen af, dus hadde geweest, met een toenemend verlies van de Krachten in de lenden, heup, en de gantsche deelen nederwaards, groeiende het Gezwel noch dagelyx aan, zo dat by ons noch een veel grooter elende, en eerlang een volkomen Kreupelheit, ontleding, en dus de bedlegering wierde gevreesst.

Dit Gezwel vertoonde zich in zyn couleur, gelyk als de andere deelen des lichaams, 't week licht voor 't drucken des vingers, maar stond strax wederom in zyn volle rondte volkomenlyk opgezet, de uitpuiling was zeer groot, zonder merkelyke hardigheit, door d'opspanning van de uitgerekte huid, en eenigfintsbol en zacht in 't aantasten, zulx dat ik niet behoefde te twyffelen, dat dit Gezwel met een vlietig bekleedsel was omvangen, en wegens d'onpynlyk-

heit met een dun, Koud, lymerig vocht of weiachtig Zenuwſap opgevult.

Tegens 't opénen, 't welk my als noch maar 't eenigſte middel ter Genezing voorquam, vond ik my uitermaaten bekommert, vreezende, overmids de lydſter al over veel jaaren door een geduurige ſuckeling, een verzwakt lichaam had omgedragen: ten eerſten, voor een totaale verzwacking ende verval van Krachten, door 't ſchielyk uitſtorten van zulk een groote overvloed der ingelegerde ſtoffe: ten tweeden, de wederom aangroei des Gezwels, door 't inblyven van deſſelfs vlieſig bekleedſel, 't welk ik door zyn groote en uitgebreidheit oordeelde vry dun te zyn: Ten derde was ik beducht voor een gedurige uit- en wegvloei- jinge van het wei, 't welk tot deze lydende deelen ſteeds aangezet quam: En ten vierden, had ik, dat wel waarschynlyk ſcheen, ten minſten een ongeneeslyke Pypzweer te vreezen. De erwaare Geneesheeren *Le Febure, de Klerk, Van Zyl, en Van den Bos*, hadden ons meermaals met

haar

haar hoogwyzen raad de behulpfaame hand geboôn: Maar hier quam nu dit werkje, als de Heelkonst betreffende, meest op my aan, om met een ryp overleg 't nodigste te betrachten.

Op en tegens deze vier zwarigheden, die my, onder meer andere de grootste schenen, moest ik verdacht zyn, eer ik de opening onderstond, evenwel alles wel rypelyk overwegende, zo besloot ik tot zulx: hebbende om de eerste zwarigheid te boven te komen, een dicke Steekwiek, om de gemaakte opening aanstonds wederom dicht toe te sluiten, ten tweeden een welklevende plaaster, ten derden bequaame Drukdoeken, ten vierden een daar toe geschikte band, en ten vyfden een glas oude Rhynsche Wyn vaardig: Aldus gewapent, en alvorens de band om de lendenen vast gemaakt zynde, bestont ik dit groot Vliesgezwel door de vlym te openen.

Ik maakte een taamelyke groote opening, doch dien ik aanstonds genoodzaakt was wederom met myn duim te sluiten, zo geweldig, en
met

met een barst quam dit waterachtig dun slymerig vocht daar uit gevloogen; want in een oogenblik tyd was meer als een pont der ingelegerde stoffe geloost, de rest bedwong ik van stonden aan door de Steekwiek, plaaster, drukdoek en binding zoo wel, dat niets tegen myn wil daar uit kon barsten.

De band was aldus, de eerste wierd om de middel met nastelingen toegestrikt, zynde van zacht, dubbelt en een weinig met watten gevoert bombazyn gemaakt, d'ander bestond uit vyf a zes strooken vast Lywaat, die boven t'saam genaait, en met Luurspelden achterwaards tegens de slinker heup en lendenen aan de middelband wierd bevestigd, en aldus neerwaards, over de wyduitgestrektheit en breedte van dit Gezwel, tuschen de benen langs de slinker lies passerende op de buik vastgespelt wierden.

Dus heb ik dagelyx een gedeelte van des Gezwels beslotene Vochten afgetapt, en die, terwyl ik onder tusschen de Krachten met alle bedenkelelike vlyt ondersteunde, tot een
mer-

merkelyke vermindering verkregen , toen heb ik zuiverende inspuiting beginnen te gebruiken , als mede door Etterverweckende Zalven getracht een beter Etter te verkrygen , op hoop , om des Gezwels vliefig bekleedsel dus los en ter uittocht te vorderen , 't welk my quam te gelucken ; doch alles met stucken en brocken , vermits deze rok door zyn uitgerektheit zeer dun , en (zoo 't scheen) al aan 't vergaan was geweest , wordende nu en dan dus ter opening uitgedreven , en op deze wys quam ik dan ook nu de tweede zwarigheid te boven , alzo ik eerlang 't gantsche vliefig bekleedsel , waar van ik niet meer vernam , geloofde ontlast en met de Koorntang uitgehaalt te zyn .

Nu wierd het tyd , om door wat meer opdroging 't overtollig uitvloejen der Vochten te bedwingen , die dagelyx in veelheit ter opening quamen uitgeborrelt , tot dien einde gebruikte ik nu inspuitingen , die uit opdroogende en t'samenhelende middelen bestonden , namentlyk dusdanig ,

R. Pulv.

Rx Pulv. Flor. Rosar. Rubr.

Balaust.

Cort. Granator.

Nux Cupress. an. ʒiʒ

Myrrh.

Oliban.

Mastix.

Sarcocoll. an. ʒj

Coq. in f. q. vin. Alb. gener. ad tert. pars.

Consumpt.

ex Colatura.

f. Injectio.

Hier van spuiten ik (doch niet met een sterk geweld, zo als sommige verkeerdelyk doen) maar alleen een weinig seffens, warm en zachtjes tot in de holte, op dat aldus de noch ontredde deelen en ontsloetene watervaatjes zachtjes wierden besproeit, en met derzelver Krachten bevochtigt, dus met 'er tyd mochte komen te sluiten, t'saam te heften, en aan malkanderen te begroejen.

In de opening gebruikte ik nu in de plaats van de Steekwiek eenige korte loode pypjes, een klein plaatje vol gaatjes, en een groote dikke drukdoek in gemaakte Roode Wyn, die met een weinig roode Roo-

Roosen en Granate bloesem opgekookt was, gedompelt, en met een maatelyke vaste binding bezorgt, waar door, dat dan nu de vochten niet meer van 't een verband tot het andere opgestopt zynde, gedurigen uittocht bequaamen, als mede daar op eerlang de gewenschte vastigheid en versterking des deels, en zo by gevolg de vermindering en verdrooging des Eppers, tot zo verre, dat ook de vierde zwarigheid, namentlyk de vrees voor 't behouden van een ongeneeslyke Pypzweer, gelukkig wierd overwonnen, vermits de gewenschte Genezing, zonder meer mank, of eenigfintsqualyk te gaan, door des Heeren Genade en bystant volkomen is gevolgt.

Had ik hier 't gebruik van 't pypje niet verkosen, de Genezing had ik onmogelyk zo voorspoedig kunnen volbrengen, want met een Steekwiel sloot ik de opening toe, en stopte de uittocht des Eppers van het een tot het ander verband, waar door de Etter ophoopende en verscherpende, inwendig grooter verwydering maakte, vliessen en vesels door.

doorknaagde, meer lecking verwekte en alles verachterde, liet ik de Steekwick uit, zo zoog de opening toe, en liet de Etterstof binnen, sneed ik die ruimschoots open, dat liet de schrik, de vrees, en de licht ontfeltheit van deze tedere lydster aan my niet toe, ik maakte een grooter wonde, zo in 't gemoed, als in 't lichaam, een meerder lecking, en werk om wederom te genezen, zoo dat my 't gebruik van een kort pypje, de alderzekerste, veiligste, kortste en gemackelykste wys ter Genezing toefcheen, zoo als 't in de uitkomst bleek. Welke weg dat wy altyd, inzonderheit daar de lyders zo teder en zwak zyn, moeten inslaan. Evenwel vinden wy somwyl ons met zulke lompe en plompe Ezels in de Kennisse der Heel- en Genees-Konst ingewickelt, dat wy moeite hebben, om haar te overreden; want zy willen en zoeken by de voorrang ook 't hoogste woord, dit gaat wel tot zo verre, dat wy moeten nalaaten, 't geen tot de kortste, veiligste en gemackelykste Genezing dient, zo als my noch onlangs daar

van

van in zekere jonge Dame een levendig staaltje is voorgevallen, in deze noodigde my, in haar zwerende borst de veelheit des Etters, tot het gebruik van een Kort Pypje, op dat door deszelfs geduurige uittocht de vermindering, en dus by gevolg de spoedigste Genezing mochte bekomen; zy was wat schrickig, en vreesde, dat zulx haar eenigfints pynlyk zoude wezen, ik verzekerde haar 't tegendeel en op deze wys de gemakelykste en vaardigste Genezing, en dit zou in der daad, zo als my dagelyx de bevinding leert, aldus geweest zyn, zo niet haar Geneesheer, die in dat huis zo gezien, als in dit ons werk een onbedreveling, ja een groten plompaart was, haar niet noch vervaarder voor een zo geringe zaak, als deze was, hadde gemaakt. Ik moest dan deze bevreesde Dame, zoo als ik best konde, van haar zwering, die veel Etters, dewelke diep lag, loosde, zien te Genezen; en dewyl de opening, vermits haar Kleinzeerigheid, vreeze en schrik voor de vlym niet zo groot, als ik hadde gewild, gemaakt was, en tot

O o

de

de ontlasting geduurig diende, zoo was een Steekwiek pynlyk ende na-
deelig, door 't opstoppen des Etters,
dus die dan nalatende, ontstond een
toezuigende enge Pypzweer, belem-
merde ontlasting des Etterstofs, en
op al myn vlyt een langwyliger Ge-
nezing, als andersints was te ver-
wachten geweest. Zulke schadely-
ke en onwetende Konstoeffenaars
verkrygen noch meermaals by de on-
kundige de naam van braave Genees-
heeren, daar ze in der waarheit ons
tot hinderpaalen van een voorspoedi-
ge Genezing verstrecken.

Dat dusdanige Slymgezwellen,
waar van wy in de twee voorgaande
Hoofdstukken hebben gehandelt, tot
een verwonderenswaardige grootheit
konnen groeijen, en als dan doode-
lyk zyn, zulx is in de drieëntwin-
tigste *Verhandeling* vertoont, en zul-
len 't zelve met noch een ongemeen
voorval bevestigen.

Steventje Gerrits, een veertigjaari-
ge Vryster, van een slymerig, droef-
geestig, scheurbutig en ongezond
lichaam, klaagde my, dat zy, na
eenige pynlykheit in de slinkerheup,
de-

dewelke van haar en haar raadgevers niet wel in achtung was genomen, van een toenemende zwellung en onmacht in 't gantsche been, daar op dat ik aan haar, 't gene my noodig dacht, ten hoogsten heb aangeprezen, dan zy, na dat ik bemerkte, uit een te grooten hardigheid, als mede, om dat dit gebrek niet zeer pynlyk was, de onkosten ontziende, sloeg myn raadgeving, als mede die van meer andere Konsttoeffenaars, in de wind; sloffende, niettegenstaande het aangrocijend quaad, noch al een geruimen tyd heen, en aldus, zonder eenige dienstige middelen te gebruiken, word zy ten laatsten uitnemende elendig.

Na 't verloop van ontrent vyftien maanden wierd ik eerst wederom by haar verzocht: Ik vond haar nu te bedde, zeer pynlyk en gantsch vol elende, leggende op Kniën en Elbogen met de rugge om hoog, en de beenen wyd van malkanderen uitgestrekt, zynde 't gantsche lichaam diervoegen vermagert, verschrompelt en uitgeteert, dat alles, tot op

de magere schonken toe , verteert was.

Zy haar , op myn verzoek , ontblootende , vertoonden het alderverschrickelykste Gezwel , diergelyke my noch nooit was voorgekomen , 't welk zyn beginsel van de bovenste boord des Heups- en Darmbeens nemende , in de voet en tonen eindigde , komende over de dye , heup en lendenen ontrent de dikte van een half vat op te halen , en zoo voorts van gelyke neêrwaards , zynde allereewegen buiten omheen met steenharde Knobbelen bezet , waar van sommige een dunne , weiachtige , scherpe vochtigheit van zich begonden te geven ; ontrent de heup was alles t'eenemaal hard , uitgezondert in 't meest verhevenste des Gezwels , daar ik niet alleen minder hardigheit maar ook eenige rodigheit , pyn , en (doch maar alleen duistere) teekenen van Etter vermerkte , 't vordere deel des Gezwels na beneden , namentlyk in de dye , de Knië , 't been en de voet was ook wel eenigfints hard , doch evenwel voor het merendeel zachter
als

als opwaards, in de diepe Kreuken, tusschen, of onder de ingekrompe Knië, vond ik een zeer pynlyke vervuilde ontvelling, waar uit een dunne stinkende vochtigheit vloeide, rontom de voet en op de Knië, als ook in 't been, begon het (door aldus geduurig op de Kniën te leggen) te versterven, waar in de versterving, wegens het niet doorstralen der voedende vochten, nu hand over hand stond toe te nemen, daar in dat zy nu rontom heen groote pyn lydende, my om hulp verzocht, om, waar het noch doenelyk, in haar ellenden, een weinig verzachtinge te bekomen.

Ik bragt aan haar zo veel Hulpmiddelen tot verlichtinge toe, als my doenlyk was, doende ook eenige insnydingen door 't verstorvene, tot ontlasting der onthoudene scherpe vochten, waar op ik wyders de bequaamste Ettermakende middelen quam te gebruiken.

Zy, op myn raad, om dat het verbedden aan haar, en die haar be-

dienden , zeer moeiljelyk viel , uit de bedstede tot in een laage slaapbank zynde verplaatst , klaagde my dat ze nu haar water niet konde maaken , hebbende nu al meer als een Etmaal zonder een druppel te konnen lozen , met groote pyn en persing doorgebracht : de oorzaak hier van terstond beseffende , heb ik door een Timmerman de voorplank van de Slaapbank laten afnemen , en die een voet wyder doen maaken , toen heb ik de benen wat verder van een gevoegt , zoo dat nu de blaas , en om her gelegene deelen , door de geweldige zwaarte van dit afgryfselyk Gezwel , zoo zeer niet meer wierde gedrukt of besloten , en zy nu haar water en gevoeg , alhoewel zeer bekommerlyk konde maaken.

De vervuilde Kloven , Zweren , ontvellingen , enz. der Kniën , des voets , en meer andere deelen heb ik wyders met doeken , in warme Brandewyn gedompelt , en die dikmaals wierden ververscht , zoo wel onderhouden , dat daar geen vordere

dere stank noch verrotting quam toe te slaan, met sterke tafellaakens en lange servetten moest dit been, om van onderen by te komen, van drie a vier sterke mannen of vrouwsperfoonen opgetilt worden, zo menigmaal als men haar met de noodige middelen ververschte.

Op de heup vernamen wy nu langs hoe meer een uitpuilende bolligheit, en klare tekenen door 't gevoel en opdrukken des vingers van de Etter, ziende overzulx nu haast de opbarfing van dit afgryfelyk Gezwel, en alsdan ontwyffelbaar de zekere dood voor oogen.

De beroemde Geneesheer en met een regerend Burgermeester *Mabu le Febure*, als mede veel andere voortreflyke Geleerde Mannen, zo in de Godgeleerdheit als Genees-Konst, hebben haar met haar bezoek vereert, 't beste voor ziel en lichaam aanbevolen en toegewenscht, en hare verwondering over dit wonderlyk toeval betoont.

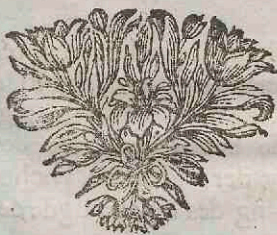
Zy maakten 't langer als iemand had geloofd, verscheide mindere quaalen quamen wederom tot Genezing, en zelf de versterving van d'andere Knië

quam niet alleen, gestuit zynde, tot scheiding, maar genas noch voor een goed gedeelte eer zy stierf, alhoewel ze gedurig nacht en dag daar op moest rusten en leggen, en een geduurige Koorts haare noch weinige levenskrachten verteerde.

Ik liet haar gebruiken al wat haar lustte, doch lepelspys, Kandeel en voedende soppen beminde zy meest, zy was wat eenzinnig, en toonde haar van de middelen byzonder afkerig, ook van zulke die tot hare versterking diende, verlangende uittermaten zeer na uitkomst en verlossing om dit haar elendig en rampzalig leven, voor de eeuwige Hemelsche vreugde te verwisselen, betoonende een byzondere lydzaamheit, uitboezemende zelfs hartgrondige Christelyke gebeden en smeekingen, tot dat het eindelyk Godt den Heere belieft heeft, haar ziel uit die elendige romp en tabernakel, zo vol van elende, te verlossen.

Want dit groote gevaarte ('t welk nu noch al veel grooter, als toen zy my tot haar ontbood) was uitgezet, quam eerst met wat ontvelling, een
scher-

fcherpe zweer op de uitpuiling dezes Gezwels te maken, en alstoen twee a drie dagen daar na, zo geweldig open te barsten, dat van stonden aan haar legerplaats van den vuilen Etter, en 't klein vertrek aan de straat, zoudanig met de alderafgryfelykste stank vervult was, dat schoon deuren en vensteren open gezet, geen menschen daar by konde duren, de Etter stroomde over de vloer en ten huize uit, en onderwyl was ook de ziel op dat eige moment des tyds, uit een zo elendig schepsel tot in de eeuwige ruste (zo als wy met reden geloofden) opgenomen.

HET XXV. HOOFDSTUK.

Van het Hartgezwel [*Scirrhus.*]

1. *Beschryving van het Hartgezwel.*
2. *Deszelfs verscheidenheit.*
3. *In welke deelen dit Gezwel zich ver-
toont.*
4. *Welke lichaamen dit Ge-
zwel onderworpen zyn.*
5. *Deszelfs
verscheide Oorzaaken.*
6. *Teekenen.*
7. *Voorzegging.*
8. *Genezing, en
wat daar ontrent dient in acht ge-
nomen.*
9. *Eenige nuttige waarnee-
mingen.*

I.

*Beschry-
ving van't
Hartge-
zwel.*

HET Hartgezwel is een tegenna-
tuurlyk verhard, koud en on-
pynlyk Gezwel, wederstrevig, ver-
doovende het gevoel, de door- en
instraling der vloeibare vochten, en
de werking des beschadigde deels be-
lettende.

II.

*Deszelfs
verschei-
denheit.*

Dit Gezwel kan tweederlei wor-
den bepaalt, namentlyk in een vol-
ko-

komen of ware verharding, dewelke ons veroudert en steenhard voorkomt, als in zich een vast ingepakt verzuurt flym of zwartgallige bloedstof besluitende.

Ofte onvolkomen, dat is noch aangroeijende, of met het bloed en de galstof vermengelt, als wanneer die, na de naam van 't vermengelde sap, zo als wy van de drie andere groote voorname Gezwellen hebben gezegt, een onwaar of vermengelt Hartgezwel kan worden genocmt.

En aldus vinden wy dit Hartgezwel of noch in zyn groei, goedaardig en wel te behandelen, of alreeds vaster gezet en steenhard beklonken, en by gevolg wel ongeneeslyk, hardneckig, quaadaardig, ja Kankerachtig.

Ook keuren wy 't onderscheit der harde Gezwellen na derzelve Standplaats, want meest alle de deelen des lichaams zyn dit Gezwel onderwarig, uitwendig komt die tegen of wel in de deelen der beenderen, in de Pees- en Zenuwachtige deelen, in de Gewrigten, in de Klieren, somtyds in de Spieren, enz.

III.

*In welke
deelen dit
Gezwel zig
vertoont.*

Inwendig kan dit Gezwel de Keel en de Longepyp sluiten, de Milt, de Lever, het Alvelesch, Darm-scheil, 't Gedarmte, en Krop van de blaas worden wel meermaals wonderbaar door dit Gezwel en deszelfs onderhoorige soorte, bezet en beschadigt. In 't laatstgenoemde deel bezet zy 't watermaaken, en in de Lyfmoeder en deszelfs hals verhindert zy wel in de zwangere Vrouwen de gewenschte verlossinge: zo als te zien is by *Fabritius Hildanus, Cent. 1. Obs. 54, 67. enz.*

Ook hebben somwyl de harde Gezwellen een gansch deel, namentlyk een arm, bil, dye, of het been zodanig bezet en ingenomen, dat alles uitwendig steenhard, ongevoelig, Koud en verstyft word gevonden, en by gebrek van doorstraaling schie-lyk versterft: Of noch tot dus verre niet zynde gekomen, zo verzweert wel het binnenste deel des Gezwels, druckende de vliesen, zenuwen, pessen, en zelfs meermaals 't Gebeente, maakende eindelyk groote Ettergezwel-

zwellen , gevolgt van ongeneeslyke of ten minsten langduurende Pypzweeren , bederf in de beenders, of in de Gewrichten een onreddelyke verstyftheit, waar op ook wel een verdorring en uittering der lyders een einde van hare elenden komt te maken.

I V.

De jonge Dochters , en de be-welke licha-
daagde , of ook ongezone Vrouws-hamen dit
perfoonen , die vol wai , koud en Gezwel on-
zuur flym , traag bloed , en by ge-derworpen
volg ongezond zyn , en de Maande-zyn.
lyke zuivering bevonden worden te missen , zyn veel meer als andere dit Hartgezwel onderwarig , doch inzonderheit in de borsten , daar in dat ik meermaals dit toeval zeer verschrickelyk heb gezien , zo als daar van in 't vervolg breder zal worden gehandelt.

V.

De Oorzaak is uit- of inwendig te Deszelfs
vinden : De uitwendige zyn vallen , verscheide
flaan , stooten en bonfen , waar door Oorzaaken
de gekneusde Vochten , inzonderheit

heit, als een onmaatige koude, en een verkeerden handel daar by komt, worden verdikt, t'saamgepakt en opgehoopt, en tot een verkoud, verhard en onpynlyk Gezwel: Dewyl daar in de Zenuwen roegedrukt zynde, en aldus het gevoelen verdooft, kan komen te groeijen.

Of als op eenig Gezwel al te wrange, te Koude en t'samentreckende, of wel al te heete middelen worden gebruikt, te koude, die als gezegt is, de stilstaande vochten op een onmaatige wys verdicken, en doen verharden: te heete, die 't fynste gedeelte van des Gezwels ingelegene stoffe doen verteren, terwyl 't aardachtigste, groffte en Slymachtigste overblyffel, als Kaas t'saamgeronnen en als een Koek vast gebacken, verdroogt, verhard en bemetselt zynde, dusdanig een Hartgezwel komt voort te brengen.

Ook kan by de uitwendige oorzaak noch gevoegt zyn de schadelyke manier des levens, als bittere koude, quaad, zuur, rauw, koud, bedorven, licht verrottend, grof en Slymerig voedsel, zwaaren arbeid,

als

als mede te grooten ledigheid, een volheit van quaade, en gebrek van goede bloedmaakende sappen, van levendigmakende Geesten en Krachten des lichaams, voor zo veel die van d'uitwendige oorzaak ontstaan, zo als alle verkeerde bewegingen des gemoeds, als schrik, ontfeltheit, vrees, toorn, droetheit en onrust, aanleiding tot dit Hartgezwel komen te geven.

De inwendige oorzaak ontstaat uit een quaade gesteltheit in 't bloed en der vordere vloeibare vochten, doch inzonderheit door 't al te groote, droefgeestig, zwaarmoedig, traag en aardchtig sap, de oude stellen een verbrand en zwart galachtig bloed, of ook wel een veelvuldige taaije onthoudene stoffe van 't Hartgezel te zyn, hedensdaags acht men den overvloed van een verzuurde Slymerigheit, of een Kaasachtige weifstof in 't bloed, of in 't Zenuwsap, den oorsprong dezer Gezwellen (vermits deszelfs vertraagde en door koude licht stilstaande omloop des bloeds) te wezen: alles kan waar zyn, gemerkt de verscheidentheit dezer verhard-

hardde Gezwellen, die uit de verscheidenheit van des zelfs onthoudene vochten, ons haaren aard en toestand klaarlyk komen te vertoonen.

Want deze quaalykgestelde vochten van haar noodig en dienstig vuur, de galle, en by gevolg der inwendige warmte der levendigmaakende Geesten, en van haar vereischte vlugheit zo soberlyk zynde voorzien, zo komen die licht hier of daar, doch inzonderheit in de Klierachtige deelen stil te staan, te stremmen, en t'saam te hoopen; en dus, terwyl deszelfs fynste gedeelte noch doortocht vind, de meest lymigste stoffe t'saam te packen, maakende door den aanpars van d'achterste noch aanvloeyende vochten, een zo verhard, wederstrevend, koud en onpynelyk Gezwel: 't welk dus eenmaal zich vast gezet hebbende, en veroudert en ingewortelt zynde, zo bezwaarlyk word overwonnen.

V I.

Toekenen.

De teekenen zyn uit dit voorgestelde openbaar, en men kend het
Hart-

Hardgezwel door 't gezicht, en door de behandeling, de waare, volkomen, verouderde harde Gezwellen vertoont zich steenhard, onpynlyk, bleek, en somwyl (inzonderheit als hy na den boozen Kanker zweemt, blaauw ende loodverwig van couleur.

Het niet waare, verouderde, onvolkome en noch aangroeijend Hardgezwel, vinden wy meermaals noch wel met een kleine ontsteeking, pynelykheit, en zachtigheit voorzien.

VII.

't Ingewortelde, verouderde, vol-^{Voorzeg}komene Hardgezwel (inzonderheit ^{ging.} als die de Klieren der Borst of des Hals heeft ingenomen) laat zich nies zo licht, immers heel selden, genesen; en verandert zeer licht, inzonderheit daar die getergt en verkeert behandelt word, of daar deszelfs ingelegerde vochten alrede zeer scherp, zuur, bytende, en dus de Kliervliesen doorknagende worden gemerkt in een Kanker.

In de spierachtige en vleesige deelen,

len, als met beweging en warm bloed meer zynde begiftigt, zet zich het Hardgezwel heel zelden dus vast, en heb ik menigmaal, zelfs die ongemeen groot en verhard zyn geweest, zeer gelukkig genezen.

't Kankerachtige Hardgezwel wederstaat doorgaans alle genezende Geneesmiddelen, meermaals heb ik die zeer vaardig in zyn aangroei, en van een geweldige grootheit, en haastige dood gevolgt gezien.

Het noch aangroeijende onvolkomen of vermengelde Hardgezwel, en die noch eenige pynlykheit en zachtigheit vertoont, laat zich onder een voorzichtig bestier, noch doorgaans wel genezen, maar wil voor al niet getergt, maar gemaatigt, en na de Grondregels der Konst, met alle voorzichtigheit gehandelt zyn.

V I I I.

*Genezing
en wat
daar on-
trent dient
in acht
genomen.*

De Genezing, voor zo verre die kan en altyd betracht moet zyn, bestaat voor eerst en voornamelyk in een goede manier van leven, dat zo veel mogelyk een warme lucht zy gezogt, en alle scherpe koude geweert, dat her
voed-

voedzel goed, luchtig, en niet zwaar, noch zuur, zout, rauw, slymerig, scherp gerookt, noch te verhittende zy; en den drank insgelyx niet zuur, zwaar, noch 't bloed verkouwende, of ook ontstekende maar gematigt, en liever heet, gelyk als de Koffy en Thee, als Kilkoud word gebruikt, dat het slapen en waaken ordentelyk, en de oeffening des lichaams op een gematigde wyze, voor een te grooten ledigheit zy gehouden, de volheit der quaade vochten moet (gelyk wy daatelyk zullen zeggen) geëvacueert; en daarentegen de ydelheit, dat is, de zwakheit, vermagertheit en tederheit door goed voedsel worden verbeterd: desgelyx moeten alle verkeerde bewegingen des gemoeds, als toorn, ontsteltheit, schrik, vrees en angstvalligheit, die in dusdanige lichaamen en toevallen schadelijk zyn, zorgvuldig worden vermyd.

Het tweede oogmerk geschied door de behoorlyke ontlasting der schadelijke vochten in 't lichaam, zo door maatelyk zweeten, inzonderheit daar het slym en een scherp wei de over-

hand heeft ; als ook voornamentlyk door buikzuivering : De zweetverwekkende middelen mogen hier doorgaans wel wat geestryk en krachtig, en de buikzuiverende middelen op dusdanig een wyze voorgeschreven zyn.

Exempel van een zachte buikzuiverende afzetting, tot bereiding van de uitzuivering der slym en zwartgalige vochten.

Rx Rad. Fœnicul.

Petroselin.

Polipod. querc. an. ℥j

Liq. Ras. ʒjʒ

Herb. Agrimon.

Meliss.

Betonic.

Scabios an. Mj

Uvar. Corinth. Contus. ℥j

Coq. in suff. quant. aq. Com. hujus Colatur. ℥xxiv. affunde.

Fol. Sen. mund. ℥j

Sem. Anis.

Citri. ana. ℥j

Colatur. adde Syr. rosar. sol. ℥j

m. f. Apozema.

Of aldus :

℞ Rad. Scrophular.
Scorzoner. an. ʒij
Polipod. querc ʒʒ
Liq. Raf. ʒij
Herb. Fumar.
Scolopendr.
Borrag.
Meliss. an. Mj
Tres Flor. Cordial. an. Pj
Uvar. Corinth. Cont. ʒij
Coq. in suff. quant. aq. Com. Colatur. ʒxxiv
insund. per Noct.
Rhabarb. elect. ʒij
Agaric. Recent. Trocisc. ʒijʒ
bol. Zen. Mund. ʒijj
Tum cola & f. Apozema.

Hier eens of tweemaal daags een roemertje, warm gemaakt, van gebruik.

Ofte, voor die wat bol, scheurbuttig en koudt zyn, dit volgende :

℞ Spir. vin. ʒiv
Coblear. ʒij
Sal. Armoniac. ʒʒ
Sal. Vol. C. C. ʒi
Aloës Lucid. ʒijʒ
Misce.

Omgeroert zynde 's morgens een lepel vol van ingenomen.

Medicinale Wyn, in deze voorvallen dienstig, tot verbetering der quadsappige lichaamen tot opwekking der krachten, enz.

℞ *Fol. Ribes. Nigr.*
Herb. Meliss. an. Mj
Scord.
Flor. Calendul.
Centaur. min. an. Mß
Cort. Aurantior. ziv
Cinamom. zjß
Cariophil. zß

De Kruiden en Bloemen klein geknipt, 't andere onder een t'saam gekneust, en dus alles op twee kannen goede Rhynsche Wyn gedaan, dicht gestopt, en 's morgens ook wel namiddags een klein roemertje van gedronken.

By vorder gelegenheit verhoop ik noch een weinig omstandiger van de buikzuiverende middelen te spreken.

De Aderlaating kan in dit Gezwel geen voordeel doen, maar wel tot meer zwakheit en koude gedyen:

Even-

Evenwel tot verwekkingen van de Maandftonden, word die noch wel in jonge Dochters, of die zwartgalig, of bloedryk zyn, voornamentlyk daar't Gezwel hardachtig of Kankerachtig mogt zyn of gevreesft word, op de voet aanbevolen.

Tot voldoening van 't derde oogmerk, dat tot genezing der Hardgezwellen behoort, behooren de plaatselyke Hulpmiddelen, en kunnen drierlei worden verdeelt: De eerste gelukt door plaatsmiddelen, die dit Gezwel volkomentlyk overwinnen; detweede manier geschied door het onderhouden, dat is; dit Gezwel door dienstige middelen zorgvuldiglyk te onderhouden, en zo te bezorgen, dat niet in een quaadaardig en Kankerachtig Hardgezwel verandert en uitbarst; ten derden, kan somwyl een Hardgezwel door de Handgreep worden uitgesneden; van deze drierlei behandelingen lust het my dit volgende te vertoonen.

Eerftelyk moet in achtting zyn genomen, of ons dit Gezwel geneeslyk voorkomt? Zo ja, en is die noch in zyn beginsel, pynlyk, en eenig-

fints met bloed of galstof vermengt, zo kan hy doorgaans, of door krachtige verzachtende plaasters, of door een dienstige pap, na dat dit Gezwel geplaatst of groot is, worden vermeestert, als wy dagelyx komen te ondervinden.

Als by exempel,

Rx. Empl. Petri Datben.
Mucilagin.
Labdan. an. q. s.
f. Emplastrum. ℞

Of aldus,

Rx. Empl. Stichtic. paracels. sive Petr.
Datben.
Labdan.
De Ranis cum Merc. an. q. s.
f. Emplastrum.

Of is dit goedaardig Hardgezwel geneigt tot Etter te worden, zoo moet de verwachtende Etterstofte geenfints door 't *Emplastrum de Ranis cum Mercurio* inwaards worden gedreven, maar door dusdanigen plaaster uitwaards gevordert zyn.

Rx. Empl.

℞ Empl. Melilot. ʒj
Labdan.
Srichtic. par. an. ʒʒ
f. Emplastrum.

Bezet dit Hardgezwel, gelyk som-
wyl gebeurt, een gantsch deel, als
in de bil, dye, 't been, of den arm,
alle derselver spieren en ondergelege-
ne deelen, daar de beledigde deelen
uitwendig steenhard, en inwendig
met een vehemente pyn, zwaarte,
onmacht, en geduurige Koorts ons
voorkomt, zo moet een diepschui-
lend Eittergezwel gevreesst zyn, het
welk licht van groote verzweringen
der binnenste deelen, van doorknaa-
gingen der beenvliesen, bederving in
't Gebeente, ongeneeslyke Pypzwe-
ren, uittering, enz. kan worden ge-
volgt. Tot voorkoming van zulx
kan men niet beter doen, als deze
veelvuldige taaije verharde stoffe het
verhard gezwel inwendig door zweet-
verwekkende middelen, en uitwen-
dig door krachtige vermurwende,
uittreckende, en rypmaakende pap-
pen, tot verdunning en ter ontlas-
ting te brengen: Zulx is myn prac-
tyk

tyk en gewoonte veel jaren geweest, en ik heb menigvuldige vervaarlyke groote verharde Gezwellen op dese wyster Genezing gebragt, waar van ik maar een of twee staaltjes uit zeer veel andere kortelyk, tot onderwys des Leerlings, sal vertoonen.

Een ryk Huisman kreeg door zyn armelyk leven, en 't drinken van wei en gekarde melk, een zeer groot verhard Gezwel in 't been, als mede een Gezwel en zwering in de hand, eerst alle mans raad, en daar op de mishandeling van een onbedreven Dorpmeester, en 't gebruik van zeer koude terugdryvende middelen moesten eenige weken vooraf gaan, eer dat men op den 9 Juny des jaars 1678. my uit de Stad tot zyn hulp ontbood: Ik vond hem waarlyk in een zeer elendige ja wanhopige staat, namentlyk met een geduurige sterke Koorts, vervallene Krachten, haast uitgeteert, en met een gantsch ongehavende, verrotte, stinkende verzwering inde hand en een van de vingers bezet, en 't been, de dye, enz. van de buik, de heup, en 't Gemacht af, tot in de voet en tonen,

nen, met een vervaarlyk groot en steenhard Gezwel uitwendig alles ingenomen, en van binnen tegen 't Gebeente, zo het my wegens de inwendige vehemente pyn toefcheen, alderwegen met een zeer fcherpe weien flymftoffe bestormt: Ik vond hem in een fleepbank geplaatft, twee fterke mannen hadden 't quaad genoeg, om dit been, dus verfchrickelyk opgezwollen, te heffen en op te beuren: hy was, gezond zynde, van een koud, mager, zwartgallig geftel, en ontrent vyf en veertig jaren oud.

Ik heb de Vrouw en Namaagen aanftonds des mans fobere toefland betuigt, Heerooms laafte plicht, (want zy waren goed Roomfch) toegeltaan, en den beroemden Geneesheer Doëtor *Simon van Zyl*, tot myn hulp verzocht, en onderwyl dusdanig een pap van boven tot beneden over de voet, om dit groot Gezwel geflagen.

℞ Rad. *Lilior. alb.* ℥iv

Angelic.

Vincetoxic. an. ℥ij

Herba

Herb. Scord. Mij

Rut.

Absinth.

Salvia.

Rorismarin.

Althæa. an. Mij

Flor. Chamomill. Mx

Melilot. Mvj

Ficus. ℥vii

*Coq. in suff. quant. Cerevis. Opt. Colatur.
adde*

Far. Foenugræc.

Lupinor. an. ℥ij

Lin. ℥ij

Spir. vin. q. s.

ut. f. Cataplasma.

Zulx heb ik tweemaal daags onbekiompnen, en zo heet als hy konde verdragen, over dit zo verdikt, koud, vast, onbewcegelyk, steenhard gevaarte gelegd; doch den Geleerden Heer Van Zyl heeft insgelyx met my in't kort zyn dood, als ontwyfelbaar voorzegt.

Evenwel heb ik alles willen doen, wat my de Konst, de reden en ondervinding, als ook zyn groote begeerte, om 't lieve leven noch wat te behouden, quam aan te pryzen, en daarom, onder 't behulp van in-

wen;

wendige hartsterkende Geneesmidde-
len, met de bovengemelte pap ver-
volgt, tot dat wel haast van de bil
af, tot nederwaards verscheide groo-
te zweren opgedaagt zyn, diepe en
vry taamelyke groote openingen heb
ik door 't Inymes gemaakt, en aller-
wegen de zo lang onthoudene, ver-
rottende, stinkende wai- en slymstof
in overvloed, voor zo veel zyn so-
bere krachten toelieten, by beurten
ontlast en afgetapt, de openingen
door dicke Steekwieken genoegzaam
zynde verwydert, loode pypjes, en
daar over heen de plaasters, de pap-
pen, als ook de vereischte bindingen
gebruikt, goed voedsel, en wat ver-
der tot vordering van zyn behoud
ende herstellinge konde bedacht
zyn.

Met arbeid krygt men vuur uit
een steen, aldus heb ik ook tegens
en buiten alle verwachting, door een
langduurigen en volstandigen yver,
en niet zonder veel moeijelykheden,
met verscheide zeer diepschuilende
holligheden, inzonderheit in de dye,
en ontrent en ook onder de Knië,
eindelyk alles tot behoorlyke dante

en vastigheid verkregen : verderving in 't Gebeente, ongeneeslyke Pypzweer, noch uittering van dit vermagert lichaam ; zo by ons met reden gevreesd wierd, ontmoeten ons niet, dewyl wy zeer gelukkig alle deze zwaarigheden te boven geraakt zyn: Eindelyk heb ik als nu de quade vochten ontlast, de holtens verdwenen, en 't Gezwel dus vermindert was, de pappen afgelaaten, en onderwaards de voornaamste openingen noch open houdende, allerwegen versterkende en de noch overige verharde slymstofverterende Ceroenplaasters gebruikt, als

℞ *Empl. Petri Dathen.* ℥iv
Mucilag.
Santali. nostr. an. ij
f. Emplastrum.

Doch op 't Gewricht der Knië, 't welk door de verharde slym, en langduurige stilte, geen kleintje verstyft was, zo heb ik het *Emplastrum de Mucilagibus* alleen gebruikt, en zo veel het doenlyk was, de beweging door beweging bevordert, en met

met lange zwachtels alles maatelyk vast, de Knië uitgezondert, bezwagtelt, en aldus de vereischte vastigheid van zo veel diep ingewortelde verzworene Etterboezems verkregen, zo dat hy van onder een cuur van ontrent zes maanden, waar in wy de Zomer tot ons voordeel hadden, in zyn langgewenschte gezondheid en gang herstelt is geworden; alleenlyk dat hy wat styvigheit in't Gewricht van de Knië heeft behouden, levende noch eenige jaaren gezond, fris en wel vergenoegt, van dat hy dien zwaaren stryd zo gelukkig ontworstelt was; tot dat hy eindelyk in een Zydewee verzuimt, door nalatigheid van de Aderlaating, en 't gene behoorden gedaan te worden, zo als ik naderhand verstond, schielyk om hals geraakt is.

De Huisvrouw van zeker Rente-
niet, van een koud, dor en droef-
geestig gestel, ontrent acht en veer-
tig jaaren oud, ontbood my op den
14 Mai 1682. tot haarder hulp: Ik
vond een kleine doch zeer pynlyke
ontsteking in de schouder, en den
gantschen opper- en onderarm, met
een

een ongemeen groot, koud, verdikt en zeer verhard Hardgezwel bezet en ingenomen, haar tong was vochtig, doch de pols klein, kort en Koortfig, met walging, flauwtens, afkeer van dienftig voedsel, verval van de sobere krachten, enz.

Daar by vond ik haar vry wat eenzinnig, willende gantsch geen middelen gebruiken, als dat zy fomwyl, door hard aandringen, een zweetdryvend middel, of ook noch wel een zachte buikzuivering gebruikte, ik beval haar daar benevens een goede manier des levens, zodanig als in dit Hoofdstuk vertoont is, onderwyl heb ik insgelyx tot dit groot toeval zoodanige versterkende, doordringende en met een ontdoende ende verzachtende pappen gebruikt, en die zo heet geappliceert, en zo wel met zachte warme wolle lappen over 't verband toebestommelt, dat, door dusdanig te stoven, dit groot en verhard Gezwel allengskens begon te verminderen, en zulx te zekerder en te bequaamer, als onder den oxel en onderwaards langs den opperarm, dien traagen wolf, met deszelfs aldaar

daar lang onthoudene ſchaadelyke
 vergoorde ſlym- en weiſtof uit de
 de diepte, binnen de Spieren en langs
 't Gebeente gelegert, uitwaards ge-
 lokt, tot Etter en ter ontlaſting zyn
 gevordert geworden, zeer ſcherp is
 de uitvlocijende Etterſtof, en lang-
 duurig deſelfs ontlaſting geweest,
 zo dat ik met reden voor een bederf
 in 't Gebeente vreesde, en zy van
 Jobs trooſters, en talmachtige men-
 ſchen gaande gemaakt heeft (dat my
 in myn veeljarige Konſtoeffening
 zeer weinig is voorgekomen) ook
 noch een meester met my begeert,
 't welk ik haar zeer gaarne toefond,
 dan deze dit moeiljelyk quaal beſchou-
 wende, ende myn gedaane vlyt en
 hulpmiddelen overwegende, en on-
 verbeterlyk keurende, nam en ver-
 kreeg ook met deze eerſte beſchou-
 wing weder zyn aſſcheid: ook quam
 kort daar dicht by den oxel in den
 Opperarm een ſponsgewas zeer ſchie- Fungus
 lyk uit te barſten, doch dien ik door
 de afbinding, en voorts door 't ge-
 bruik van de *Spiritus Vini* weg nam,
 daar by was den onderarm en hand
 van wegens de traage bloedsomme-
 loop

loop weinig beweging, als ook door de zwakheit des lichaams met een zo gantsch koud, verdikt en taai Slymgezwel ingenomen, dat byna geen verwarming, zo door 't gebruik van zeer heete middelen van versterkende plaasters, als deksel daar in was te krygen: Evenwel ben ik noch eindelijk alles te boven gekomen: Ik liet haar dagelyx een *Decoëtum Radices Cinæ, Salsaparillæ, Sassafras*, enz. heet gebruiken, den veelvuldigen Etter, die in dusdanige harde Gezwellen, (wanneer die tot verzweringen gekomen zyn) niet licht wil verminderen, kreeg ik door pappen van *Flor. Chamomill. Rosar. Rubrar. Herb. primul. ver. Verbasc. Agrimon, Plantag* enz. in oud Bier en roode Wyn t'saam gekookt, ontlast, de holtens opdroogt, de Pypzweren geslooten, en dus deze taaije, koude, verhardde Slymstof des gantschen arms verteert, waar mede dat dan ook 't aangenaam Zomerfaizoen (het welk ons grootelyx hadde gedient) verloopen was, en de Winter op handen, eer dat zy volkoomen was genczen. Zy heeft noch lang na dien tyd

tyd in gezondheid, en zelfs haar zorgvuldige man overleeft; want is Weduw geworden, en weder getrouwt en nog tegenwoordig Anno 1695. dat ik dit schryf in't leven.

Een bedaagt Jongman, want dus willen de vryers, al zynze wat oud, genoecht zyn, van een dor, mager, koud, en quaadsappig gestel, bevond ik op den 18 Augustus, Anno 1683. door een zwaare voorgaande bedlegering en Krankheit haast t'eenemaal uitgeteert, en als nu met een zeer groot Hardgezwel zyn gantsche dye, van de heup tot in de Knië bezet, inwendig onderwaards tegens het heupebeen klaagden hy van een bittere pyn, alhoewel alles zich uitwendig steenhard vertoonde, de Knië was t'eenemaal krom ingetrocken, zo dat deszelfs pesen als koor-den stonden gespannen, hebbende noch daar beneffens een geduurige Koorts, met walging, flauwtens, atkeer van spys, nachtwaaking enz. den beroemden Heer *Simon van Zyl* was zyn Geneesheer tot noch toegeweest; doch die schoot hem op, geloovende eerlang de dood op handen

te zyn: Dus vond ik hem uitterma-
ten kleinmoedig en zwak. Ik ver-
troosten hem na myn vermogen, or-
donnerende hem Schapen en Kalfs-
nat, en voort allerlei zacht en goed
voedsel, en op zyn groot Gezwel
dusdanig een pap,

℞ Rad. lilior. alb. ʒiij

Herb. Malv.

Arthemis.

Flor. Chamomill.

Melilot. an. Mij

Sarabuc. Mj

Ficus ʒij

Coq. in Cerevis Crass. opt. Colatura. Contus.
adde

Fer. foenugrac.

Lupinor. an. ʒvj

Lin. ʒiv

m. f. Cataplasma.

En telkens tegens 't verband een
kluit Boter daar onder gesmolten:
Ook dorst ik geen heeter Kruiden,
om de verhaalde opkrimping, ge-
bruiken, en ik kreeg wel haast een
zeer groot, doch diep, en tusschen
den afloop der spieren en pesen inge-
legert Ettergezwel, en door een ge-
maakte opening, een zo overvloedi-
ge

ge ontlasting van raauwen, scherpe, quaadcouleurden Etter, dat ik die, om zyn zwakheit en uitgeteertheit genoodzaakt was, by beurten, en niet veel t'seffens af te tappen, vreezende dat hy my zoude ontvallen, haast kreeg ik dus dien geweldigen uittocht door een loode pypje, dewelke maar even tot aan de verzworen holligheid reikte, en door na de Konst en wat vaster te drucken tot een gewenschte vermindering, zoo ook de Koortse en nevensgaande qualen, den appetyt wackerde, en by gevolg de krachten: Evenwel heb ik al vry wat moeiten gehad, met de vast in- en t'saamgekrompene pefen, en kromme Knië weër tot de vereifchte reckelykheit te brengen; doch door zachte bewekende lenigmakende pappen en olien heb ik ook eindelyk deze zwarigheid overwonnen, en hem door veel geworstel ten laastten volkomentlyk gered en in January 1684. tot zyn gewenschte gezondheid en gang herstelt, doch hy storte in Maart daar aan volgende (alzo deze Winter zo streng en langdurig was) als by menschen gedenken

ken gebeurt was, door de ontfangene koude, wederom in; want hy wierd overvallen met een zwaare Koorts andermaal een groot Gezwel in de dye, doch daar van ik hem spoedig genas, hy trouwden een jonge Vrouw, doch is eindelyk, na veele opkomende suckelingen, in het jaar 1695. in het Graf gedaalt.

Zeer veel groote diergelyke harde Gezwellen zyn my voorgekomen van een die doodelyk en zeer afschouwlyk is geweest, ik heb in 't zesde Hoofdstuk een wonderlyk voorval verhaalt. Heel zelden komen dusdanige harde Gezwellen tot ontdoening en tot verzwering gevordert zynde, en 'n van zich zelfs komende door te breken, storten wel met het open barsten, op een stond, zo veelvuldigen Etter t'leffens uit, dat ook de ziel uit het afgematte lichaam uitbarst, zulx vrezende, moet de opening liever in tyds door de vlym, daar 't behoort, gemaakt zyn, als dat men die afwacht, en dus 't gevaar van 't leven der menschen verdubbelt, of immers, ten minsten

meer-

meerder ontsteltheit, Koortfen, ver-
zweering en groote Etterboesems
verwekt. Zoo begaan ook in dusda-
nige lyders de zulke een zeer groote
fout, dewelke door een opening van
een span lang, te maaken, alle den
Etter doen t'ieffens uitstorten, waar
door de sobere inwendige warmte,
en by gevolg de noch weinige levens-
krachten noodzaakelyk moeten ver-
stuiven, en verstroot zynde, be-
zwykt den lyder wel eens, eer 't den
onbedachten Meester verwacht, of
voorzegt heeft.

Onlangs heb ik een dertigjarige
Dochter onder handen gehad, dien
ik ook met dusdanig een geweldig
groot Hardgezwel in de gantsche
deelen der bil, der heup en dyc be-
zet vond, 't welk uitwendig steen-
hard, inwendig met een vehemente
pyn tegens 't Gebeente en met gedu-
rige Koorts, flauwtens, zwakheit,
nachtwaaking, enz. verzelt is ge-
weeft. Ik heb die door maatelyk
zweeten en door krachtige uittrec-
kende en verwarmende pappen uit-
waards gelokt, vermurwt, ryp ge-
maakt, door de vlym ruimschoots,

dewyl hier de krachten noch taame-
lyk waren, geopent, en een vervaar-
lyk nest vol ongekookten en rouwen
Etter, by beurten ontlast, en afge-
tapt; want met een onbefuisde groo-
te opening te maaken, zo konden
wel mogelyk meerder Koortfen, en
een schielyk verval van krachten ver-
wekt zyn geworden, een zeer groo-
te inwendige vervuilde verzworene
holte, heb ik toen onder de bilspie-
ren tegen 't Gebeente gevonden, en
daarom een bequaam provet met een
sluif ter opening ingebracht hebben-
de, zo heb ik die door een bequaam
Incisorium. snymes, ontrent de lengte van een
vinger langs de loop der spieren en
vesels verwydert, opgesneden en gro-
ter gemaakt, door een inspeuting
van *Scordium* en roode Rosen de grond
verbetert, en daar op de ingebragte
platte wicken met ons *Basilicum* zyn-
de besmeert, en dus met het poeder
Myrrha, *Mastix*, en *Olibanum* be-
strooit, op een luchtige wys, om
den Etter niet op te stoppen, tegen
de diepte gelegd, en voorts met druk-
doeken en maatelyk te drucken,
rontom heen alles tot een gewensch-
te

te groei en vastigheid verkregen , zulk dat daar op in het kort de gewenschte genezing is gevolgt.

Dusdanig is doorgaans de behandeling dezer harde Gezwellen in spieren en vleeschachtige deelen, in de Klieren is de genezing, voornaamentlyk als de vastzittende vochten noch niet lang daar in genestelt, goedaardig, en geen deelen beschadigt hebben, somwyl gelukkig, en ik heb zo in de hals, de borsten, als elders, die zeer veelvuldig, zoo door ontdoende en verterende plaasters, als mede door rypmaking en ontlasting van deszelfs ingelegerde stoffe door krachtige pappen enz. genezen.

Maar gantsch anders is 't met een vast ingewortelt en veroudert Hardgezwel in de Klierachtige deelen gelegen, want die laat hem door Geneesmiddelen niet zo licht overwinnen, dewyl deszelfs onthoudene slymen en vochten, zo vast als Kaas t'saam geronnen, gedroogt, en dus steenhard op malkander gepakt, ook noch daarenboven het verderf van wegens hun goor, zuur, of ook zwartgalligen aart, en scherpheit,

vermits 't langduurig ſtilſtaan, hebben aangenomen, zulx de vlieſen, Klieren, veſels, bloedvaten, enz. bedorven zyn, en aldus ſmoorende, en noch ongetergt, wel, zonder uit te ſpatten, een tyd lang, zich ſomwyl onthouden: maar door ſterk-treckende plaalters getergt, als mede door eenige pappen of ſtovingen ontbonden, beweekt, vermurwt en los gemaakt zynde, zo komt wel dien ſlapenden Wolf eens ſchielyk uit den band te ſpringen, open te barſten, en dus den onvoorzichtigen Meester, of de lapzalvers en lapzalvereffen, met verrotting en ſtank te beloonen, en zelfs heeft dan ook wel een verſtandig Heelmeeſter de Wolf by de ooren, en zal, hoe dat hy 't ook maakt, dezen vuilen bullebak, of opengebarſten Hardgezwel, dat mogelyk nu al Kankerachtig is, of haaft wezen zal, niet licht komen te fluiten.

Een zaak kan niet levendiger noch klaarder, als uit de alderopmerkenswaardigſte voorvallen, diesaangaande, worden vertoont; en daarom zal ik, uit meer andere, met een
ſtaal-

staaltjen of twee, de Verhandeling van 't hardneckige Hartgezwel besluiten.

Op den 14 February des jaars 1689 verzocht my zeker Burger by zyn Huisvrouw, dien ik kloek van gestalte, levendig van wezen, en ontrent veertig jaaren oud, bevond, hebbende nu maar naast eenige weeken, na 't ophouden van haar maandstonden, doch met weinig alteratie des lichaams, een Hardgezwel in de *Schirrus*. rechter borst gekregen, waar over haar Heelmeeſter doenmaals (gelyk men my berichte) een sterke treckende Ceroenplaaſter had gelegd, waar door van stonden aan deze borst zo geweldig was komen op te zwellen, dat men goed vond, hem wederom af te danken. 't Sedert was by deze menschen wel iets, maar weinig gedaan, en noch minder verlicht. Ik verbeeldde my haar quaal zo zwaar niet, dan zy my die quamen te beschryven, doch vond my niet weinig verzet, wanneer deze Vrouw (zo levendig en schoonrood van wezen) haar boesem opende, en aan my een borst vertoonde, zo ver-
vaar-

vaarlyk groot, en met een gantsch en bruin blaauw couleurig Gezwel zodanig opgezwollen, dat niet goed noch onbeichadigt daar in was overgebleven, daar by was dit affchouwelyk Gezwel ('t welk niet anders dan de nare dood vertoonden) rondom heen, tot in de Klieren des oxels, tot in de schouder, den opperarm, en langs 't Sleutelbeen tot aan de hals zodanig uitgebreid, en onderwaards tegens de tusschenribbige spieren zo vast bezet en vereenigt, dat deze afgryfslyke borst in alle zyn delen gantsch onbeweeglyk wierd bevonden, en nam dit vervaarlyk Hardgezwel als nu, (zo als men my berichte,) van dag tot dag geweldig toe, den gantschen arm en hand was met een verhard, koud zuchtgezwel bezet, zo dat by gebrek van doorstraaling niet anders dan een algemeene versterving, en de zekere dood te gemoet gezien, ende voorzegt konde worden.

Ik bedroefde my, deze schoone Vrouw, die van haar man uitermaaten bemind wierd, in dezen bedroefden staat te zien: Ik gaf aan haare

Echt,

Echtgenoot haar ongeneeslyke en jammerlyke toestand, en haast aanstaande dood, alhoewel dat zy noch over huis en vry kloek was, te kennen; en ging daar op aanstonds, met zyn believen, den Heer Burgermeester *Mabu le Febure*, als zynde een der uitmuntenste Geneesheeren onzes tyds, dit verwonderlyk voorval aandienen: Wy bezochten haar beide, en hy bevond het zoo als strax verhaalt is, met geen minder verwondering over zoo ongemeene en ongewoone tegenstrydige zaken, als die van haar levendig wezen en schoone gedaante, en een zo gantsch doodelyke vertooning van haar borst: Vyfendertig dagen gingen wy deze bedroefde lydster bezoeken, doende, zo door inwendig goed voedsel, en versterkende Geneesmiddelen, als mede met uitwendig op de borst een plaaster van 't *Emplastrum de Raniscum Mercurio*, met een weinig *Dia-*
pompbolig vermengelt, te leggen, en op den rechter opgezwollen arm, sterk verwarmende pappen te gebruiken, 't geen onze plicht en de Konst ons gebood: En wy behielden deze
 borst

borst, niettegenstaande deszelfs kleine inwendige warmte en sobere toestand, noch levendig tot aan 't einde van haar leven; want eerlang quam een aangroeijend Koortsje, 't welk wel haast de Eetlust en Krachten wegnam, zo dat zy op den 20 Maart heel zachtelyk in den Heere gerust is.

Op den 21 Mai 1679. wierd ik by een jonge Juffrouw, oud vyfentwintig jaaren, ontboden, zynde braaf van gestalte, zeer schrander en vroom doch van een scherp, zwartgallig en droefgeestig gestel, dien ik de slinkerborst met een zeer groot en veroudert Hardgezwel gantschelyk tot in de Klieren des Oxels bezet vond, de moeder verhaalde my, dat zy dit Gezwel al van 't begin hares levens af hadde gehad, en gelyk de Kraamkinderen veeltids niet alleen zogh, maar zelfs ook harde Gezwellerjes in de tepeltjes hebben, dat zy ook even also een kleine Knobbel van dien tyd af aan, in de slinker tepel hadde omgedraagen, dat zulx toenmaals niet gered, en voorts niet geacht, en wegens oppynlykheit in de wind

geslaagen zynde, tot deze grootheit met haar op- en aangegroeit was, en dit Gezwel meest altoos met zo weinig ongemak zynde gewest, zo was zulx, en daar by de Maagdelyke schaamte, de oorzaak, dat een verder verzuim tot op dezen dag deze borstquaal hadde verzelt.

Doch als nu drong haar een geweldig uitzetsel en uitbreiding dezès Gezwels, en een zeer vehemente pynlyke ontsteking, en schielyk aangroejende hardigheit, spanning enz. my tot haar hulpe te verzoeken, ik vond deze brave Juffrouw zeer bedroeft en kleinmoedig, en deze borst zeer groot vol steenharde Gezwellen, bruinachtig rood, vol pyn, en niet zonder perykel van geweldig open te barsten, dies vond ik over dit zwaar en gewichtig voorval my eeniger maten ontzet; doch evenwel kort beraad dienende, en zy haar quaal bedektelijk zoekende om te draagen, begeerde niet, dat iemand meer daar mede gemoeit zoude zyn; dus heb ik haar door Galzuiverende middelen zacht gepurgeert, een Aderlaating (dewyl zy taamelyk bloedryk was)

was) op de voet gedaan, een buikzuiverend middel, maatelyk droogende stoving *ex Flor. Rosar. Rubr. Balauft. Sambuc*, in witte Wyn gekookt, bestaande, op deze ontstelde borst warm gebruikt; als mede een goede manier des levens, en zo veel mogelyk wat goeds moeds en wat vrolyk van geest te zyn, haar ten hoogsten noodzakelyk aangeprezen, waar mede dat ik dan, onder den zegen des Heeren, voor dien tyd, zeer gelukkig dezen grynzenden wolf gefust en wederom tot zyn voorgaande stilte gebragt heb; zo dat ik op den veertienden dag van myn komst, namentlyk op den derden Juny myn afscheid wederom quam te nemen.

Tot in Maart 1682, heeft dit geweldig Hardgezwel haar, en zy my ongemoeit gelaten, wezende in alle dien tyd gezond en welte pas, maar doen van een verzwoore ontsteking in beide de onderarmen zynde bestormt, heeft ze my ontboden, en heb ik haar daar van, door de vereischte algemeene Geneesmiddelen, en 't gebruik van versterkende middelen, de stovingen in de tyd van tien dagen

weér

weër tot haar vorige gezondheid gebragt.

Maar op den vyfden Juny daar aan volgende, begon dezen slapenden wolf, dewelke nu drie volle jaaren zich stil had gehouden, met een geweldige furie wederom uit den band te springen: Zy ontbood my, en ik vond haar niet alleen over 't verlies van haar Moeder, die onlangs geruft was, bedroeft, maar ook wederom ontrent in de zelfde toestand, als drie jaaren te voren, doch ik verhoopte andermaal op de zelfde wyze, want zy van wegens haar fcherp Galachtig Vocht geen Zalf, Olie, noch eenige vettigheden konde verdragen, d'ontsteking, pyn, opzwellling enz. te stillen, maar zulx wilde geensints gelucken; want alles drong zeer geweldig voort: Dus beweegde ik haar den Heer Burgermeester *Le Febure* tot onzer hulp te verzoeken, ik gaf dien voortreffelyken Geneesheer haar zwaar axedent, ons wedervaren voor drie jaaren, 't geen toenmaals met goed gevolg gebruikt was, en wat my nu wederom voorquam, te kennen. Wy bezochten haar aanstonds,

en hy bevond met my, dat deze borst, door een groot Ettergezwel, waar in wy den Etter veelvuldig bespeurden, ontwyffelbaar stond open te barsten, dat niet alleen een groote quantiteit Etter, maar ook verrotte Klieren stonden ontlast te worden: Dies sloeg dien Heer zelfs voor, om (dewyl wy van verscheidene zwarigheden, de veiligste moesten verkiezen) aanstonds een rypmaakende pap te gebruiken: Ik vond my daar in bekommert, en nochtans genoodzaakt zulx goed te keuren, niettegenstaande dat ik 't aanstaande gevaar van deze Juffrouw, of immers ten minsten een moeilijke behandeling en langduurig werk te ontmoet zag, ook misten ik in die verwachting niet; want in 't kort quam deze gecorrumpeerde borst, met een zo geweldige furie open te barsten, dat niet alleen een groote hoeveelheit van welgekookten Etter, maar ook een menigte van opgezwolle verrotte Klieren, waar van sommige de groote van een kloek Hoenderei konden ophaalen, ter opening quaamen uit te storten, wezende altemaal rosachtig

tig roodcouleurig, hard, Knurfachtig, en als kleine sponcien van gedaante: Dus hadden wy nu de wolf by de ooren, vreezende voor een schielyke bloedstorting, voor sponsgewassen, of ten minsten een ongeneslyke pypzweer, 't eerste kregen wy niet, maar wel veel sponsachtige Vleesch uitwassen quamen eerlang als Druiftrossen te voorschyn, en uit de diepte der borst (die nu zeer klein was geworden) ter opening uitgedrongen, waar van dat sommige zeer groot, geweldig en haastig, met een goorachtige stank vermengt, uitwaards groeiden, eenige heb ik door een Tinctuur van Speceryen, namentlyk Notemuskaat, Kruidnagels, Kaneel, met wat Myrrhe en Aloës syn gepoedert, en daar Brandewyn op gezet, weggenomen, want voor geen andere middelen, dien ik verscheidentlyk gebruikte, wilden dese sponsgewassen eenigfints krimpen en scherpe atknaagende middelen dorst ik niet gebruiken; andere groeiden noch evenwel daar tegen zo krachtig uitwaards, dat ik die (voor zo veel my doenlyk was) in haar beginselen

engte, met strikjens dagelyx nauwer toebindende, en dus verftervende, eindelyk affneed, en wegnam: Ook waren onderwyl, zo nu en dan meer Ettergezwollen voortgekomen, die eerst wel een goeden Etter ontlasten, maar eerlang al mede dusdanige Sponsgewassen voortbrachten. Somma, de gantsche borst scheen met deze onnatuurlyke Vleeschgewassen vervult. Ondertusschen liet de Heer *Le Febure* niet na, het lichaam door Galzuiverende middelen zachtelyk te zuiveren, te versterken door een geregde levenswys te verbeteren door dranken uit *Sals parill, China, Saffras, Polipodi. Querc.*, enz. en met somwyl, als't hem goed dacht, een kleine aderlaating op de voet te ordonneren, alhoewel dat de Maandstonden noch taamelyk haar loop behielden: Onderwyl voer ik voort met doordringende vluggeestige, versterkende middelen tegens de Pypzweeren en Sponsgewassen te gebruiken, tot dat, na veel moeitens en arbeid, deze deugdelyke en zeer lydzame Juffrouw, door Gods genadigen zegen, tot zo verre gebracht is geworden, dat

dat zy wederom tot een zeer gewenste gezondheid en welvarentheit herstelt is geweest, alleen bleef van verscheide Pypzweren maar een klein Pypzweertje, als een speldegaatje open, 't welk somwyl noch wel een drupje vochtigheit loosde, met zo weinig overgebleven hardigheit (want deze borst nu zacht en natuurlyk was,) dat zy uittermaaten verheugt, nu vastelyk geloofden, volkomentlyk uit dien staat der elenden, en van dat zwaar gebrek verlost te zyn.

Maar onze bekommering daar ontrent was grooter als de hare, doch lieten haar in die vrolyke vergenoegzaamheit zo lang als 't kon zyn, met ernstig bevel, van alles, wat tot het aanhouden van een zo lang gewenste welstand konde dienen, en duerde waarlyk deze welstand en voorspoed een geruimen tyd, tot dat zy op den 22 Augustus 1684. by jong gezelschap vrolyk zynde, haar rechter schouder volkomentlyk uit 't lid quam te vallen, doch ik heb deze ontleding aanstonds gelukkig herstelt, en in September drie zweeren onder de linker oxel genezen, waar mede

voor dien tyd weêr alles na wensch is afgeloopen.

Tot op den 26 April 1685. duurden haar taamelyke welstand, maar toen my ontbiedende, vond ik haar met een hevige Koorts bevangen, en daar op deze borst weêr op nieuws met een zeer pynlyke ontsteking en verscheide groote harde Knurf- en Knobbelgezwellen bezet en aangetaft. Ik bragt haar tot een zachtelyk zweeten, en trachtte wyders door een versterkende stooving uit *Flor. Rosar. Rubrar. Sambuc.* in genoegzaam *Vin. Rubr. Opt.* gekookt, doorgedaan en maatelyk heet opgeleit, dezen grimmenden bullebak weder tot stilte te brengen, maar verscheide Ettergezwellen quamen eerlang daar tegen aangedrongen, waarom ik dan wederom den meergemelten Geneesheer *Le Febure* tot onzer hulp verzocht, als wanneer wy andermaal goed en ons genoodzaakt vonden, door versterkende pappen, de Sponsgewassen tot rypigheit, en de Etterstof ter ontlasting te vorderen, 't welk eerst met voorspoed gelukte, zo dat een zeer goede Etter
wierd

wierd ontlast, maar volgens onze verwachting, vrees en voorzegging quamen even als voormaals weêren menigte groote sponsgewassen te voorschyn, en met kracht, inzonderheit tot de voornaamste opening die ontrent de tepel was, uitgedrongen, sommige scheenen verrotte Klieren te zyn, en vlot geraakt zynde wierden met de Etter uitgeworpen, andere door strikjes om haar beginsel geleit, uitgelost, en weêr andere, die uit de diepste deelen der borst voortquamen, dervoegen, dat ik die op de veiligste wys door een krachtig Tinctuur uit Speceryen, Saffraan, enz. bestaande en met wickjes tot diep in de holte gebragt, en dus maatelyk opgevult zynde, noch best kost bedwingen; want nergens scheen deze borstquaal noch meer te luisteren.

Deze menigvuldige sponsgewassen schoon vry vast en hard van natuur, groeiden (in weêrwil van alle vlyt, zorg, afwering van alle koude, enz.) inzonderheit als ons Tinctuur niet gebruikten, in weinig uuren verwonderlyk aan, sommige die uit de grootste diepte voortquamen, gaven een

vuile goorachtige stank. Ook verminderde eindelyk alle voorgaande gewenschte digestie, maar geensints een scherpe bloedwaterige stoffe, die nu veelvuldig uitvloeide, onder den oxel kregen wy somwyl noch kleine Ettergezwelletjes, maar niet zoo quaadaardig of genazen voorspoedig, noch een Heelmeester, haar van iemand voor een goed Borstmeester aangeprezen, quam mede in't werk, maar dese toonde zich zelfs geen kleintje verftelt, wanneer van zoo veel zeldzame zware voorvallen, ons wederwaren verftond, keurende alles feer goed, wat gedaan was, ik verzocht wanneer hy dus weêr afscheid wilde nemen, dat mocht vervolgen om tot myn hulp te zyn, zo als dan geschiede, en dus verliep de gantsche zomer met veel moeiten en weinig voordeel en quamen nu somwyl zware Koortfen haar quaal te verzellen, zoo dat den zorgvuldigen Geneesheer *Le Febure* mede met ons zyn werk vond, om de afnemende krachten zoo veel doenlyk t'ondersteunen, want met de komst van den Herfst quam zy hand over hand te vermageren en te ver-

zwacken, en een gedurig uittecrend Koortsje, by een zo geduurige ontlasting van een dunne scherpe vochtigheit uit de bedorve borst, verminderde tot zo verre de krachten, dat zy eindelyk op den 6 November 1685. haar Godvruchtige en lydzame ziel, in de armen van haren Zaligma-ker Jesus Christus heeft opgeoffert.

Zo nu iemand dit wonderlyk quaal (alhoewel het met zo veel Ettergezwellen en zo goeden Etter meermalen verzelt is geweest) noch evenwel den naam van een Kankerachtig Hardgezwel wil geven, en zal myns oordeels niet veel van de weg zyn, dewyl de voornaamste Grondquaal en deszelfs grootste hardneckigheit niet zo veel in d'uitwendige delen der borst, als wel in deszelfs diepte, en (zo wy geloofden) tot in de tusschenribbige spieren geplaatst zyn geweest, van waar dan ook de meest stinkende sponsgewassen, en de veelvuldige vergoorde, Weiachtige, scherpe, quaadcouleurde bloedwaterige vocht, voortquam, die deze quaal zo verou-derd als diepingewortelt, zo onge-veeslyk gemaakt heeft.

Meer, en ook mogelyke opmer-
kenswaardige voorvallen, zouden wy
van 't Hardgezwel kunnen voort-
brengen, maar uit de klaau word
de beer wel gekent. By veel def-
tige Schryvers is omftandiglyk we-
gens de vordere hoedanigheid deses
Gezwels te vinden: Dus treden
wy over om ook van den boozen
Kanker het noodigfte te verhande-
len.

HET XXVI. HOOFDSTUK.

Van het Kreeftgezwel [Cancer]

1. *Beschryving van het Kreeftgezwel.*
2. *Deszelfs verscheide soorten.* 3.
4. *Oorzaaken.* 5. *Teekenen.* 6. *Dat*
7. *dezelve zeer wel gekent kan worden.*
8. *Voorzegging.* 9. *Een opmerkens-*
10. *waardige waarneeming.* 11. *Dat men*
12. *dit Gezwel niet lichtveerdig moet ope-*
13. *nen.* 14. *Een andere Waarneeming.*
15. *Waar uit zes leerstukken getrok-*
16. *ken worden.* 17. *Dat de zwaarste*
18. *hulpmiddelen nooit lichtveerdig moe-*
19. *ten te werk gestelt worden.* 20. *Dat*
21. *een Konstoeffenaar de Handgreep nooit*
22. *lichtvaardig in dit geval moet toe-*
23. *staan.* 24. *Een Aanmerking en des-*
25. *zelfs nuttigheit.* 26. *Dat een verou-*
27. *dert Kreeftgezwel schielyk door een*
28. *schrik kan uitspatten, wordt door*
29. *twee gevallen bevestigt.* 30. *Dat de*
31. *onderhoudende Geneezing meesten tyd*
32. *het beste is.* 33. *Een onverwachte*
34. *Geneezing.* 35. *De onwaarschynlyk-*
36. *heit*

heit der Geneezing van groote Kreeftgezwellen. 18. Onderhoudende middelen voor het Kreeftgezwel. 19. Wyze van geneezing door snyding. 20. Door uitbranding. 21. Eindelyk word aangetoont dat de verouderde Kreeftgezwellen ongeneeslyk zyn.

I.

Beschry-
ving van 't
Kreeftge-
zwel.

WY vinden in meest alle Konstboeken van dit Gezwel zo veelvuldig gehandelt, dat ik onnoodig acht, een brede beschryving daar van te maaken, hebbende maar alleen voorgenome, door de aanmerkenwaardige voorvallen, die my daar ontrent zyn ontmoet, de zaak zo klaar als my doenlyk wezen zal, zo in deszelfs wezen, verscheidentheit als dienstige behandeling kortelyk te vertoonen.

Het Kreeft- of Krabbegezwel is een Gezwel tegens natuur, volgens de stelling der Oude, door een tegennatuurlyk verbrand, zwart, Galachtig bloed. De Nieuwe noemen 't een bytend en scherp doorknagend zuur, meest de Klierachtige, ook wel de vleesige deelen innemende,
met

met een geduurige scherpe stekende pyn, hardigheid, knobbelachtig, wederstrevende allerlei andersints dienstige Geneesmiddelen.

II.

Des Kankers verscheidentheit is *Deszelfs* opmerkelyk, de beslotene, by de *verscheide* Grieken *Carcinoma* genaamt, pronkt *soorten.* noch met een geheele huid, de opene of verzworene, by de Latynen, *Cancer Exulceratus*, by de Grieken *Phagadena*, en by de Duitsers *Wolf* genaamt, is meermaals zo vervaarlyk pynlyk, wegwreetende, stinkende, en atknagende, als wederspannig en ongeneeslyk in het behandelen.

Desgelyx in zyn grootheit en aangroei, want somwyl vertoont hy maar een klein verhard Knurfgezwelletje, als een Erwetje, ja als een groote speldeknop groot, blyvende wel jaaren lang, zoo niet verkeert word gehandelt, of door ontsletheit des gemoeds, en verkeerde maniere des levens geterpt word, in zyn kleinheit en engte besloten, maar geterpt, en aan de gang geraakt zynde, kan zeer haast een gantsch deel,
als

als lippen, hals, Keel, strot, tong of de borsten, zo als ik zelfs meermaals gezien heb, ja zelfs ook wel een Vleeschachtig deel verschrikkelijk komen te verslinden, niet rustende, voor dat den elendigen mensch de vermoeide ziel uit het lichaam uitgeblazen heeft.

I I I.

Oorzaaken De Oorzaak, zo uit- als inwendig, zyn veelderlei, zo ook de gevoelens der Oude en Hedendaagsche Schryvers en Konstoeffenaars, waar aan wy ons zeer gaarne willen gedraagen, dewyl ik oordeel, dat in deze de verscheidenheit der gevoelens bequaamelyk kunnen worden vereenigt.

Want de Kanker is my in lichaa- men voorgekomen, daar in aan alle kenbaare teekenen, een zeer heet en scherp bloed, vol van Gebrande Galstof regeerde, menschen, die wy seer haastig, oploopende, driftig, dor, mager, heet, droog en scherp van lichaamsgestel en hoedaanigheid bevonden, in dewelke dat wy genoot- zaakt zyn geweest, vast te stellen, dat

dat haar Kreeft- Krab- of Kanker-Gezwel niet juist zo veel uit een vergoorde verzuurde slym of koude weifstof, maar waarlyk uit een verbrande scherpe Gal was voortgekomen.

Zo wederom heb ik verscheide Kankers gezien in lichamen, die wy zeer koud slymerig en vol van een scherpe Slym- en Weifstof bevonden: Dies wy niet wel konden gelooven, dat haar boose Kanker-Gezwel uit een verhit verbrand bloed en zwarte Galstof oorspronkelyk was geweest: maar veel eer, dat of een zeer scherp en wegvretend zuur, of wel een zout pekelachtig Slym, door het lang stilstaan en verblyf in 't lydende deel, afknaagende zynde geworden, de voornaamste oorzaak des Kankers mochte geweest zyn.

De bevinding leert dan zulx uit de verscheidentheit der lichamen, dewelke ons, met dit quaal belast synde, voorkomen, Kinderen daar een zo verbrande Galle, ten aanzien van haar vogtig lichaamsgestel, noch niet in kan zyn, en oude luiden, daar in
de

de inwendige warmte voor 't mees-
tendeel weg is, kunnen van dit Ge-
zwel worden bestormt; gelyk naau-
keurige Heelmeesters meermaals on-
dervinden, en mogelyk noch in dit
Hooftstuk met exempelen nader zal
worden bevestigd.

Veeltyds ontstaat een Kanker
uit hertzweer, droefheit, schrik,
ontsteltheit, toorn, en diergelyke
gemoeds driften immers geraakt de-
ze quaal door zulx al doorgaans te
eerder aan 't woeden, of ten minsten
in zyn grootheit haastig aan te groei-
jen, geen wonder, want dit kan in
een verhit, scherp, verbrand bloed,
ontroerde Galstof, door des bloeds
ontstelde, beweging, sterker aanpars
en toevloed, of ook wel door deszelfs
vertraagde beweging en stilstand, alle
geschikte vereeniging in des bloeds
omloop komen om verre te stooten,
de gewenschte Huishouding der dee-
len, die tot het aanqueeken der voe-
dende vochten geschikt zyn, verbre-
ken, het bloed doen schiften, ver-
dicken, en stremmen, en des zelfs
meest lymige stoffe (voornamentlyk
in de Klierachtige deelen, waar in
dat

dat alles wat zo lymig, traag, taai, en alreede eenigfints verdikt en gestremt is, zo licht blyft stollen en stil staan, doen vast hechten en ophoopen, en deszelfs Konstig geweef, in zo veelvuldige pypjes, bloedvaatjes, vliesjes, zenuwtjes en veseltjes bestaande, verstoppende, doorknagende en wegvretende, zo dat deze alreeds bedorven stoffe en scherpe vochten, door hun stilstand, broeijing en aanwas, noch boozer, atknagender, fenyniger en quaadaardiger komen te worden, en zeer haast dusdanig een hardneckig, verhard, Knobbelachtig en blaauwcouleurig Kankergezwel, of kunnen verwecken, of die eenig deel ingenomen hebbende en getergt zynde, krachtig doen bevorderen.

Het zy dan een scherp, verbrand, zwart, Galachtig bloed, 't zy een zoud slym, 't zy een wegvreetend loogachtig zuur, die ook wel uit de onnatuurlyke Galstof kan worden geboren, alles kan door zyn verblyfen ophooping zeer haast een bytend, door- en atknaagende hoedanigheid verkrygen: Te meer, wanneer de

quade gefeltheit des lichaams, der vochten, en een fchaadelyke manier des levens, daar toe, op een gansch krachtige wyze, komen aante brengen.

Na dat dan de verſcheidenheit der lichaamen, zo in de jaaren, de Sex, manier des levens, aart der lydende deelen, der Krachten, enz. en daar benevens de hoedaanigheid van het t'ſaamgeſtolt bloed, of anderſins verhardde vochten des Kankergezwels, ons voorkomt, daar na moet de verſcheidenheit des oorzaaks verſtandig worden waargenomen, en zo wel de wyze voorzegging als de zorgvuldige manier des levens, de hulpmiddelen en de behandeling van dit *Kruide* je roer my niet, voorzichtig worden beſtiert.

*Noli me
Tangere.*

Somtyds is de oorzaak des Kankers een erfgoed van de Vader, doch meeft van de Moeder overgeërft, als wanneer in 't Zaad, en 't Moederlyk bloed, de oorzaak des quaals, moet gezocht zyn, zo als de dagelykſche bevinding ons meermaals verthoont, en by ons dan ook in de overweging voorzegging en behandeling des Kan-kers.

kers, als van meerder nadruk zyn-
de, moet worden waargenomen.

De Koude moet wel een groot
vyand van ons leven, en de Warmte
onze vriend zyn; want veel toeval-
len, als mede de Kreeftgezwellen,
meer in de Koude als Warme Lan-
den voortgebracht worden: Eenige
jaaren heb ik in vele Gewesten en
Koningryken van Asia doorgebracht,
maar nooit in die heete Landen een
Kreeftgezwel vernomen.

Uit een verkeerd behandeld Hard-
gezwel in Klierachtige deelen, kan
mede wel een boos Kreeftgezwel
voortkomen, namentlyk als men die
met een domme drift, en gantsch
buiten noodzaakelykheit, door sterk
verhittende, treckende, of rypmaa-
kende middelen, zo door pappen als
plaasters en zalven, aan het rotten
helpt, en alzo doende openbarsten,
tot een ongeneeslyk, stinkend en
wegvretende Kreeftzweer vordert;
op deze, als mede op eenige van de
andere straxgenoemde en verhaalde
wyzen, kan ook een ongeneeslyk
Kreeftgezwel uit een Hardgezwel
voortgebracht worden.

I V.

Teekenen.

Gelyk als de Kreeftgezwellen zoo komen ons ook deszELTS Teekenen zeer onderscheidentlyk voor, in het begin vertoont zich wel meermaals niet anders, dan maar een steenhard, ongelyk, klein Knobelgezwelletje, zo groot als een boontje, of noch kleinder, in de diepte der Klieren geplaatst, somwyl t'eenemaal zonder, meermaals met eenige, of ook wel met vehemente scherpe stekende pyn verzelt, veeltyds, (inzonderheit als die zich meest uitwendig vertoont) loodverwig en bruinblauw van couleur, andersints ook wel lyfverwig, en onverandert van gedaante.

Des KreeftgezweLS figuurlyk wEzen, van wegens deszELFS Schildgezwel en rontom doorschynende AdEren, na de gelykenis van een Krabbe is niet altoos, en in veel Kreeftgezwellen geensints te vinden: Evenwel komt die ons somtyds voor met rontom heen bruinblauwcouleurige Kromgekronkelde opgezwolle AdEren omcingelt, daar in het bloed in zyn doortocht verhindert, gantsch
 stil

ftil fchynt te ftaan; waar door, als mede om dat dit boosaardig Gezwel, het alles, waar het zich inzet als een Krabbe vast houd ende vernielt, de naam van een Krabgezwel by de Oudheit verkregen heeft.

De teekenen kunnen uit deze verhandelde zaaken bekend ftaan, doch die moeten in de befloten of niet verzwore, en in de opene of verzwore Kreeftgezwellen verſcheidentlyk aangemerkt worden.

De beflotene moet, hoe klein dat hy ons ook voorkomt, uit zyn wederftrevende harde Knobbelachtigheid, ſteekende pyn, Klopping, blauwcouleurigheid, bruine gekronkelde Aderen, ſcherpe, inwendige hitte, enz. van alle andere foorten van Gezwellen wel naarftelyk onderkent zyn; fomwyl komt dit Kreeftgezwel als kruipende en langzaam, fomtyds te poft en krachtig voortgezet.

Doch deze verhaalde Teekenen worden heel zelden altemaal in een Kreeftgezwel gevonden, want zyn komft kan wel zo bedriegelyk zyn, dat hy in zyn eerfte beginfel, in

eenig deel des lichaams gelegen , en vast gezet , als gevoelt is geweest.

V.

Somwyl groeit dit Kreeftgezwel tot een geweldige grootheit, eer dat komt open te barften, en hy kan in een taamelyk gematigt en wellevend lyder, onder een goed bestier, en voorzichtigen handel, veel jaaren, ja somtyds tot aan 't Graf, worden omgedraagen: Gelyk als ik zelfs meermaals gezien heb. Maar komt 'er een botterik, met zyn vermete le stoutheit, en verkeerde middelen agter her, zo zal 't eerlang (gelyk wy meermaals weten ons voorgekomen te zyn) zo vervaarlyk komen uit te spatten, dat het den elendigen lyder, met de bittere dood, en den verwaanden waaghals, met een zo lasterlyke schande, zo als hem toekomt, zal komen te overdecken.

De verzworene of opene Kanker vertoont zich zelfs (inzonderheit als hy in dien toestand alreede veroudert of diep ingewortelt is) afschouwelyk, leelyk, diep uitgeholt, met

Knob-

Knobbelachtige, hooge, verharde, omgewelfde kanten, werpende doorgaans niet anders dan een scherpe, dunne, quaadgecouleurde bloedwaterige Vocht uit, fomtyds vervaarlyk stinkende, fomtyds sterkbloedende, bytende en wegvreetende, met een onlydelyke stekende pyn, zonder ophouden de teêrgevoelige deelen wegknaagende, met slaauwtens, ongeduurigheid, Koortsen, en andere zwaare toevallen, na dat de grootheit en de quaadaardigheid des Kankers, als mede het ongezonder gestel der lyders mocht komen te verwecken.

V I.

Van dit boos en hardneckig quaal *voorzeg-*
en valt dan (zo als uit de verhande-*ging.*
ling blykt) niet goeds te voorzeggen: want tweederlei fenyn of quaadaardig sap, zo gelyk als de Oude wel hebben aangemerkt, heerscht in deze Gezwollen, namentlyk een wegrotende hoedanigheid, dewelke door 't gebruik van verzachtende Olien, pappen of stovingen, haastelyk alles zal doen verrotten en stinken; En
Ss 4 een

een afknaagende, voortvretende en doorknagende hoedanigheid, die meest alle de Geneesmiddelen, dewelke andersints tegens en in de verrottingen worden gebruikt, wederstreeft; de nare dood is doorgaans 't einde van deze elende.

Hy verricht doorgaans het meeste die tot de Genezing van dit toeval het minste doet. De lapzalvers en lapzalveressen, en al de gene die dit *Kruidje roerd my niet*, niet kennen, en meermaals door hun snorkeryen met veel te beloven, (en daar doch deze monsters op loeren) met Geld op de hand te bedingen, den baas willen spelen, beloont het doorgaans met stank en schande, en de altelicht geloovige, en die van goede meesters licht komen af te wyken, met een verhaaste doodkist, waar van ik tot nut der Konstlievenden 't opmerkenswaardigste, ons voorgevallen, zal vertoonen.

VII.

*Een opmer-
kenswaar-
dige waar-
neeming.*

Anno 1692. quam een arm Vrou-
tje my in myn huis bezoeken, om
hulp, en bad my, dat ik haar onver-
dra-

draagelyke bittere stekende pyn, die zy gedurig nacht en dag in haar borst gevoelde, wilde verlichten: Zy opende my haar boesem, en ik vond haar rechter borst met een zeer groot steenhard, bruin, blaauw couleurig Knobelgezwel bezet, en by de tepel een gemaakte opening, daar uit niet anders dan maar een weinig dunne, quaadcouleurige scherpe vochtigheit vloeide. Ik vroeg haar, wie dat deze opening hadde gemaakt? Zy antwoordde, Doctor *Kobboter*, (dit was een quant,) die van een wolspinder, zo my bericht was, tot een lapzalver scheengevordert, veel menschen bedurf, in 't *Kobbotersteegje* woonde, (en daarom met den naam van Doctor *Kobboter* in de wandeling wierd verheerlykt) dat dezen 't voor een zwering aanziende, met de vlym had geopent: Dat de pyn van te voren wel zeer groot maar 't sedert onverdragelyk hadde geweest, enz. en in der waarheit, na het my tofscheen, zo kon deze borst, onder een wys en voorzichtig bestier, noch wel veele jaaren toe gebleven hebben: Doch als nu was dit monster getergt, en

zy, door een plaaster van het *Emplastrum Diapompholigos* met een derde van het *Emplastrum de Ranis cum Mercurio* daar onder gemengelt, niet te vreden, om dat die niet zo volkomen op haar inbeekding de pyn bedwong, dus bleef zy weg; dies nam ik de goedheit, om eenige dagen daarna, haar in haar woning te gaan bezoeken: Ik vond haar te bedde, zy, en ook de vrouw van 't huis, bejegende my, op myn vraag, hoe dat zy al voer, nors en onvriendelyk, als haar klein verstand en ongemaniertheit geliefde voort te brengen, zeggende, dat zy nu, door veel beter Geneesmiddelen, als de myne, vry wel voer, dat nu de pynce gestilt, en zy weêr onder de handen van Doctor *Kobboter* was: Ik nam het gedult van haar (zo als men toch by dat soort van menschen altyds dient te doen) verdraagsaam te bejegenen, begerig zynde de borst eens te zien, dit stond zy my toe: Ik vond die met een *Basilicum* plaaster, wel verbesmeert zynde, bedekt, ende wonde nu wel een Ducatons grootte, sponsachtig uitgezet, geen kleintje

aan

aan 't rotten, de gansche borst zwart opgezwollen; met een geweldigen stank, uitstorting van een verrotte bloedwaaterige stoffe, enz. Ik waarschoude daar op, deze al te licht geloovige menschen met een woord, dat (indien men dus voortging) de vermeerdering van elenden, de zekere dood, en 't Graf, in het kort, dezen plompaard zyn plompheit en reukeloosheit zoude verwyten, zoo als 't ook was: Want na my niet willende luisteren, quam in 't kort de verrotting met de vervaarlykste stank de gansche borst te vernielen, daar op volgde Koortsen, en flaautens, en eerlang de vrienden om haar dood lichaam naar 't Graf te geleiden.

Wy, als daar toe gewettigde Overmannen en Opzienders van het Heelmeeesters Gilde, dienden zulx, en meer andere doodelyke mislagen van dezen stouten Lapzalver, de Edele Heeren Burgermeesteren aan, doch die bestrafden hem wel ernstig met woorden en dreigementen, maar vorder niet: En daar op voer hy weder voort de arme elendige menschen
te

te bedriegen, te mishandelen, en te bederven, en met Geld op de hand te bedingen, de lyders zo wel in haar Geld en beurs, als leven te kort te doen, tot dat hy eindelyk doorging. Zeker het is te beklagen, dat de *Edele Magistraat* zo flau en nalatig word bevonden, om zulke snoode bedriegers en moordenaars, als de grootste quaaddoenders, na verdienste tydig, eer dat de reukeloosheit dezer Waaghalzen zo veel menschen kost, te straffen.

V I I I.

Dat men dit Gezavel niet licht-veerdig moet openen.

Die de opene, diep ingewortelde, en zo met een verouderde Kanker, zo licht ontdoen door een geweldige snyding weg te nemen, zetten haar meermaals tegens een sterker vyand, als de grootheit van haar kloekmoedigheid haar heeft ingeboezemt: Want dezen alverslindenden Wolf dus hard en rouw by de ooren gevat en aangetast zynde, scheurt, buldert en baard, in weêrwil van zyne bespringers, wel eens zo verwoed, op dien hy reeds t'onder heeft, dat hy, met kracht uitbrekende, alles ver-
slind

blind en bederft, wat tot noch toe, door zyn fenyn en quaadaardigheit, door Konst en beleid bevryd is geweest; niet rustende, voor dat de bestormde is overwonnen, en door een onlydelyk lyden ten Grave is neêr gestort.

I X.

De lydende *Izabelle*, die ons al hier ten voorbeeld dient, was niet zo ongelukkig in 't genot van tydelyk Goed en vermaak, gezegent *Huwelyk*, *Kinderen*, enz. als wel in 't uitstaan van een lyden, het welk haar uit dien welstand tot in 't Graf deed neêrstorten.

*Een andere
Waarneming.*

Zy kreeg in den aanvang haarder elenden, behalven een diep klein Knobelgezwelletje, een pynlyk Ettergezwelletje dicht by de tepel in de linker borst, 't welk wel voor een tyd een goeden Etter, maar ook eerlang, doch maar somwyl, cenige dunne, scherpe, bloedige vochtigheit loosde. Dit laatste maakte de quaal verdacht, de lydster beducht, en de vrienden omzichtig, te meer, als in de diepte der borst, in plaats

van

van Genezing, een scherpe stekende pyn ontstond en aangroeide. Hier by quaamen, zo als 't als dan gemeenlyk gaat, de Jobs troosters ter baan, die haar andere Meesters verkeerde middelen, als ook lapzalvers aanprezen: Doch ik was de eerste, die in 't afzyn van Doctor *Petrus Langedult* en Meester *Jasper de Buscher*, (een oud en ervaren Heelmeester) die beide over haar gingen, by haar verzocht wierd: Zy roonden my haar borst, den goeden witten en welgekookten Etter, die uit de zwering voortquam, 't blaauw verhard Knobelgezwelletje ontrent een kleine Ockernoot groot, daar benevens, en voorts de rontom gelegene welgesteltheit en zachtigheit van de borst. My daar op sterk aanzicnde, met deze vraag: *Of ik geen moed had, daar ik zo veel menschengenas, om zo een klein toeval te kunnen genezen?*

Twee zaaken hielden in my 't jawoord te rug, namentlyk de blaauwe steenharde Knobel, en 't verhaalde pypzweetje, 't welk ik vastelyk geloofde, dat niet alleen tot
aan

aan de uitwendige zwering, maar verder pypswys tot binnen de tuschenribbige spieren indrong, dewyl dit langs de verhaalde Knobbel benevens de tepel recht inwaards gaande, van daar de gemelte scherpe bloedwaterige vocht loosde, waarheen ook in deszelfs diepte de grootste stekende pyn gevoelt wierd. Ik zocht met een klein snymes een klein onderzoekje van deszelfs diepte te nemen, maar dit weigerde zy, getuigende dat zy dit niet zoude kunnen verdraagen, begerende op de ernstigste wys van my te weten, of ik geen kans zag om haar te genezen? Doch myn antwoord was, dat ik haar beval het wys en voorzichtig bestier van haar Genees- en Heelmeester, of indien zy noch evenwel myn dienst begeerde, dat ik beneffens dese voorzichtige en wel in de Konst geoefende mannen, ook aan haar myn Konst en vlyt wilde besteden, om, waar 't doenlyk, haar ter gewenster Genezing te brengen.

Maar dewyl zy alrede eenig misnoegen tegen haren weldoende Heelmeester had opgevat, als ook, om dat

dat myn antwoord, op haar vraag, haar niet voldeed; en ook, om dat eerlang een harde omgewelfde rand rontom de opening zich begon te verheffen, met uitzetting des Knobbels, en meerder uitlozing van zeer scherpe, dunne, weiachtige vochtigheit, zo onderneemt zy, op d'aanraading van haar vrienden, heel schielyk na *Amsterdam* te vertrecken, om haar aldaar (mogelyk met die inbeelding en verwachting, dat een grooter Stad, ook Konstiger Mannen verschaft) 't ging zo 't ging, volkomen te laten genezen.

Deze Juffrouw was, voor zo veel ik had kunnen bemerken, meer van een scherpe slymstof, als met een zwartgallig vocht bezet, ruim veertig jaaren oud, een weinig aan de bolle vollyvige kant, wat bleek en vry ongezond van wezen.

Zy begeeft haar dan na *Amsterdam* onder de handen van den beruchten Borstafzetter Meester *Pieter Adriaanse*. Deze maakt haar, na den aard der voorzichtige Heelmeefters, wel het beste, maar geensins 't quaadste bekend, zoekende (zo my bericht wierd)

op

kinderen, vrienden en magen nu weêr beschouwde.

Ik hadde te voren voorzegt, dat nooit de gewenschte Genezing door de borstafzetting, zoude gelucken, beschouwende dat op de hoedanigheid van de Kankerachtige Pypzweer, dien ik oordeelde, dat tot in de tusschenribbige Spieren doorgingen, en by gevolg door geen wegning van de gantche borst kon worden vermeertert.

Als nu was de man van deze al te vroeg verheugde Juffrouw zelfs den Heelmeester, die, zo goed als hy kon, de mede gegeven Geneesmiddelen gebruikte, zynde tweemaal, ofte by quaad weêr ten minsten eenmaal ter week bevolen tot *Amsterdam* te komen, 't welk ook voor een tyd niet tegenstaande het aankomende Storm- en Winterseizoen, wierd nagekomen, dan eerlang begon nu 't restant deses openings, in plaats van voort te sluiten, weêr uit te spat-ten, sluitende in deszelfs verwydering, 't verwydert hart van deze ongeluckige *Isabelle*, met een zo geweldige droetheit weêr toe, dat alle
 ver

verkregeene vreugt , beneffens hoop van gewenschte Genezing t'eenemaal quam te verdwynen.

Ik moet bekennen , dat ik deze lydster , in haar Genezing tot zoo verre herstelt heb gezien , dat maar een kleine verzwering van ruim een dubbelde stuijvers grootte meer overig was , dezelve rood en zuiver staande , uitgezondert een klein witachtig plaatsje , waar in dat zy eerst een weinig , en met'er tyd meer en meer stekende pyn begon te gevoelen , niet tegenstaande dat de gantsche borst , tot zeer dicht langs de ribben afgezet was : Zy getuigde my toenmaals ook noch daar benevens , dat die nu dagelyx steeds vermeerderde , voornamentlyk als den Meester tot *Amsterdam* dees speckige wittigheid met iets , 't welk wat scherp en bytende was , zocht weg te nemen ; in somma , zeer haast quam dus weêr op nieuws , ter zyden de verzwering , een zeer hard , blaauw , loodverwig Knobbelgezwel te voorschyn , dewelke zich in weinig dagen tot een Ockernoots grootte verhief , trekkende met een ongewelfde rand , de

boord des zweers, na de zyde des oxels wederom tot zich, even als voor de borstafzetting gezien was; de verzwering brak nu meer en meer op, wierd dagelyx grooter, vergrootende ook met eenen de ontsteltenis, schrik en droetheit van deze lydster, de man, en de gantsche Maagschap, te meer, dewyl nu de wel in de Konst geoeffende mannen tot *Amsterdam*, aan de verhoopte geneezing t'eenemaal wanhoopte.

Nu wierd ik wederom beneffens den meergemelten Geneesheer *Petrus Langedult* by deze bedrukte *Isabella* ontboden, en 't volgende by ons 't raadzaamst keurende, haar aanbevelen, namentlyk, benevens een goede manier van leven, de Spaansche Vlieg, door my te voren haar aangeraden, en die haar sedert op 't flinkerbeen gezet was, ter dracht te behouden, een kleine Aderlating op de rechter arm, want zy nu wederom zwanger, en ontrent ter halver dracht was, te doen, en wyders een onderhoudende Geneezing, (immers voor zo veel ons doenlyk zoude wesen) ontrent de borst aan te stellen:

Al-

Alles behaagden haar wonder wel ; uitgezondert dit laatste, dewyl zy al weêr op de volle belofte van een gewenschte Genezing aandrong, maar zulx kon zy van ons niet verkrygen, dus vertrekt ze, en geraakt, op iemands aanraading, met haar man na een Dorp in 't Sticht van *Utrecht*, dog aldaar by dien Meester meer onkunde dan welgeoeffentheit bemerkende, komen ze wederom t'huis, en andermaal op reis, na 't Land van *Overmaas*, daar zy onder de handen van een haar aangeprefene Meestresse vervalt, die haar quaal beschouwende, voort met een volvaardige stoutheit, vermetelheit en onbekrompe taal be- looft, dat zy (door Godts hulp) want dit woord gebruiken of liever misbruiken ook deze menschen, deze bedroefde en gepynigde *Isabella* volkomen zal genezen.

Zy, deze te lichtgeloovige menschen, (die andersints voor schrand- der ende voorzichtig waren bekend) door zulke groote belofte tot in haar bedrieglyk net, op hoop van gewin, gelokt hebbende, vangt daar op aan- stonds haar ongegrondde Genezing

aan, en geeft, na eenige dagen verblyvens, de Hulpmiddelen mede, dien zy, t'huis komende, op zodanigen wys, als zy hun voorschreef, zoude gebruiken; belovende haast, en voorts dikmaals tot *Haarlem* over te komen, om wyders de kuur volkomen te voltrecken.

Dus quam deze Man, met zyn vervrolykte *Isabella*, doch die alsnog van uitnemende pyn klaagde, weder t'huis, doende zelfs 't verband, tot dat wel haast deze vermaarde Meestresse *Elsje* (dus wierd ze genaamt) tot *Haarlem* overquam, en zelfs het werk met ernst aanvatte, ook somwyl eens weêr t'huiswaart vertrok, (dewyl zy 't overal diende waar te nemen) geen wonder, want zy ook tot *Haarlem* al eenige te licht geloovige menschen met ongeneeslyke ziekten en quaaen begon te bezoeken, die zy dan ook in haar net gelokt hebbende, alle beloofden, volkomen te zullen genezen.

Onderwyl verlostte de elendige *Isabella* van haar voldraagen Dochtertje, maar niet van haar quaal, dewelke nu van dag tot dag langs hoe meer

meer uit begon te spatten, doch troosten haar deze beroemde Meestres *Elsje*, dat alles, na de gewoonlyke ontlasting van de natuur, zich beter zoude schikken, maar de bekommerde man, als toen ook noch het tegendeel ziende, en my daar op, in 't laatst van January 1677. by haar verzoekende, zo heb ik deze gansch afgemartelde *Isabella*, met weinig krachten, gedurige Koortsen, nachtwaking, en uittermaaten vervallen te bedde, ende de gantsche deelen, voornamentlyk 't slinker deel der afgezette borst met een afgryfslyke verzworene Kanker bezet gevonden: De vervaarlyke uitgroeiing van verhard blaauw Knobbelachtig vuil stinkend vleesch, vertoonde nu weêr de groosheit en gedaante van een groote Vrouwe borst, en alles met harde omgewelfde kanten, alleenlyk scheen ontrent de plaats des borstbeens noch wel de meeste holte, als ook 't meergemelt Pypzweer; alles stond uittermaaten vervuult en quaadaardig, niettegenstaande, dat zy nacht en dag door een zeer scherp stekende pyn bestormt wierd, en dat

die (gelyk zy my klaagde) de gele-
dene smarte van de Borstafzetting ,
en deszelfs afsnyding ver overtrof ,
deze afgryfelyke quaal wierp nu gedu-
rig een zo grooten hoeveelheit ver-
vaarlyk stinkende quaad couleurige
vochtigheit uit, en meermaals met
een vry sterke bloeding verzelt, dat
daar door alle de noch overige le-
venskrachten voort wierden verteert
en naauwelyx iemand by haar konde
geduuren, de lapzalfster was nu voor
eenige dagen na huis vertrokken, dus
dede den man het verband, en zulx
ook in myn tegenwoordigheit, met
zodanig een toeverzicht en behendig-
heit, als of hy zelfs een handig Heel-
meester was geweest; doch waren de
Geneesmiddelen niet alleen bytende
en scherp, maar ook noch daaren-
boven Ettermaakende; zynde een zalf
waar onder eenige atknaagende poe-
ders schenen vermengelt te zyn, dit
wegvretende, verbitterde en voort-
knagende de hoeveelheit des Kankers,
dewyl 't de pyn onlydelyk maakte,
en 't andere bragt door zyn vettig-
heit noch een veel grooter verrotting
voort. Evenwel leefden deze men-
schen

schen noch al op hoop, want haar Meestres *Elsje*, nu noch in haar laatste vertrek, zo stout en vermetel als ooit in haar belofte geweest was, zeggende, dat tot noch toe de kraam en deszelfs nasleep de voornaamste hinderpaal van de Genezing moest geacht zyn, doch dat alles nu uittermaaten schoon, ja zeer gewenscht stond, om haast te scheijen, dat die geheele uitpuilende hoogte, waar mede zy de vervaarlyke groote uitgroeiing des Kankers meende, eerlang van 't gezonde zou komen af te scheiden, en af te vallen, alwaar dat dan voort een goed zuiver vleesch en rontom heen de voorspoedigste Genezing zou worden gemerkt. *Somma*, *Isabella* moest maar goeds moeds zyn, dewyl zy zekerlyk in 't aanstaande voorjaar, in April of Mai volkomentlyk herstelt, ende van alle haar qualen zoude genczen en verlost zyn.

En in der daat, deze afgemartelde *Isabella van Wezel*, is niet alleen volgens deze vermete le voorzegging, maar ook, gelyk als ik zelfs (alhoewel met een gansch andere meninge)

hadde voorzegt, op dien tyd van alle haar elenden volkomen genezen, en uit haar langduurige elende verlost geworden; want zy stierf op den 17 April 1677. Kort voor haar dood wierden de voortreffelyke Geneesheeren *Simon van Zyl* en *Petrus Langedult*, den ervaren Heelmeester *Gerrit Houtwyk*, en ik, te gelyk op een raadpleging by haar verzocht, doch viel nu niet anders te doen, als de pyn wat te stillen, en d'afgematte lydster, door voedende sopjes en hartsterkingen, zo veel het wezen kon, te verquicken en t'ondersteunen, tot dat zy eenige dagen daarna door de dood 't einde van hare elende heeft verkregen.

X.

Waar uit zes Leerstukken getrokken worden.

Ik heb dit geval wat omstandig verhaalt, alzo daar in (myns oordeels) deze Leerstukken worden gevonden. Voor eerst, dat alle Klieren Knurfgezwellen, voornamentlyk in de borsten der Vrouwen en Maagden, zeer voor- en omzichtig dienen gehandelt, en dat ook wel by een Eitiergezwel en ontlasting van

goc-

goeden Errer, een boozen Kanker in de inwendiger deelen der borst kan verschuilen, daar op dat alle jonge Heelmeefters wel degelyk dienen verdacht te zyn.

Ten tweeden, dat men nooit een volkomen Genezing belooft, intoevallen, die eenige tekenen van de natuur des Kankers, of van ongeneeslykheit vertoonen.

Ten derden, dat men de Kankerachtige zweeren, schoon dat ons noch maar een kleine uitwaffching daar toe mocht noodigen, evenwel met geen fcherpe en wegetende middelen aantast, en daar door de quaal verbittert en uit doet spatten, want alle dusdanige booze quaadaardige Kankerzweeren met gemaatigde, pynstillende en maatelyk droogende maar geenfints met bytende fcherpe atknaagende middelen willen behandelt zyn.

Ten vierden, dat men niet zoo lichtelyk tot de borstafzetting komt, of om een verouderde en alreeds opene en verzworene Kankerquaal, door 't fcherpe staal uit te roeijen, en ten eenemaal weg te nemen, wanneer
men

men alvorens niet die verzekering vind, dat men die in zyn uitbreiding en ingeworteltheit, of ook met deszelfs inwaarts loopende Pypzweren niet t'eenemaal zal kunnen bevatten, en zonder iets over te laten, volkomenlyk weg te nemen: want alwaar dat ons de Kanker dusdanig niet vertoont, daar zal een verstandig Heelmeester (myns oordeels) best doen, dat hy de quaal na de Konst onderhoud, en nooit in deze elendige menschen de geweldige hand gebruikt, hy moet den Lyder de voortreflykheit, de veiligheid en noodzakelykheit van 't eerste, en de verschriklyke gevolgen, als deze quaal de Handgreep uitlacht, vertoonen, en zich op de Schriften van alle wel in de Konst geoeffende Schryvers, op de veelvuldige voorbeelden, en op de reden zelfs, vast en onwrikbaar komen te grondvesten, immers die, in deze voorvallen, wat spaarzaam in 't geven van zyn beloften, en voorzichtig in zyn betrachtning word bevonden, als ook niet al te voorbarig noch onbedacht een anders lyders aangrypt, zal (zo ik geloof) niet qua-
lyk

lyk beraden zyn, en vry meer achting en Eer behouden en waardig zyn, als die, die zich meermaals zo lichtvaardig, als bescpottelyk, in dusdanige quaalen, om eer, groot gewin, en de naam van beroemt te verkrygen, een ruukelooze snyding komen aan te vangen.

Ten vyfden, dat men tegens het sluiten van alle dusdanige Kankerachtige zweren, dewelke groot, langduurig, hol, of quaadaardig mochten geweest zyn, ook als dan voornamentlyk de behoorlyken yver en toeverzicht niet onderlaat te gebruiken, die door nalatigheit niet te klein gemaakt zyn: want ook alsdan, deze zweren, wel meest 't weêr opbreken onderworpen zyn, zoo als niet alleen de reden, maar ook de ondervinding ons leert, want door 't vereenigen en sluiten van een zo verouderde opening, waar door de natuur des lichaams afaardig sap en ongezonde stoffe nu dus lang ontlast heeft, zal zeer licht (wegens 't opstoppen, en tegenhouden van die geduurig uitvloeiende scherpe vochtigheit) niertegenstaande daar tegens
be-

behoorlyke middelen zyn aangewend, geworden, eerlang schrik, Koorts, pyn, uitvloeijing, en aldus by gevolg 't weêr opbreken van 't toeval, de hoop van de zo lang gewenschte Genezing t'eenemaal doen verydelen, waar op dat mogelyk een neerslachtigheid zal volgen, zo pynlyk voor de Geest, als hinderlyk tot de herstelling des lichaams, veel liever dan zelfs zo met de oogcn als handen ge-yvert, tot dat de Genezing volkomentlyk mochte gelukt zyn, of immers, ten minsten tot dat alle gedane vlyt, de Konst en 't gemoet des Meesters hebben genoeg gedaan.

Ten zesden, zien wy in dit voorval de godlooze vermetelheit van deze stoute lapzalfster, die (recht na den aard der Quakzalvers en bedriegers) zo lichtvaardiglyk deze quaal aangreep, en beloofde volkomentlyk te genezen: Betoonende daar door genoegsaame teekenen van haar onkundigheid en onwetenheit dies aangaande, en met een haar stoute bedrieglykheit, niet overwegende, dat tot Genezing dezès Lyders, zo veel voortreflyke mannen dus vruchteloos had-

hadden geyvert, begaande noch daar by zodanige plumpe fouten met haar verkeerde middelen, dat wy ons over de stouthheit van dit moortdadig wyf, niet minder als over de lichtgelovigheit van de man des lydsters en 't verval der Konst, ook in dezen met reden moesten verwonderen.

X I.

't Is wel waar, dat in de zwaarste gevallen, ook de gewichtigste hulpmiddelen worden vereischt, maar deze moeten ook niet anders, dan daar 't behoort, en als dan ook kloekmoediglyk uitgevoerd worden: De geweldige hand moet aan geen toeval zyn geslagen, als daar de noodzakelykheit en reden, ons ter liefden en tot behoud onzes naasten, ons dringen, zelfs harde middelen te gebruiken, als d'andere vruchteloos worden geoordeelt.

Dat de zwaarste hulpmiddelen nooit lichtveerdig moeten te werk gestelt worden

XII.

Men moet met alle vereichte voorzichtigheit wel overwegen, of de Kanker door de Handgreep volkomenlyk kan worden weggenomen, of

Dat een Konstloeffenaar de Handgreep nooit licht-

*weerdig in
dit geval
moet toe-
staan.*

of niet, en in dezen komt het voor-
naamentlyk op des Heelmeesters wys
en voorzichtig oordeel aan, die niet
door de baatzucht beheerscht, op 't
aandringen van andere, om de Kan-
kergezwollen door de Handgreep
weg te nemen, 't jawoord moet ge-
ven, daar by de quade gevolgen en
de doodelyke uitkomsten zekerlyk te
gemoet ziet, veel liever tydig, daar
hy zyn goede raadgeving niet gang-
baar bevind, zyn afscheid nemende,
als toe te stemmen, tot zulx, het
geen 't gemoed van een eerlyk en wel
geoeffent Heelmeester onmoogelyk
goed kan keuren.

XIII.

*Een Aan-
merking en
deszelfs
nuttigheit.*

Hier van kan uit meer andere dit
eenige ten voorbeeld dienen. Twee
Zoontjens, Tweelingen, van zeker
Koopman, bevond men beide onge-
meen groot van hoofd, en vochtig
van hersenen te zyn; doch het een
muntte boven 't ander uit, inzonder-
heit door een gebrek in het oog,
waar van wy dit volgende zullen ver-
tooncn.

De Moeder (zo my bericht wierd) was in haar zwaar zyn in de Kerk dikmaals niet ver van een quantje afgryfelyk van Aangezicht, door een vervaarlyk ooggezwel, gezeten geweest, en deze wel mogelyk meer als goed was beglurende, vond men ook ingsgelyx des Kinds rechter oog, grooter en harder, dan des deels geschiktheit toeliet, 't welk na eenige weken in grootheit aangrocijende, ook met een zo zwak en ontfanklyk is bevonden geweest, dat eerlang ontsteking, pyn, toevloeying der vochten, en meer afgryfelykheit dat deel des aangezicht t'eenemaal hebben ingenomen.

Den Geleerden Geneesheer *Johannes Vlakveld*, daar by verzocht zynde, ordonneerde, beneffens een goede manier van leven, ontrent de Min, en voor 't Zoontje zodaanige middelen, dien hy tot versterking van de Maag, Hersenen, en 't Oog, noodig keurde; en dus verliep een geruimen tyd, tot dat een Lapzalver (want dit soort van menschen, by de neuswyzen, al doorgaans, de voorrecht verkrygen) aan dit Kind de

vermete le handen geflagen hebbende, dit pynlyk oog met fcherpe middelen zo fel aangetaft heeft, dat wel haaft des oogsvliefen dervoegen zyn uitgezet en opgespannen, dat die recht in de ftraal, met verlies des Gezichts en uitftorting der vochten zyn open geborften.

Dezen Bedrieger 't ontsnapt, den Geneesheer ontboden, en haar gewoone Heelmeeſter daar by verzocht zynde, zo hebben die beide een tyd lang, de onderhoudende Genezing betracht, ſelden ook (want nu dit Zoontje al ontrent twee jaaren oud was geworden) een Spaanſche vlieg in de nek, dewelke men, tot afwering der fcherpe vochten, na 't lydende deel, ter dracht behield, dan zulx, en alle de gebruikte plaasmiddelen konden geenſints beletten, dat dit verhardde Gezwel des Oogs van dag tot dag niet meer en meer in zyn wangefalte en grootheit toenam; dies beſloot men, zo wanneer 't doenlyk mocht geoordeelt worden, door d'uitsnyding, dit afgryfelyk oog t'eenmaal in zyn grond en beginſel weg te nemen, danzulx
de

de Ouders aangedient zynde, besloot men noch eenige dagen te wachten: Eindelyk wierd ik daar by verzocht, 't toeval my vertoont, en na verhaal der zaaken, myn raad verzocht: Ik oordeelde terstond, dat dit toeval zo oud als 't kind was, en niet alleen tot in de diepste grondplaats des Oogs, maar tot in de Hersenen was gewortelt, zo dat vry meer een sobere uitslag te duchten, als wel de gewenschte Genezing door de uitsnyding kon worden verhoopt; doch overmits in de grond van dit Oog, de hals des Gezwels na de form des deels smal toeliep, zo kon men de uitsnyding wel ondernemen; te meer, dewyl de wyd openstaande oogschelen noch onbeschadigt wierden gekeurt, en andersints, niet alleen zwaarder elenden, maar de dood onvermydelyk moest verwacht zyn, doch evenwel de Handgreep niet te ondernemen, als onder voorzegging, dat zulx, als noch het eenigste middel tot behoud des Kinds; doch onzeker van de uitkomst, moest geacht zyn.

Ik bevond dit bedorve oog niet alleen, als gezegt is, van 't Gezicht berooft, maar ook dermaten gezwollen en opgespannen, dat tot buiten zyn holte uitpuilende, de groote van een niet gebolsterde Ockernoot rykelyk konde behalen, wezende t'eenemaal hard, knobbelig en bruinagtig blaauw, droevig en inwaards zwartachtig rood van couleur ontrent de omtrek van den regenboog, doch die men niet meer konde bekennen, als ook het bindvlies voorwaards t'eenemaal verzworen, gevende een quaadaardige scherpe vochtigheit van zich, d'Oogleden ver van malkander styf open gespalkt, maakten te grooter verschriklykheit in 't aangezicht.

De Vader, den Oom, enz. maar niet de Moeder, die nu weêr in de Kraam lag, 't voornemen bekend gemaakt zynde, als ook het gevaar van het Kind, 't zy, hoe dat wy deden, zo heeft men 't kind des anderen daags in een Buurhuis beschikt, en op de schoot van een sterk man gezet, 't hoofd, de armen, handen en beenen door onze dienaars wel laten houden, en daar op met onze In-

stru:

strumentjes, daar toe bequaam, de onder- en bovenste oogscheel, zoo veel 't raadzaam en doenlyk was, van malkander gevoegt, terwyl Mr. N. N. als de luiden haar gewoone Heelmeester, met een daar toe geschikt krom mesje, na 't deel geschikt en deszelfs aftekening by *Fabritius Hildanus*, in zyn *Eerste Deels eerste Observatie* te vinden, zulx langs de loop van 't bindvlies inbrengende, 't gantsche gedeelte van 't oog tot in zyn grond en beginsel, ontrent de uitspruiting der Zenuwen des Gezichts volkomen en behendig heeft uitgesneden en weggenomen.

De bloedstorting was (volgens onze verwachting) niet groot, evenwel hadden wy kleine ronde gerolde Steekwiekjes vaardig, die wy in een weinig Eiwit genat, en in een zacht bloedstelpend poeder gewentelt, inbrengende daar mede licht des deels bloeding stempte: De Oogleden waren door deze Handgreep onbeschaadigt gebleven, die wy nu, als ook 't voorhoofd, de slaap des Hoofds,

de rechter wang, den Hals, enz. met beschermende middelen bezorgden, en daar op 't lydertje ter rust gevoegt zynde, de stilte aanbevoelen.

Des anderen daags verstonden wy, dat men in 't lydertje somtyds eenige Zenuwtrecking, in de linker- ofte gezonde zyde des Aangezichts hadde bespeurt, vonden het polsje wat Koortsig, het Kindt wat schrikachtig, enz. het welk ons alles (dewyl de affnyding zo dicht aan der Vliesen en Zenuwen oorspronk, de Hersenen, geschied was, niet vreemd voorquam, 't verband losmaakende, vonden wy de Oog-scheelen een weinig opgezwollen, inwendig alles taamelyk wel, ende de wickjes, en opgeleide Drukdoeken, met een vry scherp dun weiachtig vocht doordronken. Wy hebben daar op de ronde gerolde wickjes, met dit volgende Digestyf Zalfje zynde besmeert, op de zachtste wys in de holte des Oogs gelegd.

℞ *Therebinth. Venet. Lot. in Aq.*
Betonic. ʒj
Gumm. Elemn. ʒij
Dissolv. in Ol. Rosar. ʒʒ
Vitell. Ovor. No. j
Croc. Opt. ʒj
m. f. Digestivum.

De Oogscheelen met een zachte wiek, in warm roose water genat, en voorts de zyde des aangezichts weder als voren besorgt, de Spaanse vlieg, om den aanpars der scherpe vochten van 't lydende deel af te weren, ter dracht behouden, zacht voedsel, en al wat kon tot zyn Genezing dienen, aanbevolen, en wat schadelyk was, verboden.

Evenwel behield dit Kind noch al eenige dagen een gedurige Koorts, uit de holte des uitgesneden Oogs quam somtyds wel wat beter Etterdracht, maar die ook somtyds wat bloedig was, voort, zo dat wy ons Digettyfzalfje dusdanig hebben verandert

℞ *Therebinth. Lot. in Aq. Betonic. ʒj*
Gum. Elemn. ʒj
Dissolv. in Ol. Rosar. ʒij

Pulv. Rad. Aristoloch. Rot.

Rad. irid. Florent. an. ʒj

Myrrb.

Mastix. an. ʒʒ

Thuris. ʒj

Vel. Rosar. ʒj

pir. Vin. ʒʒ

m. f. Digestivum.

Nu kregen wy een gemaatigder dracht, de zwelling der Oogschelen minderde, zo ook die des aangezichts, enz. de Koortsen naamen meer en meer af, een vast, goed, schoon, rood, zuiver Vleesch, bevonden wy uit de diepte des oogs voort te komen: Wy begonnden te spreken van eerlang een Glaasen Oogje daar in te voegen. In 't kort, de Genezing scheen gantsch na wenssh volkomen gelukt en voltrocken te zyn, dat ik ontrent veertien dagen na de uitsnyding des oogs myn afscheid genomen heb, latende de vordere toeverzicht aan de ordinaris Heelmeeſter, die voor my 't Kind hadde waargenomen.

Het leed ontrent een Maand hier na, dat ik andermaal by dit Zoontje verzocht ben geworden. Nu vond

ik het wederom in een geduurige Koorts, en met een zeer hard blauw couleurig Gezwel in 't Aangezicht, even onder 't benedenste Oogscheel des weggenomen oogs bezet, welkers beginsel en oorspronk inwendig tot in de holte des oogs doorging, ik lichtte de oogschelen open, en vond daar het zelfde, namentlyk een harde vleeschachtige uitgroeying komende (zo genoegzaam kon worden bemerkt) uit de Hersenen voort. 't Gezwel des Aangezichts had men al in 't begin (zo als den Heel- en Geneesmeester my betuigden, met de vlym) geopent, dewyl zy het voor een bloedvin of een Ettergezwel hadden aangezien, doch was niet anders dan een dun scherp wei daar uit voortgekomen, ook had men de opening (dat nu wyd gapende en spekachtig stond) niet wederom konnen sluiten, en daarom stond men nu als op 't point, om dit Gezwel des Aangezichts door 't snyden weg te nemen, verzoekende, dewyl dit na haar oordeel gevoegelyk konde geschieden, en dat geen groote bloedvaten dit werk verhinderde, myn

goedvinden en hulp; doch ik kon deze Handgreep, even als 't eerste, geensints toestemmen, dewyl ik oordeelde, dat alles tot in de Hersenen zynde gewortelt, het onmogelyk in en met deszelfs beginsel zoude kunnen worden afgezet, en deze Gezwollen Kankerachtig zynde, zo als wy zekerlyk moesten gelooven, wat dat dan van 't snyden anders kon worden verwacht, als dat men een veel grooter gemaakte quaadaardige en ongeneeslyke Kankerzweer hadde verwekt, die met een verbitterde verrotting, stank en wegvreeting der deelen des Aangezichts, 't lydertje stont te verslinden, men voerde my hier op te gemoet, *Wat dat dan te doen stond?* Myn antwoord was, op de allervoorzichtigste wys te onderhouden: Daar op wierd my weder toegedient, dat het Kind dan nooit zoude kunnen worden genezen, maar ellendig sterven. Ik wederom, dat zulx onvermydelyk was te verwachten, en dat zekerlyk 't snyden 't lydertje (boven de uitgestane pyn) noch al veel elendiger stond te maaken, dewyl door de Handgreep des quaals

oor-

oorspronk, beginsel en ingeworteltheit onmogelyk konde weggenomen worden, enz. Doch dewyl ik nu zag en merkte, dat men vastelyk tot de uitsnyding scheen geschikt te zyn, en zelfs de Vader ook daar toe zyn genegenheit toonde, zoo hebbe ik (my beleefdelyk verschonende, myn afscheid genomen, hier op ontbood men Meeſter *Pieter Adriaanse van Amsterdam*, die op hunlieder verhoog en voorſlag, 't snyden toegestemt hebbende, ving men zulx aan, en scheen de Genezing daar op, doch maar in 't begin, wonder wel te gelucken, maar eerlang rezen wederom Hardgezwellen uit de grond des oogs, en uit het hol der uitsnyding, en daar rontom heen zeer harde, bruin blaauwcouleurige omgewelfde kanten, die genoegzaam de ongeneslykheit dezès Kankerzweers, en der zo diep ingewortelde Gezwellen vertoonden, waar op wel haast de voortloping, uitbreiding, wegvreting der deelen des aangezichts, de pyn, ongeduurigheit, Koortſen, Zenuwtreckingen, enz. als ook de vervaarlyke verrotting en stank, zo
mer-

merkelyk groot wierden, dat men 't elendig lydertje, om de Moeder niet al te veel te verbazen, tot buiten de Stad in de afgelegentheit verplaatste; tot dat het wanneer de wegrotting en de wegvreting nu mond, hals en keel bestormde, door de dood tot in de eeuwige ruste verplaatst is geworden.

Wy moeten geen jabloers, om 't geen ons de reden en ondervinding verbied, lathartiglyk toe te stemmen, noch ter behaaging van mannen van aanzien ons Gemoet bezwaren, veel min om vuil gewin of om naam te verkrygen, lichtvaardig een Handgreep, zoo onnoodig als pynlyk en rampzalig voor den elendigen komen toe te stemmen of aan te vangen de voor- en omzichtigheit, medelydentheit, konst, raad, wysheit en Christelyke bescheidenheit, moeten onze Gezellinnen zyn, maar nooit de wreedheit, snylust, noch beulachtige onbarmhertigheit ons doen uitmunten als dappere mannen. Onzen goeden naam word wel door de straxgenoemde deugden, maar niet door wreedheit verkregen, veel min
ge-

gezegent, en daarom veel liever een goeden naam, een goed Gewisse en Gods Gunst behouden, als de vrientſchap der zulke, die zo lichtelyk, even als hedendaags by veel nieuwe, doch onbefonne Konſtbafen, de mode word, de arme menſchen zo beulachtig te ſnyden en te kerven, zelfs daar Konſt en behendigheit het anders, beter, konſtiger, en veel veiliger weten te ſchicken, ende ontwyffelbaar zoude kunnen verrichten.

X I V.

Gelyk als een vruchtelooze uitsny- Dat een
ding der Kankergezwellen die kan verouderd
doen uitspatten, zo dat dit Kreeftge-
roer my niet, dus getergt, wel door- lyk door
gaans rontom heen de naaſt aangele- een ſchrik
gene deelen, en zelfs den armen ly- kan uit-
der wegrukt en vernielt, zo ziet men ſpazien,
ook wel door ſchrik, ontſteltheit en word door
toorn, een lang omgedraagen Kan- twee ge-
kergezwel, zeer ſchielyk uitbarſten, vallen be-
en als een verwoedde Wolf het alles veſtigt.
verſlinden: Dit volgende voorbeeld zal uit meer andere zulx kort kunnen beveſtigen.

Saartje Jans, Getrouwde Vrouw, en Moeder van houwbaare Kinderen, zo wel melancolyk, mager en schraal van natuur, als door tegenspoed, had nu al een goed getal jaaren een vry groot, verhard, blaauwcouleurig Gezwel, zeer pynlyk, in haar rechterborst omgedraagen, en op veel moegeving weinig troost, en geen hulp verkregen, wanneer ik eindelijk met den beroemden Geneesheer *Simon van Zyl*; tot haar hulp verzocht, haar in een sobere toestand vonden, want zy door een onverwachte overkomst der Pachters, dewyl zy Bier verkoekt, uittermaaten verschrikt, verstoort en ontstelt geweest zynde, en daar door de verbrande scherpe Gallstof en 't Bloed zo hevig ontroert, is zulx in een zo ongeregelden overvloed na de bedorve borst gevloeit, dat niet alleen de groote maar ook de kleine bloedvaten, zo geweldig zyn opgezwollen en uitgezet, dat door de hollende drift, opgifting en scherpigheit des bloeds, haar ontsluitende, 't zelve tusschen de Klieren en Spieren der borst allerwegen diervoegen is ingedron-

drongen, dat alles in weinig uuren verschrickelyk opgezwollen en opgevuld zynde, nu klaar genoeg de gevaarlykheit des toestands van den lyder vertoonde.

Wy, voor d'eerste maal by haar komende, vonden haar uittermaten verzwakt, met een geduurige Koorts droogen hoest, korten adem en ongeduurigheit bevangen: Zulx getuigde ons haar gevaarlyke toestand, maar als wy de borst bezagen, die verzekerde ons haar haast aanstaande dood, want die vonden wy niet alleen ongemeen groot en opgezwollen, maar ook alreede met een vervaarlyke versterving ingenomen, en daar van een groot gedeelte rontom den tepel glinsterend, blinkende, zonder klopping, zeer murw, en als op 't uitbarsten, zynde bruin; zwattachtig, blaauw van couleur, hier was 't gevoel t'eenemaal verdwenen, dan wat verder rontom heen was de pyn onverdraaglyk groot, en breidde haar met een geweldige spanning, ontsteking, enz. tot over het rechter Sleutelbeen uit, als ook tot in den hals, tot onder den oxel;

enz. daar op wy de vrienden haar haastige dood voorzegt, de sobere krachten zo veel doenlyk ondersteunt, een versterkende pap over de borst gelegd, behalven dat wy tegen rontomgeloopde dicke stupaden in *Spiritus Vini* gedoopt, of in 't doorbreken een schielyke bloedvliet ontstont, aanvoegden: Wy waren dan haast genootzaakt de pap na te laten, dewyl de borst rontom de tepel, daar zy verrot was, opbarstende, even gelyk wy zekerlyk verwachtte, een geweldige bloeding ontstond, die door de geweldige drift en aanpars des bloeds, ('t welk dun, verrot en als water, en waar van de gantsche borst opgevult zynde) zo hevig was, dat wy genoeg te doen vonden, om met dicke Stupaden, bloedstempende poeders, drukdoeken, en goede bindingen met lange zwachtels, die te bedwingen; onderwyl nam de verrotting in twee a drie dagen zodanig de overhand, als ook de Koorts, de slaauwtens, de zwakheit, enz. dat wy in de twee laatste Etmaalen haar geensints meer dorsten verbinden, alzo de borst t'eenemaal in zyn ver-

verrotting van malkander open gebarsten, de uitstorting van 't bloed, haar onder onze handen zekerlyk zoude hebben doen sneuvelen, gelyk zy dan zonder verband meer aan haar te doen, Godzalig in den Heere gerust is.

Wy geloofden, dat een verborgen Kanker, onder die vorige hardigheit al een geruimen tyd polst gevat hebbende, aldaar zyn voedsel en schuilplaats gevonden heeft, en des te meer also deze Vrouw nu dien ouderdom quam te bereiken, dat de gewoone Maandstonden begonden op te houden, waar door 't zwartgallige bloed vermenigvuldigt, verhit, verbrand, verrot, ongebonden, en eindelyk tot senynigheit uitgespat zynde, een overvloed van quaad sap aan dit gebrek verschaft heeft, en nu door de voorverhaalde krachtige Gemoedsdrift; als daar zyn toorn en gramschap, wyders ontroert, getergt, aan 't hollen, en dus door een sterke drift der woedende Galstoftot deze Kankerachtige borst, op een krachtige wyze ingestort zynde, en de natuur daar heen haar ontlasting zoe-

kende, zo is de ongematigde bloedstof zeer licht door zyn Gifting, uitbruising, en aanpars voortgestuwt zynde, en dus de mondekens der bloedvaten door 't quaadaardig, feynig, bytend en verrottend vocht des Kankers, alreeds verwydert en opgescheurt wezende, alom heen zeer verward buiten zyn vaten tot de borst ingestort, en dit met zodanig een furie, dat ook cerlang, als verhaalt is, de huid rontom heen verrot en opgescheurt zynde, zo bezwaarlyk ja onmogelyk deze geweldige bloedvlies is te stutten geweest, hebbende zulx of een doodelyke bloedvloed, of een onvermydelyke versterking moeten veroorzaaken.

Hier zien wy dan in den zwacken mensch de krachtige werking der ongeregelde bewegingen en Gemoedsdrift, en de verschrickelykheit des Kankers, wanneer die aan 't hollen raakende, tot de verschrickelykste furien komt uit te spatten: Elendigen mensch, dat gy uw zelfs recht kende en kond bedwingen, wat zoud gy gelukkig zyn: Daar nu in tegen-deel, door de onkunde uwes zelfs,
en

en d'onbedwingfaamheit uwer Gemoedsbewegingen, zo veel rampspoeden u overkomen en ongelukkig maaken, zo dat zo veelderhande verschrickelyke elenden, uw leemenhutje zeer haastig en dikmaals op 't onverwachtste ter neêr doen storten.

Op den 20 Junius 1692. quâm een ruim vyftigjarige Geestelyke Dochter, of Klopje, (zo men die tot *Haarlem* noemt) wezende droefgeestig, hardhoorend en koud van aard, tot mynent om raad: Zy toonde my een zeer verhard, veroudert, blaauw Knobbel-Gezwel, waar mede de gantsche borst volkomentlyk was ingenomen, alleenlyk waren de Klieren des oxels noch onbeschadigt, en kon ook de borst noch gevoegelyk van de borstspieren byzonderlyk opgelicht, en over en weder geschorven worden, zo dat zulx de bequame gelegenheit tot de afzetting ver-toonde, indien niet haar gansch zwak en scheurbutig Gestel, het tegen over gestelde had vereischt, den wel in de Konst geoeffenden Geneesheer *Werkborst* had haar tot mynent ge-

zonden. Wy spraken malkander en besloten door onderhoudende middelen zo in- als uitwendig haar te behouden zo lang wy konden, en geensints, om haar zwakheit en ongezonde gesteltheit de Handgreep te ondernemen, een goede manier des levens, zachte weeklyvigmaakende middelen, en wat tot versterking van de krachten, enz. dienden, wierden haar met ernst aanbevoolen, en op de bedorve borst deze plaaster gelegd :

℞ *Empl. de vanis.* cum Mercur. ʒj
Diapompholig. ʒss
m. f. Emplastrum.

Deze wierd om de drie dagen versocht of vernieuwt, dan zulx een tyd lang duurende, zo is zy door het aanraaden van haare vriendinnen na *Amsterdam* by eenige van de vermaarste Heelmeesters geweest, doch met dat bescheit wederom t'huis gekomen, dat zy met het gebruik van dusdanige plaasters moest valharden, en dat niet anders konde noch mochte gedaan zyn : Daar mede zy haar dan zelfs voort waarnemende, zo heb ik haar

voor

voor een geruimen tyd niet meer vernomen, gelovende dat haar quaal, (dewyl haar borst wanneer ze d'eerste maal tot my quam, ontrent de Tepel al op het doorbreken stond, haar r'federt in het Graf gerukt hadde.

Doch op den 28 Junius 1694. wierd ik weder, daar zy woonde, tot haar, met een wondere haast, verzocht: Nu vond ik haar borst, met een geweldige uitstorting van bloed vervaarlyk open gebarsten, al de Klopjens, haare Gezuifers, zeer ontsteld en verbaast, en door dit alles de lydster op 't alderschielykste ten uittersten verzwakt, evenwel hadden zy noch de bloedvlied voor 't meerendeel met servetten en doeken gestopt; terstond heb ik die wel vorder door een Steekwiek in eiwit en ons bloedstempend poeder gedompelt, gestemt; maar somwyl is die wel eens weêr schielyk ontsprongen, want in den tyd van vier a vyf dagen wierden meest al de verrotte Klieren (genoegsaam de gantsche borst uitmaakende) uitgeworpen, zo dat de buitenste huid, voor zo veel dienoch

onbeschadigt was, ons een vervuilde holte, tegende borstspieren vertoonde: De bloeding was ik nu t'eene-maal meester geworden, en wy begonden wederom eenige moed tot haar behoudenis te scheppen, beve-lende haar den Heer *Werkborst* de be-quaaamste hertsterkinge, die zy best konde gebruiken, en ik kreeg door 't gebruik van deze volgende bet-ting,

R. Spir. Vin. ℥v
Pulv. Myrrh. Mastiche an. Div
Theriac. Opt. ʒij
m. f. Lavamentum.

In deze vervuilde en stinkende holte, vermindering van de verrotting en wat zuiverder grond, door een vierdubbelt gevouwen Servet om de rug, en dus over de boesem de bin-ding maakende; maar dit alles niet-teenstaande, zo begaven haar de eetlust en krachten, en wy konden niet beletten, dat een gedurige Koorts flauwtens en sluimerflaap, haar op den 10 Julius 1694. tot in de eeuwige rust heeft doen verhuizen.

In

In alle dusdanige vertoonde Kankergezwellen zal men dan wel op de krachten letten, en geensints de gevaarlyke snyding toestemmen noch onderstaan, maar liever de veiligste wegen inslaande, die voorzichtiglyk onderhoudende, gebruikende zulke middelen, dewelke (immer zo veel het doenlyk zy) dit holziek paard bedwingen, en daar maar alleen d'uitsnyding doende, daar dit Gezwel met zyn beginsels, wortels en tacken, zo in zyn uitbreiding als Grondplaats volkomen en veilig kan uitgeroeit worden, anders zal kosten, moeiten, geledene pyne, en daar by de gegevene hoop, niet alleen vruchteloos komen uit te vallen, maar ook het quaad en d'elenden veel zwaarder als eer men de snyding bestaat, bevonden worden.

X V.

Zeer gelukkig heb ik die, zonder Dat de opkomst van eenig toeval, uitgesne- onderhou- den, en volkomentlyk uitgeroeit, dende Ge- wanneer die my zo, gelyk strax ver- mez ing toont is, zyn voorgekomen, ander- meesten tyd sints heb ik dezelve liever door een het beste is.
on-

onderhoudende Genezing willen behandelen, en ik mag wel met waarheit zeggen, dat ik al meermaals meer op deze wys uitgerecht heb, als andere die 't inyden zo licht onderstonden.

X V I.

Een onoverwachte Genezing.

Eens, en nooit meer, is 't my gebeurt, dat ik niet anders beoogende, als een onderhoudende en volkomen Genezing in een verouderde, en (myns oordeels) waarachtige Kankerzweer heb aangetroffen.

Deze quam my voor in een bejaarde Vrouw, by de sessig jaaren oud, wezende vry Gal- en bloedryk, schrandere, wat haastig, en, die haar niet licht door lapzalvers liet bedotten. In 't kort, een wackere bazin, deze vertoonde my een al van overlant open gebroken en zeer pynlyk Knobelgezwel in 't aangezicht dicht by de neus, met blaauwcouleurde verharde omgewelfde kanten, welkers holte niet anders dan een scherp, dun, waterig vocht uitloosde: Ik heb haar quaal een geruimen tyd behandelt, zo met de Geneesheeren

Johannes Vlakvelt, *Johannes van Enten*, als andere, en zy ook met meer andere Heelmeefters (ook fomtyds buiten ons weten) raad gepleegt, doch die alle zyn (volgens haar eigen verhaal) met ons van eene gedachte geweest, namentlyk dat haar quaal een ongenecslyke Kankerzweer was, dewelke onder een wys en voorzichtig bestier, behoorlyk onderhouden, en zo veel doenlyk, in zyn uitbreiding verhindert moest worden, enz.

Echter, niettegenftaande alle vereifchte vlyt, zo ontrent een geregelde manier des levens, inwendige zuivering en Dranken, *Salsa parilla*, *China*, enz. als uitwendige Hulpmiddelen daar toe aangewend zynde, hebben wy nochtans geensints konnen beletten, dat het zydelykste gedeelte der neus, en de daar naaft aan gelegen deelen des aangezichts meer en meer aangetaft en weggewreten zyn geworden, zo dat deze vuile zweer al een vry grooté rondte befloeg, en ons deede vreezen, dat nederwaarts de bovenfte lip, of opwaards de benedenfte oogfcheel zoude aangetaft en weggenomen hebben, scher-

fcherpe plaatsmiddelen mochten wy niet gebruiken, om dat als dan meer verloren als gewonnen wierd, ook was zy zo eenzinnig, en daar by nog zo hovaardig, dat zy het over dag geenfints begeerde gebonden te hebben, maar met een zwarte plaaster over de wijkjes bedekten, ook wilde zy geen middelen meer gebruiken, maar wel dat ik voortaan alleen haar welstand bezorgde, zeggende, dat onzen lieven Heer machtig was, haar tegens myn en ieders opinie te genezen, onderwyl kreeg zy een Gerechtsgefchil met haar naaft beftaande vrienden, waar door zy (als van zich zelfs zeer haattig en oplopend zynde) veel onrust, ontfteltheit, en Gemoedsbeweging moest uitftaan; ik zocht haar een Spaanfche vlieg, om de ontroerde vochten van 't quaal af te leiden, op den arm te zetten, maar zy wilde geenfints, zo dat ik nu, niet zonder reden, wel 't aldermeest bevreesft ben geweest, dat dit hardneckig en voortvretend quaal tot een gantsch onbedwingelyke grootheid zoude komen uit te spatten. Evenwel zyn de zaaken t'eenemaal

anders uitgevallen, want zy door my onder den Genadigen zegen des Allerhoogsten, in't midden der grootste onrusten en beroering des Gemoeds volkomen is genezen is geworden.

Ontrent drie jaaren heb ik myn zorg en plicht aan haar besteed, en met vertcheide middelen, die men gewoon is op Kankerachtige zweren te gebruiken, hare verzwering waargenomen. Watertjes quamen hier niet te pas, om dat een vasthoudende Diapalmplaafter, zonder binding, de platte wieken moest aanhouden en deeken; doch 't hielp veel, dat zy het met een Drukdoek, en de vingeren doorgaans, wanneer zy binnens huis was, nederwaards drukten, het Zalfjen, daar ik my onder meer anderen best by bevond, en waar mede dat zy volkomen is genezen, is dusdanig geweest,

℞ *Empl. diapompnol.* ʒj
de ran. cum Mercur. ʒij
Pulv. bol. Armen. ʒijß
misce.

Zo dat het hier niet in de veelheit of Konst der middelen bestond. Ik besmeerde met zulx de platte wicken, die ik haar doorgaans voor drie a vier dagen bezorgde, komende gemeenlyk tweemaal ter week haar bezoeken. Aanmerkenswaardig is het geweest, dat deze wederspannige zweer, van dien tyd af aan, dat zy door het Gerechtsgeschil, ende met zelfs dikmaals voor de Rechters te moeten verschynen, zo veel ontsteltenissen, hartstochten en Gemoedsbewegingen moest uitstaan, zich tot de gewenschte Genezing heeft geschikt, de zeer harde omgewelde wederstrevige kanten wierden zachter, bedwingsaam, en slonken ter neder, de ontlasting der scherpe votten verminderde hand over hand, en alles begroeide zo voorspoedig, gelijk en effen, en met een zoo vaste Genezing, dat naderhand, wanneer zy de zwarte plaaster ook affiet, geen wanschickelykheit in het lidteeken bespeurt wierd. Ik vreesde dat zy na de Genezing een ziekte mocht krygen, waarom dat ik haar ernstig heb aangeraaden, en met eenen ge-
waar-

vaarschouwt ontrent haar maniere van leven, wel op haar hoede te zyn, doch zy heeft noch eenige jaren daarna in welvarentheit geleefd, tot dat zy eindelyk, na vyf a zes dagen ziekte, zo my bericht wierd, is overleden.

XVII.

Vervaarlyke groote Kankerzwee-^{d'Onwaarschynlykheit der Geneezing van groote Kreefsgewellen,} ren, inzonderheit in der Vrouwen borsten, zyn my zo nu en dan voorgekomen, die zelfs de deelen tot in de tusschenribbige spieren, zo door een verouderde wegvreting had ver-^{teert,} teert, somwylen met sterke bloedinge, doch altoos met de bitterste pynen verzeld, die deze arme elendige tot in haar uitterste hebben gepynigt, draagende vele jaaren haare bittere smerten en elenden, zonder dat wy, en ook andere geoeffende Heelmeesters, met alle onse bedenkelyke goede Hulpmiddelen, iets tot haare Geneezing hebben kunnen bevorderen.

XVIII.

Onderhou-
dende mid-
delen voor
't Kreeft-
gezwel.

Tegens de opene Kankerzweren hebben wy doorgaans tot een goed onderhoudend middel dese volgende betring geoordeeld ende goed bevonden :

℞ Aq. Solan.
Rosarum an. ℥ij
Trochisci albi ℞basis ℥j
misce.

Hier mede gebet en wieken van zacht plukfel daar in nat gemaakt en warm op gelegd.

Of,

℞ Aq. Sperm. Ranarum ℥ij.
Plantag.
Rosarum. an. ℥jss
Pompholyg. Div
misce.

Het *Emplastrum Diapompholygos*, heb ik ook op verscheide soorten van Kankerzweren goed bevonden.

Ook kan dit volgende worden gebruikt ,

℞ Li.

℞ *Lithargyri auri.*
Argenti an. ʒj
Tutia ppt
Plumbum ustum an. ʒʒ
succi semper vivi.
Ol. Rosarum an. ʒj

Te samen in een loode mortier tot een Zalfje gewreven, doch de Poeders moeten zeer fyn gepulveriseerd zyn.

Of ook als dan met genoegsaam wit wastot een harder stoffe gemaakt zyn.

Of,

℞ *Cera Citria. ʒij*
Ol. solani.
Rosar. an. ʒjʒ
Plumbi usti. ʒj
m. f. Cerotum.

Op de noch geslootene Kanker-gezwellen kan men 't volgende gebruiken:

Men wryft twee gladde plaatjes lood, zo lang met genoegsaam Olie van Roosen, of ook in een loode mortier, tot dat die dik als een zalfje is geworden, hier mede kan men 't

Kankergezwel, doch warm gemaakt; dikmaals bestryken.

XIX.

Wyze van
Genezing
door sny-
ding.

Maar daar men in de noch beslo-
tene Kankergezwellen de middelen
vruchteloos ondervind, en de uitsny-
ding in de zulke, die noch los, be-
vattelyk, niet te groot, en in be-
quame lichamen het noodigst mocht
worden geoordeelt, daar bevat men
die met de vingers, bequame tang,
of door een Setonnaald of Koordeke
onderwaards kruiswys doorgestoken,
en dus opgelicht, terwyl men die
vaardig en volkomentlyk uitsnyd, de
bloeding moet door Stupaden en wie-
ken met rykelyk Stofmeel alleen, of
met Bolus vermengt, en voorts door
goede drukdoeken en bindingen wor-
den bezorgt.

X X.

Door uit-
branding.
Cauterium
Actuale.
Cauterium
potentiale.

Sommige Heelmeefters hebben de
Brandmiddelen door 't gloeiend yzer,
of ook door brandende atknaagende
middelen genoemt, believeen aan te
pryzen, doch dan moet de Kanker-
zweer noch klein zyn, en ter goeder
plaats

plaats staan, als wanneer de gantsche Kankerzweer door de gepoeijerde witte Vitriol zoude kunnen vol gestrooit worden, zelfs ook over de kanten heen, om dus, een loutere korst gemaakt hebbende, die dan voort door 't *Basilicum* te doen scheiden, om dus de zuivere holte, met goed vleesch begroeit zynde, voorts de Genezing te bevlytigen.

Ik kan met waarheit zeggen, dat ik vele zeer quaadaardige Zweren, zo in Oost-Indiën, als ook in deze Landen, maar die juist niet Kankerachtig geweest zyn, op dusdanig een wys ter gewenschter Genezing heb gebragt.

X X I.

Maar verouderde Kankerzweren, met zwaare stekende pynen, gezwolle op- en uitgevreete verhardde kanten, vuil, afschouwelyk, hol, donker en zwart couleurig, en rontom heen met een verhard Gezwel bezet zynde, dan zal men nooit onderstaan, noch door uitsnyding, noch door het Brandyzer,

*Eindelyk
wordt aan-
getoont, dat
de verou-
derde
Kreeftge-
gezwollen
ongeneeslyk
zyn.*

noch ook door bytende en korst-
maakende middelen, ooit of ooit
weg te nemen; op dat het quaal
niet tienmaal boozer zynde gemaakt,
door grooter wegyreting, heviger
pyn, en sterke bloedvliet, de Koort-
sen, flauwtens, en verval van krach-
ten de dood te eerder verhaaft mocht
komen te worden.

Meer behoef ik van den boosen
Kanker niet te schryven, achtende,
't geen dus opgesteld, is tot een baak
voor den naarstigen Leerling, om
zich in allen dezen verstandiglyk te
gedraagen.

HET XXVII. HOOFDSTUK.

Van de Hair- of Dauwworm
[Herpes], en van de Schurft
[Scabics].

1. *Korte beschryving der Oorzaken en Genezing van de Hairworm en het Schurft.*

I.

DEze alle zyn bekend door het Gezicht, de Oorzaak is een scherpe, ziltige Gal- ofte Weistof in 't bloed en verdere vochten onzes lichaams.

Korte beschryving der Oorzaken en Genezing van de Hairworm en 't Schurft.

Tot deszelfs Genezing word een gemaatigt voedsel vereischt, en al wat zout, zuur, scherp en 't bloed verhittende zy, vermyd.

Het maatelyk zweeten, en 't gebruik der Dranken uit *Salsa parilla*, *China*, *Sassafras*, enz. kunnen veel goeds doen.

Wyders de zachte Gal- en Wei-
uitdrijvende middelen, die meermaals
dienen gebruikt.

Uitwendig kan men, uit zeer
veel andere, dit navolgende verkie-
zen.

℞ *Sevi Hircini.*
Ol. Raparum an. ʒj
sulphur. ʒiij
Cerusa ʒj
Camphora ʒj
misce.

Op het Hoofd, en elders, kan
een weinig Teer hier onder worden
gesmolten.

HET XXVIII. HOOFDSTUK.

Van de Jicht [Arthritis] sive morbus Articularis.

1. *Dat de Jicht een bekende quaal is.*
2. *In welke deelen onzes lichaams het zelve gevonden word.*
3. *Deszels Oorzaaken.*
4. *Verscheidentheit.*
5. *Teekenen.*
6. *Voorzegging.*
7. *Genezing, en wat daar in dient waargenomen.*
8. *Groote nuttigheit der blaardrachten in dit quaal*
9. *Dat een langdurige Heupjicht hebt een ontwichting, en ook wel een beenbederving veroorzaakt.*
10. *Een Waarneming.*

I.

WAt dat de Gicht, of Jichtpyn genaamt, voor een pynlyk toeval of ziekte zy, vinden wy door beschaaftde pennen zo veelvuldig heden-daags beschreven, en is by de Heelmeesters, doch wel inzonderheit by de Jichtige lyders zoo bekend, *Dat de Jicht een bekend quaal is.*

dat wy van die stoffe onnoodig hebben geacht, omftandiglyk te fchryven.

I I.

In welke deelen onfes lichaams het zelve gevonden word.

Wy weten, dat deze quaal een plaag is, die de Gewrichten in haar teêrgevoelige Zenuwen, Vlicfen, Pefen en banden bestormt, en daarom, wanneer die wat sterk aanzet, zo zeer pynlyk word bevonden.

I I I.

Deszelfs Oorzaaken

De Oorzaaken moeten zoo wel uit- als inwendig worden aangemerkt.

De uitwendige zyn alle fchielyke of ook lang geledene koude, vallen, flaan, ftooten, enz. maar wel inzonderheit een ongeregelde en rouwe manier des levens, 't inslaan van al te veel zuur, en van alles dat raauw, koud en wrang is, of, ook over de andere boeg, het bloed te veel verhitfende, te fcherp, te heet, en te brandende moet gekeurd zyn, gelyk het te veel gebruik van Brandewyn, of ook andere overgehaalde Waters, Tabak, Peper, Gengber, enz.

Ons

Onder 't schadelyk zuur zyn alle schraale onrype Rhynsche of ook andere Wynen, den Azyn, Viryuis, de Gekarnde Melk, Fruiten, die wrang, raauw, te veel verkouwend, zuur, en onryp, als klokspys worden ingeslingerd, als daar zyn de Kruis- en Aalbeziën, rauwe zure Appelen, onrype Druiven, enz. alle de welke onze vlocibaare sappen verdicken, verzuuren, doen stollen, stilstaan, en in de fynste pypjens stremmende, al deszelfs vereischte vlugge doorstraling komen te verhinderen.

Want zekerlyk, wy moeten weten, hoe schaadelyk dat een scherp zuur in ons bloed en 't Zenuwsap zy, daar in, als zo even gezegt is, tot behoud van onze Gezondheit, een geduurige om- en doorstraling moet zyn. Doch ik oordeel, dat hier de niet doorstraling, niet alleen in de bloedstoffe, maar ook, en welvoornamentlyk, in het vlug en fyne Zenuwsap schuilt, 't welk tot in onze uitterste Ledemaaten snel, als een blixem, doorgeloeit zynde, zyn overschot aan de veelvuldige bloed-

en

en watervaatjes weêr over doende, noodzaakelyk tot vervochtiging der Gewrichten, beweging der vliessen, pefen en Spieren, verftrecken moet, zulx door 't zuur verdikt en getremt, blyft zeer licht in de Gewrichten, die lymeriger en kouder dan de spierachtige deelen, ik spreek met de Oude Schryvers, moeten geacht zyn, ftulstaande, noodzakelyk door de opspanning der zo gevoelige vliessen, en 't prickelen der scherpe en noch scherper wordende vochten, de hevigfte pyn, ontfteltheit, en 't verlies der nodige bewegingen moeten verwecken.

Voeg hier by een fcherp prikkelende Galstof in 't bloed, die 't lyden verzwaart, zo dat een ongebruikelykheit en onmacht door d'ontfteking, zwellling, spanning, enz. in 't pynlyk deel of deelen, en een groote ongeduurigheit, nachtwaaking, Koortfen, en gekerm in de doorgaans onverduhdige lyders komen te volgen.

Steld by deze uitwendige oorzaaken, de ledigheit, leuiheit en vadzigheid in het lichaam niet genoeg te
be

beweegen, zoo dat de natuurlyke waante tot in de uitwendige leden niet genoeg voortgezet kan worden. Voegd hier by de zwakheit der Gewrichten door voorgaande ongevalen, enz.

De inwendige oorzaaken zyn de quaade gesteltheden in 't bloed, des Zenuwslaps, de veelvuldige wei- en slymstof, zwakheit, en koude in de Maag, Hersenen, en het vordere Zenuwgestel, ook wel eene Erfziekte van de Ouders overgeërft, enz.

Wat de byzondere benaminge betreft, als van *Chiragra* in de handen, *Podagra* in de voeten, *Iffchiutica* in de heupen, enz. Zulx doen niets ter zaak, dewyl der zelve Jichtgezwellen voor eenderlei moeten gerekend zyn.

IV.

Haar meeste verscheidenheit verschei- staat, of in een vast gehechtheit in denheit. eenigdeel of deelen, of ook wel een vliegende Jicht van 't eene Gewricht in 't ander; want somwyl beschanst zich deze meest lymmerigste Slymstof

in het binnenste der litten, beletten-
de derselver beweging, door Kalk-
stof, verdroogde slym, t'saam ge-
backe steentjes, enz. Zulx voornaam-
mentlyk ontstaande door het te veel
gebruik, of veel eer misbruik van al
te heete middelen, als *Spiritus Vini*,
Matricariæ, en diergelyke, die de
fynste stoffe der Jichtgezwellen ver-
teeren, en 't groffte vast backen,
maakende voorts de quaal ongenee-
selyk.

V.

Teekenen.

De Teekenen zyn uit het voor-
gestelde en door de bevinding open-
baar.

V I.

*Voorzeg-
ging.*

Is deze quaal van de Ouders ge-
erft, zo wordse heel selden volko-
men genesen. De strenge Noorden
Wind, barre Lente, koude Herfst,
en felle Winters sullen de Jichtpyn
licht verwecken, Kolyk, Graveel
en Steen, zyn dese lyders ook zeer
onderwarig, als doorgaans uit een
diergelyke scherpe stoffe ontstaande,
sommige Jichtige komen tot hooge
jaa-

jaaren, om dat de hevige pyn haar aanzet tot een goede manier des levens, in een langduurige Heupjicht wykt wel het Dyebeen, door de ver- *Os femoris.* flapping der banden en vliessen, volkomen uit zyn gelit, de beenvliessen of buitenste rand der Kraakbeenders in eenig Gewricht door de scherpe stoffe zynde doorgeknaagt, komt licht een bederf in het Gebeente, en ongeneeslyke Pypzweeren des lyders pyn en elenden te vermenigvuldigen.

V I I.

Tot de Genezing word, voor het Genezing, aldernoodigst, een goede manier des *en wat daar* levens vereischt, met een strikte ver- *in dient* myding van alles, wat een zo pyn- *waargenoo-* lyke ziekte veroorzaakt heeft; des- *men.* gelyx alle gramsteurige Gemoedsdriften, als toorn, ontsteltheit, schrik, onrust, enz. daar dese rampspoedige lyders door d'onverduldigheid hares lydens wel meermaals aan vast zyn, eer zy 't weten, voorts tegen de ongemacken der lucht het lichaam met genoegsaame Kleeding en dek, inzonderheit het Hoofd, de Gewricht-
ten,

ten, en 't Zenuwgestel verwarmd sal geen klein behulp tot verlichting dezer pynlyke ledequaal komen te geven, daar toe het Moscovisch Bondwerk, zo als ik in *Noorwegen*, *Zweden*, en *Deenemarken*, in de dracht der Inwoonders gezien heb, zeer dienstig kunnen worden bevonden.

Inwendig kan door matelyk zweeten, en daar het de Koortsen, de bloedrykheit, en daar in de ontsteltheit, Gisting, en de Krachten des lyders vereischen, wanneer de pyn zeer heevigh is, een maatelyke Aderlaating, doch voor al in geen pynlyk deel, maar dat als noch t'eenemaal vry is, geschieden; desgelyx zullen de zachte weeklyvig makende middelen, veel meer dan die sterk de vochten ontstellen en gaande maken, te pas komen.

De plaatselyke middelen moeten, voornamentlyk in 't begin, pynstillende zyn: Deze kunnen op verscheide manieren worden gebruikt. Vele zeer pynlyke Jichtgezwellen heb ik door ons *Emplastrum Defensivum Vygonis*, de pyn en toevloed gestilt, en voorts met ons *Emplastrum Petri*
Da.

Datheni, de Mucilagibus, of door een weinig van ons *Emplastrum Santalinum*, daar onder gesmolten, genezen.

En zeker, de strax genoemde Defensyf plaaster, recht gemaakt zynde, is een uitstekend middel om de hevige pyn der Jichtgezwellen te stillen, aanbrengeude, wegens haare verdunnende Kracht, gantsch geen nadeel noch zwakheit in 't pynlyk Gewricht, wat ook de *Nieuwe zotzebollen uit Bontekoe's School*, zo in 't gros en in 't wild, tegen de *Defensiven* raazen en rammelen mogen, ik heb die in myn Werk van de *Bekke-neels Breuken* beschreven, doch voor die zulx niet heeft, zal ik die noch andermaal hier in lassen.

R̄ Rad. cum. fol. consolid. may.
Mentha Crispæ an. Mj
Sumitat. salic. fraxin.
Cort. Eearum. an. Mjß
Ol. Olivar. Wij
Vin. Rub. Opt. Wij

Alles klein gescherft, wat gekneust en in de Olie en Wyn vier a vyf weken, dagelyx eens omgeroert zynde,

geweekt, dan zachtjens gekookt, tot dat de Wyn verzoden is, dan wel styf uitgeparft zynde, zo smelt

℞ Cera Citrina ʒjß
 Therebinthin. Venet. ʒijj
 Ung. Popal.
 Axun. Ovi. an. ʒj

Doch 't vet moet eerst gesmolten en van zyn vellen gezuivert zyn, dan roert men 't uitgeparfte sap daar onder, als mede deze volgende poeders fyn gestooten,

Lytbargyr. aur.
 Argent. an. ʒiv
 Terr. Siggilat.
 Bol. Armen. an. ʒijj
 Minium. ʒij
 Myrrh. Oliban. an. ʒß
 Mastix ʒij
 f. Empl. Defensivum vigones.

Deze maatelyk verzachtende plaaster kunnen meermaals alle lyders verdraagen. Doch men kan ook met een gewenschte uitslag de doorgestrikte zakjes gebruiken, die met Bloemen, Zaaden en Kruiden, niet dik, maar luchtig opgevult zynde, in een ylac-
 ke

ke aarde pan gewarmt, dus droog gebruikt, en somtyds eens weêr verwarmt, men neemt de Kruiden en Bloemen dyvers, na dat de pyn en ontsteking groot zy, als daar zyn de *Flor. Rosar. Rubrar. Sambuc, Chamomill. Malv. Scabios, Verbasc.* enz. geraakt de pyn aan 't stillen, zo gebruik ik, tot meerder versterking van het Gewricht, de *Scord. Agri- mon, Ruta, Salv. Chamomill, Melilot, Calendul. Sem. Anis, Cumin,* en diergelyke, waar uit men de best dienstigste kan verkiezen; dus om de twee a drie dagen de zakjes en Geneesmiddelen vernieuwende, heb ik al dikmaals een veel voorspoediger herstellinge, als met Watertjens, Pappen en Stovingen, die te veel de Gewrichten verslappen, te weeg gebragt.

Sommige gebruiken een vlug of doordringend, andere een verdovend Tinctuur, men pryft het *Elixir proprietatis, Spir. Volatiles, de Salia Volatilia, het Aq. Ant. Arthritica, Spir. Cornu Cervi,* enz. doch moeten, myns oordeels, alle dusdanige beter als de hevigitste pyn gestilt is, dan

als die fel de deelen bestormt, geagt zyn.

Evenwel daar de ontsteking, pyn en spanning der vliessen zeer zwaar en groot is, gebruik ik wel eens een pynstillende pap, tot zo lang dat de zwaarste furie tot bedaaren gebracht is, want de pappen te lang gebruikt zo zal men zekerlyk de banden en vliessen in de Gewrichten, door de stoffe der Jichtpynen alreets verslapt, noch meer verzwacken, en daarom moet men ten spoedigste tot de versterking komen, en versterkende plaatsmiddelen gebruiken.

In de alderbitterste pyn verkiest men dan wel een pap, uit *Kamillen*, *Vlier*, *Roosen* en *Goudsbloemen*, met wat *Malwa*, in zoete melk of in klein zoet bier, of in die beide gekookt, en met wat gestooten *Biscuit*, *Alzhea Meel*, een weinig *Saffraan*, met een doojer van een versch *Hoenderei* tot een pap of papje gemengt, of ook uit andere middelen, na dat een voorzichtig Konstoeffenaar 't dienstig zal vinden.

VIII.

Maar zo wanneer de Jichtpyn de Groote nuttigheit der blaardragten in dit Quaal. lyders zo vinnig bestormt, dat die na geen opgeleide middelen, schoon ook hoe pynstillende, of ook door daar onder vermengde *Opium*, verdovende, die mochten bereid zyn, wil luisteren, zo moet men de onthoudene stoffe der Jichtgezwellen door ontlastinge uittocht geven, op dat niet de ondergelegen vliessen, banden, zenuwen, Kraakbeenders, ja zelfs de beenders des Gewrichts bedorven en aangetast zynde, ongeneeslyke verzwerings en pypzweren, als ons in de verkeerdt behandelde zo nu en dan zyn voorgekomen, worden verwekt.

Ik maak dan, wanneer de pyn te hevig is, of my 't werk te lang duurt, 't zy op de punten des schouder, 't zy in de heup, de Kniën, of in de groote toon, een matelyke Blaardracht zo groot of klein als de nood vereischt, en houw die zo lang ter dracht en open, als nodig is, dat is, tot dat de hevige pyn en deszelfs verheffingen gestilt zyn, daar over

doorgaans ons *Emplastrum defensivum Vigones* gebruikende, doch als nu de pijn gestilt is, zal men door versterkende Ceroenplaafters, of door bovengemelde benaaide zakjes met Kamille- en Goudsbloemen, Salie, Komyntzaad, enz. alles na dat de zaak zig toedraagt, en 't lichaamsgestel der lyders heet of Koud is, dunnetjes opgevuld, of ook met Brandewyn daar wat Saffraan met een weinig Kampher by gedaan is, de verzwakte ledemaaten, zo veel doenlyk zy, versterken, en tot haar gebruik en vastigheid zoeken te brengen.

I X.

Dat een langdurige Heupsicht licht een ontwrichting, en ook wel een beenbederwing veroorzaakt.

In alle Jichtpynen en Jichtgezwellen zyn die in de heup van 't grootste gevolg, en, daar 't quaad de deelen te lang en te hevig bestormt, de lyders in geen klein gevaar van een ontwrichting en voor altyd mank te gaan en zulx te lichter in oude, vochtige verzwakte en suckelende lichaamen, want door de verslapping der vliefsige banden, en voornaamentlyk de *Os femoris*. ronde band, die 't groot Dyëbeen, *Os Ischion*. in 't diep pannetje des Heupbeens,

ves-

vestigt, zo schiet zeer licht dit been door zyn zwaarte uit zyn gelit, makende de ontwrichting onherstelbaar. Ook zyn my ongeneeslyke Pypzweren, zelfs met onredbare verderving in 't gebeente van dit Gewricht voorgekomen, waarom dan te noodzakelyker alhier de schaadelyke scherpe en der Vliesen doorknaagende stoffe ter ontlasting moet gebracht zyn.

X.

Uit veel meer andere zal dit staal- Een waarneming.
 tje kortelyk dienen. De Huisvrouw van *Fr. M.* voornaam *Fabriceur*, oud vyftig jaaren, voos als een raap, als wezende groot van lichaam, Koud en vochtig van gestel, enz. Deze vond ik in 't begin des Winters Anno 1692. elendig door een scherpe heupjicht gefoolt, en door veel nachtwakens, geledene pyn, en toevallige Koortfen, flauwtens en onmacht, ter dood toe afgemat. Haar Geneesheer, die haar weiryk gestel door wei, door den afgang, en door het zweeten al vry wel aangetast had, was ziek geworden. Dies wierd ik

nu, by zyn afwezen, tot haar hulp verzocht: Ik vond haar, als gezegt is, uittermaaten verzwakt en machteloos, en als noch, zelfs met de minste beweging, op haar legerstede schreeuwende, wegens de bittere pyn, met een radde kleine duistere pols, biddende my, dat, indien ik konde, haar onuitsprekelyke pyn wilde verlichten: Ik beloofden haar myn best te zullen aanwenden; doch dat zulx in zo een verouderde Heupjicht door de tyd en met verdraagzaamheit zoude moeten geschieden, en dat myn naaste raad was, aanstonds, om lucht en ontlasting aan de onthoudene scherpknaagende vochten te geven, een groote blaadracht op 't lydende deel te maaken, zulx van haar, de man en vrienden, my toegestaan zynde, zo heb ik een bereidiel van fyn gestoote Spaansche vliegen, met Wynazyn vermengt, op groote wieken gestrooit, die al een goed gedeelte van 't pynlyk Gewricht besloegen, opgelegd, en daar over een groote Defensyf plaaster, boven beschreven, als mede Drukdoeken en goede binding gevoegt, en aan
haar

haar daar benevens haer gewoon Zweetverwekkend middel van haar Geneesheer aanbevoolen; ik vond des morgens een blaar van een kleine span groot in het rond, met een zo grooten uitloozing van goor weiachtig Water, dat dik gevouwen Drukdoeken, zelfs geheele Servetten, dagelyx door het behulp van onse Basilicum plaasters doornat wierden afgehaald: 'K heb eenige dagen deze ontlasting zoeken te behouden, waar door deze afgematte Lydster de lang gewenschte verlichtinge van haar bittere pynen verkregen heeft. Voorts heb ik haar het verzwakte Gewricht der Heup versterkt, door loutere verwarmende Ceroenplaasters, en het draagen van Wilde Katte vellen, zo dat ze door des Heeren genade voorspoedig ter gang geraakt en volkomen in haar gezondheid herstelt is geworden.

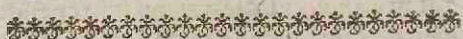
Zeker, de Spaansche Vlieg is een deftig middel, wel gebruikt zynde, in dit gebrek. 't Geheugt my dat ik, van een derdendaagsche Koorts zynde bestormt, ik juist op

die tyd, dat ik door 't zweeten deszelfs ontlasting moest zoeken des winters by sterke vorst noch buitens huis myn lyders waarnemende, dat ik seer schielyk van een bittere pyn in myn linker Knië wierd aangetast: Myn laatste bezoek deed ik 's avonds ten tien uuren by een oude Vrouw, die ik van een verittering in des Enteldarms Sluitspier genas, van waar ik niet wist hoe t'huis te komen, zulx met de allerbitterste moeite en pyn noch zynde gelukt, zo heb ik aanstonds een blaadracht, een schellings grootte, en een pynstillend papje daar over, op myn gebrek gelegd, en een klein zweetdrankje my voorgeschreven, maar eer ik noch te bed was, kreeg ik door de uittreckende Kragt der Spaansche vlieg al een gewente verlichting van pyn, en ik vond des morgens een grootte blaar en door behulp van een matig zweeten, myn pyn volkomen gestilt; invoegen dat ik de lyders als voren weër waarnam, en aldus spoedig van myn ongemakken verlost geworden.

Eens wierd ik op den laten avond ten huise van een bedaagt Burger verzocht,

zocht, ik vond die vriend schreiende van een bittere pyn in de Knobbel van zyn groote toon, 't gansch huisgezin, Vrouw en Kinderen, alles was in alarm, schreiende van de weêromstuit. Hy bad my om hulp, ik beloofde ze alle, onder Gods zegen, noch een goede nachtrust en de lyder gewenste verlichting van pyn, leggende maar een klein bereidsel Spaansche vliegen tot een blaardracht, met onze defensyfplaafter op 't pynlyk deel en schreef hem alleen maar een klein zweetdrankje voor, 's morgens vond ik na wensch zyn pyn gestilt, hebbende wel geslapen en wat gezweet, zo dat ook aldaar de droetheit in vergenoegtheit en vreugde verwisselt was.

Dus heb ik veel menschen, die schreeuwden van pyn, van de jichtpyn verlost, zonder eenig ongeval in de lyders haar watermaken door het gebruik der Spaansche vliegen te wêrdervaren, die ik nochtans niet als daar 't de nood vereischt, en dan noch met onderscheit en met de grootste omzichtigheit ben gewoon te gebruiken.

HET XXIX. HOOFDSTUK.

 Van de Slymprop of Veelvoet,
 [Polypus]

1. Inleiding. 2. Beschryving van den Veelvoet. 3. Deszelfs verscheide soorten. 4. In welke deelen dit quaal zich vertoont. 5. Deszelfs Oorzaken. 6. Voorzegging. 7. Des menschen elende word byzonder aange- toont in een Kankerachtige Veelvoet. 8. Genezing, en op hoe veelerhande wyze dezelve geschied. 9. De onder- houdende Genezing.

I.

Inleiding.

BEhalven de Steenharde Gezwellen, die zelfs van uit het merg der Beenderen komen te groeijen, en ons nergens verschrickelyker dan in de deelen des aangezichts voorkomen, zo vinden wy noch wel daar benevens deszelfs binnenste deelen met harde Kraakbeenige Knurfuit- wassen, die aldaar in de inwendigste ho-

holen tuffchen des Breins grondbeen, des monds verhemelte, onder het Neusbeen gevestigd, begroeit en vervuult, zoo als den Heer Johan van Beverwyk, in zyn *Schat der Ongezondheit*, Kap. 9. ons daar van een levendig voorbeeld vertoond: Dus kan een zogenoemde Slymprop uit de Hersenen en 't Zeebeen, 't zy in de Neus, 't zy agter in de Keel, of ook wel in die beide komen uit te groeijen.

I I.

Van deze Slymprop denken wy, doch maar zo kort als ons doenlyk is te spreken, en by de veelheit, daar van bekend, alleen maar 't onze te voegen, voor zo veel den Leerling zal kunnen te pas komen.

Beschryving van den Veelvoet.

I I I.

De Slymprop, na de veelvoetige *Deszelfs* *Polypus* (doch die ik in alle *verscheide* myn reizen noch nooit gezien heb) *soorten.* *Polypus* dus genoemd, komt ons voor zacht, slymerig, vochtig, snotterig, en ook als dan wel goor en vuil stinkende, verzwoeren, of met een dicht *vlies*

vlies bekleed, of weêrstrevig, Knobbelachtig, verhard, Kraakbeenig, Kankerachtig, veelvoetig of enkeld gewortelt, enz. verhinderende de wegen des ademhalens, des reuks en in de Keel uitberstende, de spraak, de smaak, en 't zwelgen, met een gevolg van zwaarder pynen en elenden.

I V.

In welke deelen dit quaal zich vertoont.

De Slym- ofte Vleeschprop groeit en bezet doorgaans de voosachtigste deelen der beenders: 't gebeurt wel, dat zy haat tot in de binnenste ingewanden onzes lichaams vestigt. *C. Stalpart vander Wiel* * getuigt van een Slymprop in 't hart, een duimbreed dik, en twee en een half duimbreed lang, door al de vaten van 't hart verspreid, verstoppende de holle Ader. *Tulp* † van een Slymprop in de slinker holligheid van 't hart, wiens racken de groote Slag- en Longader stopte. Doch dat zyn geen plaatsfen
om

* *C. Stalpart vander Wiel*, *Obs.* 38. pag. 117.

† *Tulp. Libr. Cap.* 27.

om by te komen, en voor 't oog en oordeel verborgen.

V.

Doch in deze deelen des Aange-^{Deszelfs}zichts komt zy doorgaans, uit des ^{Oorzaaken}breins voorste delen, tepelswyze uitsteekfels, en wel uit de verdubbeling van 't Zeef- en Sponcieus been, of door een uitwendige Kneuzing, of zware verwonding, of uit de stinkende Neuszweer, doch meest uit den over-^{Orana}vloed der taaije Slymen voort, die na haar verscheiden aart, de Veelvoet goed- of quaadaardig komen te maken.

V I.

De goedaardige, die noch klein, ^{Voorzeg-}niet veroudert, slap, bol, eng ge-^{ging.}wortelt en vatbaar is, kan worden geholpen of weggenomen, maar die veroudert, quaadcouleurig, groot, veelackig, verhard, pynlyk en niet in zyn grond vatbaar, quaadaardig, of Kankerachtig ons voorkomt, en kunnen, of die wel inwendig eng gewortelt, nochtans uitwendig wyden breed uitgebreid zyn, onmoogelyk noch

noch geholpen, noch uitgesneden worden, groeiende wel zo vervaarlyk uitwendig, dat zy deze elendige zeer afgryfelyk en affchouwelyk komen te maaken.

V I I.

Des menschen elende word byzonder aangetoond in een Kankerachtige Voelvoet,

Dit is waarlyk, daar dit Gezwel dus verschrickelyk uitbarst, wel een erbermelyk quaal, die, dewyl de noodige loozing en uittocht van des breins veelvuldige taaije slymen worden verhindert en binnen gehouden, noch des te geweldiger doorgaans komt uit te groeijen, doende, daar die hard, Knurfachtig, Kraakbeenig, of Kankerachtig is, niet alleen de beenderen der Neus, maar zelfs die van de Opperkaak zo sterk uitwendig dringen, dat het aangezicht geen aangezicht meer gelykt, achter- of inwaards in de Keel uitgroeijende, moeten deze arme menschen op een langzaame wys, alzo de weg des adems en des voedsels van spys en drank, zonder dat Konst of naarfteigheit haar kan redden, op de alderelendigste wys verfmoren.

VIII.

Hier valt dan niet anders ter Genezing, Genezing, en op hoe
 nezing (dewyl de ongeneeslyke maar veelerhande
 een onderhoudende Genezing ver- wyze de
 eischt, zoo als in het zes en twin- zelve
 tigste *Hoofdstuk van de Kanker ver-* geschied,
 toont is) te spreken, en dat de zul-
 ke, die bykomende, bevatbaar en
 goedaardig zyn, of door dienstige
 middelen, of door de Handgreep
 kunnen worden behandelt.

Deszelfs Genezing geschiet door
 Geneesmiddelen, om- en afdraging,
 en afbinding, als mede door uitsny-
 ding.

Door middelen, die maatig, op-
 droogende en verteerende zyn, ver-
 mydende alles wat scherp, atknaa-
 gende, bytende, en wegvreetende
 is, zelfs het Fnieskruid, Snuifta-
 bak, enz. want die des breins tee-
 dere deelen ontstellende, veroorza-
 ken zeer licht een meerder aangroei
 en uitzetting des Gezwels, en ze-
 ker de Veelvoet, hoe goedaardig,
 moet niet getergt zyn, maar op de
 voorzichtigste wyze worden behan-
 delt.

De fyn gestooten *Hermodaëtili*, *Cortices Granatorum*, *Flores Balauſtiorum*, *Nux Gallarum*, *Cipreſſi*, en diergelyke, worden, met een pypje, in de Neusgaaten geblaazen, wel meest aangepreezen; doch ik heb tot de verteeringe dezès gebreks my nooit beter, dan by de fyn gepoederde *Sabina*, die versc̄ geplukt en gedroogt was, en waar mede ik'er verscheide geholpen heb, kunnen bevinden.

De om- en afdraajing word by *Aquapendens*, en andere Konstoefenaars, geprezen, doch ik geloof dat zulx best wil gelucken, daar die wat hard en eenigſints Kraakbeening is, het welk my eens, in een Dochter, woonende in de Vogelenzang, buiten *Haarlem*, zeer wel gelukten, draajende die met een fyn en klein Tangetje, tot zo hoog als het my doenlyk was, ter Neusgat ingebracht zynde, zo lang doch zachtelyk om, tot dat ik hem in zyn grond afgebrooken, naar wensch bequam. Voorts heb ik haar het *Pulv. Sabina*, tweemaal daags in de Neus te blaazen, om de
Grond-

Grondplaats te droogen, aanbevoelen.

Of men kan, om het restant in den grond op te droogen, oude Roode Wijn, die versterkende niet zuur, noch schraal, maar nochtans van een t'saamentreckende kracht is, somwyl laten opsnuiven; sommige pryzen opdroogende Zalfjens, met penceel of Steekwiekjes aangebragt, van *Tutia*, *Lapis*, *Hæmatitis*, *Calaminaris*, enz. met eenige vettigheden vermengt. Den Geneesheer *Paulus Barbette*, het water, waar in de *M. Sublimaat* gekookt is; doch ik kan alhier geen vettigheid zoo naby het wegrottend Gebeente, noch ook het laatste, om de nabyheit des breins, aanpryzen de beschermende middelen, die aan de veiligste kant zyn, verdienen de goedkeuring.

Wat de wegneming des Veelvoets door de binding betreft, zulx wil zelden gelucken, of ten waare, dat hy in zyn eng beginsel vatbaar en genaakbaar zyn, als wanneer men door strikjes tot aan zyn hals of beginsel gebragt, die met verdrag en niet op

eenmaal toe zal binden tot dat versterft en afvalt.

Eens is my zulx voorgekomen in een zeer magere tengere Vrouw, my klaagende, dat zy een brok als een stuk vleesch in 't achterste van de Keel gevoelde, niet konnende zwelgen, als met groote moeite, en het geen noch dagelyx meer en meer roenam: Dit zo bevindende, heb ik, doch niet zonder moeite, door het bestier en behulp van bequame Korentangetjes, de strikjes zo na aan deszelfs beginsel toegebracht en meer en meer toegestrikt, dat ik het in vier a vyf dagen afbond, en voorts met een vry sterk opdrogend Mondwater genas, zonder dat ooit iets meerder, alzo zy noch t'federt veel jaaren geleeft heeft, ende noch leeft, opgedaagt is; de grootste moeite bejegende my, om dat zy, onder dit werk, dikmaals zwelgen moest, en dan schoot het voor my onzichtbaar tot in de Keel, en stopte deszelfs doortocht voor het voedsel.

Sommige Schryvers pryzen ons aan den Veelvoet in de neus met een heet yzertje, door een pypje in het
neus-

neusgat te brengen, dikmaal te branden, om die door opdrooging dus te verteeren, 't geen wel mede goed kan zyn, doch men kan daar mede de grond niet raaken, zo als tot vernietiging van de wortel des Veelvoets wórd vereischt.

De af- en uitsnyding, die in de neus met een half rond en binne-wards snydend mesje geschied, valt mocijelyk en doorgaans onmogelyk te verrichten, om dat het Neusgat door de Veelvoet alreeds zoodanig is vervuld en opgespannen, dat niets tot aan zyn beginsel kan ingebracht worden.

Binnens monds in de Keel wil de uitsnyding, om dat men de wortel, in't binnenste van deszelfs oorsprong niet bereikt, ook zelden gelucken, een te sterker aangroei, bloedstorting, vermeerderde pyn en der elenden, zal doorgaans doen ondervinden, dat men *Monnikkerwerk* gedaan en de benauwde lyder, tegen alle gegeven hoop, noch des te elendiger gemaakt heeft.

I X.

De onder-
houdende
Genezing.

De onder- en tegenhoudende mid-
delen daarom het beste keurende, heb
ik my altoos afkeerig van een wan-
hoopende snyding betoont, gebrui-
kende veel liever, en immers veel
veiliger, de sterkopdroogende en ver-
teerende Mond- en Gorgelwaters,
zoodanig als na vereisch van zaken,
de dienstigste mochten gekeurt zyn,
om dus, zo lang als 't ons doenlyk
is, deze arme elendige lyders in haar
nood de behulpfame hand en midde-
len aan te bieden.

HET XXX. HOOFDSTUK.

Van de Ambeyen, Speenen [Hæ-
morrhoides] en Pypzweeren
des Endeldarms [Fistula
Ani].

1. Beschryving der Speenen.
2. Derzel-
ver verscheide soorten.
3. Voorzegging.
4. Oorzaaken.
5. Geneezing en wat
in dezelve dient waargenomen.
6. Hoe
de Pypzweeren des Endeldarms die-
nen behandelt te worden.
7. Einde-
lyk noch een Voorschrift voor de
Speenen.

I.

DE Ambeijen, Speenen zyn zeer Beschry-
ving der
Speenen. pynlyke Gezwellen in de plo-
jen of rimpelen des Endeldarms en
Sluitspier meest hardachtig, blauw en
quaadcouleurig, stoppende de wegen
der uitwerpsels.

I I.

Derzelver
verscheide
soorten.

Zy zyn groot, klein, in- of uitwendig, befloten of open en geulceereert, werpende alsdan een vuile Eeter of bloedstof uit.

I I I.

Voorzegging.

Die verzworen en veroudert zyn, worden doorgaans zeer pynlyk ondervonden, word dus den Endeldarm in zyn onderdeel t'eenemaal doorgevreeten, zoo komen eerst uitwendige Gezwellen, en zo by gevolg eerlang Drekloozende Pypzweeren voort.

Want zy schuilen somtyds in de diepte des Endeldarms, en zyn voor het oog onzichtbaar: Andere zyn tegen of in de Sluitspier des Aarsdarms, en wederom andere t'eenemaal of meest uitwendig en Druifsgewys tegens het Fondament geplaatst.

I V.

Oorzaaken

De Oorzaaken zyn alle scherpe, zoute en zuure voetsels, als mede het
ong

onmatig gebruik van Brandewyn, Tabak, Speceryen, enz. ook langduurige hardlyvigheit, sterk persen en drucken.

Sommige Mansperfoonen zyn derzelve bloedontlastingen, byna even als de Vrouwen haar maandstonden, onderwarig.

De ontlastingen, 't zy bloed- of Etterstoffe, moet nooit ontydig opgestopt zyn, of zwaarder quaalen, als Koortsen, Hoest, Kortborstigheid, Teering, Waterzucht en diergelyke, zullen kunnen veroorzaakt worden.

V.

Tot de Genezing is voor al een Genezing, en wat in dezelve dient waargenomen. goede levenswyze noodzakelyk alles wat zout, zuur, raauw, scherp en sterk verkouwende, of ook zeer heet en op de tong bytende is, dient vermyd, en een gemaatigt voedsel noodig. In Oost-Indiën was in veel Gewesten deze quaal, door de gedroogde Zoute Vis, Zout, bedorven Pekelvleesch en Spek, de Tabak, hetfige Drank, en door de heete lucht veroorzaakt, zeer gemeen in het Schepsvolk.

Aaa 5

De

De zachte buikzuiveringen, daar in het *Scammonium*, de *Aloë*, en zelfs de *Zenebladen*, dienen vermyd, worden meermaals met baat gebruikt. Pikt de bequaamte uit de gene, die in het derde *Hoofdstuk van de Ontsteking*, pag. 90. en de bloedverfrissende *Dranken*, in 't zelfde *Hoofdstuk* beschreven zyn. Immers de zulke, waar door de oorzaak dezès gebreks, door d'uitleiding der quade vochten, word vermindert, en zo veel doenlyk zy, weggenomen.

De plaatfelyke Hulpmiddelen daar de pijn zeer groot en heftig, en de besloten bloed- of Etterstoffe de ontlasting zoekt, zyn verzachtende, vermurwende, rypmakende papjes, warm tegens 't gebrek aangeleid, en dikmaals ververscht.

Men doet een band of Servet om de middel, daar aan agter dubbeld doek, met Luurspelden gespeld, en tusschen de beenen door passerende, die voor op de buik word bevestigd, dus worden de middelen bequamelyk opgehouden.

Tot een pijnstillend papje kan men dit volgende om ryp te maken, gebruiken,

R. Rad.

℞ Rad. Lilior. Albor. ʒj

Herb. Malv. Mj

Verbasc.

scord. an. Mʒ

Flor. Chamomill.

Melilot. an. Mj

Coq. in Cerevisia opt. Colatura. Contus adde

Far. Lupinor.

Liz. an. q. s.

f. Cataplasma.

Of,

℞ Cera ʒj

Rad. Lilior. alb. ʒʒ

Flor. Chamomill.

Melilot. an. Mj

Ficuum. ʒʒ

Coq. in Cerevisia opt. Colatur. Contus. adde

Far. Lin.

Hord. an q. s.

f. Cataplasma.

Na de ontlasting kan, tot versterking dezer verzwakte deelen, dit volgende worden gebruikt,

℞ Flor. Rosar. Rub. Mj

Chamomill. Rom.

Herb. Agrimon.

Verbasc. an. Mʒ

Coq. ex Vin. Rubr. Opt. Colatur. Contus
adde

Far.

Far. Lin.

Orob. an. q. s.

m. f. Cataplasma.

Of deze volgende stoving,

℞ Vin. Rub. Opt. ʒx

Pulv. Cort. Granator.

Flor. Balauft. an. ʒj

Een derdedeel t'saam verkooft, en doorgedaan zynde, een dik Drukdoekje daar in gedompelt, styf uitgenepen, en warm op het deel geplaatst.

Is 'er verrotting, en een begin van versterving, zo als my meermaals is voorgekomen, zo kan deze volgende betting met platte wicken daar tegen worden gelegd:

℞ Spir. Vin. ʒiij

Theriac. opt. ʒj

Pulv. Myrrh. ʒij

mifce.

Daar de zweeren open en zeer pynlyk zyn, en geen verrottinge word gemerkt, daar kan een papje van zoete Melk, met wat Vlier-Kamilen Goudsbloemen, en tot verdicking een

een weinig gestooten Biscuit, en te saamen gekookt, wat Saffraan daar onder geroerd, met groot nut op het pynlyk deel gebruiken.

Men zoekt onderwyl noch de Vleeschgroei en de Genezing door de vereischte Etterdracht, zo kan men de wieken, 't zy in verrotting, 't zy anders met ons *Basilicum* bestryken, en daar 't noch noodig is, in de betting ingedompelt, opleggen.

V I.

Drekloozende Pypzweeren betui- Hoe de
gen ons, dat die uitwendig tot in den Pypzweeren
Endeldarm doorgaan, 't welk voort des Endel-
door 't snymes, of ook door dun darms die-
Waschlicht, als de Pypzweer wyd ken behan-
genoeg is, in wiens loop en hoeda- delt se wor-
den.
nigheid nagespeurt zynde, door de
bequaame Fistelsnyders uitgesneden,
en zo ter Genezing moeten bevlytigt
zyn, zo als ik meermaals met een
gewenschte uitflag verzocht heb, en
die zelfs zeer pynlyk waren, voor-
spoedig genezen.

Deze pypzweer-snyders moeten
krom, de buitenkant stomp, ende
de

de binnenzyde ſcherpfnydende zyn, aan de punt met een klein Knopje of ſcherp: Men brengt een van beide, die ons het bequaamſte voorkomt, in het fundament, langs de loop van het ſnymes, of ook al- dus van uitwendig op het gevoel des vingers, tot in den Enteldarm, en zoo tot buiten het fundament, dus uit- en opengeſneden, word wy- ders 't wondetje op de zekerſte wys genezen.

VII.

*Eindelyk
noch een
Voorschrift
voor de
Speenen.*

Voorts kan men in de gemeene Speenen verzachtende Zalfjens, op de opene of beſloten Aamberjen, ge- bruiken, die verzachtende en gene- zende zyn, als

℞ *Cerae Citrinae* ℥j
Olei Lini. ℥ij
Pulv. sulphuris ℥ij
f. *Unguentum.*

Of,

℞ *Ung. populium* ℥ü

Alleen of met fyn gestoote mossel-
schelpen gemengt, en dikmaals me-
de bestreeken.

Of,

℞ Cere Alba ℥vj
Axung. Ovi.
Olei Raparum. an. ℥ij
Croci Opt. ℥j
m. f. Unguentum.

HET XXXI. HOOFDSTUK.

Van de Darm- en Liesbreuk ;
 [Hernia Intestinalis &
 Omentalis.]

1. Beschryving der Darm- en Netbreuken, benevens deszelfs verscheidene soorten.
2. Oorzaaken.
3. Teekenen.
4. Nader beschryving van de breuken der Darmen en Penszak.
5. Welke Gedarmtens doorgaans lichter uitzakken
6. Welke Breukgezwellen nooit recht ingebracht kunnen worden, en waarom.
7. Genezing der Breuken in de Kinderen.
8. Genezing der Navelbreuken in de Kinderen.
9. Aanmerkingen over de breukbanden.
10. Eenige Waarnemingen.

I.

Beschry-
 ving der
 Darm- en
 Netbreu-
 ken, bene-
 vens des-
 zelf's ver-
 scheidene
 soorten.

TOt dus verre zyn door my de
 voornaamste soorten van allerlei
 Tegennatuurlyke Gezwollen, zo in haar
 verscheidentheden, als mede in onze
 gewoonlyke behandelingen, ten toon
 gestelt. Volgt nu noch een andere
 soort

foort van *Tegennatuurlyke Gezwollen*, namentlyk de zulke, door een niet onder den rang der Vochtbreuken behoorende, door een uitgeschokt Gedarmte, of des Nets veroorzaakt zyn.

De zulke (hoewel oneigen) darmen Netbreuken, of scheurfels genoemd, en zyn niet anders, als daar het Net of Gedarmte, 't zy alleen, of die beide te saamen in de Navel, of in de Lies, of tot in het Gemacht zyn gezakt, en dus een *Tegennatuurlyk Gezwel* voortbrengen.

Zy zyn in haare verscheidentheit, of noch in 't begin, of veroudert.

In Kinderen of bejaarden, in Mannen of Vrouwen.

In de Navel of in de Lies, of in't Gemacht.

Groot of klein, zacht en handelbaar, of door een opgestopte verharde drek, zo vast en verhard opgezwollen, dat onmoogelyk tot die enge doortocht, waar door 't Gedarmte uitgeschokt leid, weêr ingebragt kan worden.

I I.

Oorzaaken De oorzaaken zyn uit- of inwendig, of door die beide. De uitwendige oorzaaken zyn in de Kinderen het sterk persen en schreeuwen, Koude des Luchts en des voedsels, daar by in die ouder zyn, het vallen, slaan, schoppen en springen, sterke uitrekingen, en alle onmaatige bewegingen kunnen worden gevoegt, waar door het algemeene Buikvlies, de *Peritonaeum.* Penszak uitgerekt, of in de holte des Navels, in de onderbuik, 't zy boven of in de Lies, of, in de mannelijke Sexe, door deszelfs wederzydsche scheede uitgerekt, tot in het *Processus Peritonei.* Gemacht verwydert, en verslapt, het Gedarmte komt uit te schieten.

In de bejaarde kunnen, benevens de bovengenoemde, alle geweldige bewegingen, zwaar heffen, Kruijen en tillen, 't sterk te paard ryden, 't schocken op Karren en Wagens, alle Koude, Koud en quaad voedsel, al te veel nat gedronken, enz. de oorzaken der zogenaamde Darmbreuken worden bevonden.

Inwendig kan by zulk de quaade verzwakte Koude gesteldheit des lichaams, de reckelykheit en losheit des Penszaks, het Kolyk en windrige opzwellling van het Gedarmte, voor de medeoorzaken des Darmbreuks worden gehouden.

III.

De Teekenen zyn in de eerst voort- *Teekenen* komende, zo in de Kinderen, als in bejaarde, somtyds twyffelachtig, aanstonds openbaar.

Twyffelachtig komen ons, die noch klein zyn, voor, wanneer die in de Lies alleen, of tot in 't Gemacht zich streckende, in- en langs des Penszakscheede maar een langwerpige kleine verharde zwelling vertoond, ontrent in die gedaante, zo als wel meermaals eenig verhard Gezwel van een ingelegerde verdikte Koude Slymstoffe zich opdoet.

Als mede in de Liesbreuken der Vrouwspersonen, die zich mede als eenig ander verhard Liesgezwel verroonen.

Nochtans worden deze 't zekerste bekend, door een schielyke onmacht,

en wel in 't korte een haastig verval van het gantsche gestel, heevige pyn, niet alleen op de plaatse des Gezwels, maar ook in de gantsche buik, met walging, stank in de mond, Gal- en Slymbraakingen, enz. Somtyds dringt wel den drek ter Keelen uit, wanneer den darm door een Kink omgebogen, doorgaans maar een klein Gezwel in de Lies zich vertoont, endus de noodige doortocht stopt, zynde zo vast en pal gelegen, dat geen behendige behandeling die machtig is weêr binnen te brengen.

Anderfints zyn de zekerste Teekenen het geborrel van het uitgeschoten Gedarmte, welk men onder 't inbrengen merkt, en die aanstonds weêr uitwaards puilen, 't schielyk opkomen deses Gezwels, 't welk des nachts ingeweken, des daags door de minste beweging weêr uitwaards puilt, doorgaans, inzonderheit daar de kleine verwydering 't Gedarmte knelt, met hevige buikpyn, gevolgt van walging, brakingen, flauwtens, hardlyvigheit, enz.

De verouderde Darmbreuks-Gezwellen, die fomwyl door 't geweldig uitstorten der darmen, verwonderlyk groot zyn, toonen zichtbaar genoeg de Teekenen, die haar van andere Gezwellen onderscheiden.

I V.

En de zogenoemde Darmbreuk op dusdanig een wyze voortkomende, is dan geensints een opscheursel ofte breuk der buikvliezen, zo van ouds de onwetentheit geloofst heeft, maar alleen, zo gezegt is, een verflapping of verwydering dezer houdende deelen.

Doch kan ook, zelfs de Penszak, hoe Zenuwachtig, verdubbelt ende sterker, door zwaar geweld opscheuren, of gewond, en niet wel in haar verdubbeling zynde genezen, mede dusdanig een Darmbreuk-Gezwel komen voort te brengen.

V.

Doorgaans word geloofst het omgewonde gedarmte tot een Darmbreuks-gezwel uitgedrongen te zyn, doch ik twyffel niet, of ook den Colykdarm

Welke Gedarmten doorgaans lichter uitzakken.

Bbb 3

kan *ileum*

kan door een hevige Kolyk, of ook anders, voornamentlyk in Vrouwsperfoonen, de Liesbreuk komen te maken.

V I.

*Welke
Breuk ge-
zwellen
nooit recht
ingebragt
konnen
worden, en
waarom
Omentum.*

Het Net gelooft men dat heel zelden tot in de Balzak uitzakt, alzo zyn bereik tot zo verre niet uitstrekt, nochtans vind men verouderde darmbreuksgezwellen, die nooit volkomen ingebracht konnen worden, en met zodanigen zachtheid omzet en als tegens de Ballen zo vast begroeit en vereenigt, dat men niet behoort te twyffelen, of het net moet tot zo verre tot buiten zyn plaats uitgeschokt zyn, zo niet? ten minften, door zyn veelvuldige vesels en vetachtige vliessen, die met het Gedarmte vereenigt zynde, door uitschietende en die weder-uitschietende scheuten, voornaamentlyk in de vollyvige, die zulx meest onderwarig zyn, tot aan de deelen des Balzaks komen vast te hechten, en meer en meer te begroejen, waar door het volkomentlyk inbrengen des Darms noodzaakelyk word verhindert en tegengehouden.

Als

Als mede de groote verouderde Navelbreuksgezwellen in de bejaar- *Hernia Umbilicalis.*
 den, zo Mans- als Vrouwspersoonen, die door geen middelen volkomen in-
 gebracht kunnen worden, daar het net, dat zich over de darmen uit- *Omentum*
 strekt, buiten twyffel uitwaards aan de binnendeelen des Navels begroeit, en met hare uitschietende veselen aangewasschen, door de groote uitbreiding des huits, onmogelyk in te brengen, en zo te behouden, bevonden word, moettende alleen door bequame banden, van welgevoert Bombafyn, en op de plaats des Breuksgezweels zacht tegens de drukdock met een ingenaaide Kopere plaat, die Knipsgewys sluit en verskert is, het grooter worden des Breuks, en het verder uitschieten des Nets, en het Gedarmte belet zyn, zoo als myn practyk daar ontrent met goed succes geweest is.

Dusdanige Navel en Gemachtsbreukgezwellen zyn dan t'eenemaal ongeneesbaar by my geacht, hoe stout, vermetel en onbezonnen ook de *Quakzalvers* alle soorten van *Darmbreuken* beloven met smeeringen (die,

dewyl noch meer loffigheid komen te maaken, altyd nadeelig moeten geacht zyn) of met Olien en Banden te sullen genesen, want die de hoedanigheid deser Breukgezwellen wel kennen, weten dat die onmogelyk kunnen worden herstelt. Gelyk ook alle verouderde Darmbreuken, in bejaarde en oude perſoonen, wel door dienstige Banden kunnen bedwongen, maar zelden tot een volkomen Genezing worden gebracht.

VII.

*Genezing
der Breuken
in de Kin-
deren.*

De Breuken der jonge Kinderen, en de niet al te verouderde, heb ik een menigte op volgende wys genezen.

In Kleine Kinderen zelfs vind men de Breukgezwellen wel meermaals zo groot, verhard, en tot in de Gemachtjes vast gehecht, dat onmogelyk met de vingeren weder ingebracht kunnen worden, zo is alsdan alle harde handeling ſchadelyk, dies ik aanſtonds belaft de deelen in dit geval op volgende wyſte ſtoven.

Neemt Kamille- en Melotebloemen, Anys- en Komynzaad, zo veel
van

van elx, als tot een zakje over het Breukgezwel in zyn groote vereischt word.

Men stoot de Zaaden, ende men doet se onder de geknipte Bloemen, hier mede het zakje benaait en luchtig doonstikt, in goed zoet bier gekookt, styf uitgeparst, op de breuk gelegd, en de lyder met het onderlyf wat hoog geleid zynde, stooft men de deelen zo lang dat alles na binnen geweken is.

Duurt het wat lang, zoo Kookt men andermaal versche Zaaden en Bloemen. Op deze wys heb ik het voordeeligste de vastgepakte verharde Darmbreuken niet alleen in Kinderen, maar ook in de bejaarde zelfs, die wonder groot zyn geweest, weér binnen gekregen.

Ingebracht zynde, is't eerste werk in Kinderen, bequaame binding te gebruiken, in de bejaarde bequame Breukbanden, die na de grootte des lyders en der Breukgezwellen moeten gemaakt zyn.

Ik gebruik doorgaans een zwachtel, twee a drie vingeren breed, en vier, vyf a zes ellen lang, nadat de

Kinderen groot zyn, van vast Ly-
 waad, wederzyds opgerold: Een
 Breukplaaster uit ons Diapalm tegen
 de Kneufing onder malkander gesmol-
 ten, leg ik op de plaats des breuks
 een driekantige drukdoek, die door
 zyn dikte bequaam is, 't Gedarmte
 binnen te houden, voeg ik daar over
 dicht tegens de holte des breuks in
 de Lies, in 't binden gaat de eerste
 slag om de middel en het tweede op-
 rolfel brengt men van achter tusschen
 de hcentjes door en over de plaats
 des Breuks, die telkens voor en ach-
 ter onder de rontom gaande duikt,
 zo vast als 't behoort, zonder eenige
 nocken of Knoopen: Deze manier
 van binding is de gemackelykste en
 zekerste, en kan licht door de moe-
 ders geleert, en voorts, tot de vol-
 le Geneezing is, na gedaan wor-
 den.

Is de Breuk wederzyds? Zo moet
 de zwachtel een weinig smalder van
 voren nedergaande, overhands, over
 de beide de Lieschen laten gaan,
 't geen ook dus op dezelfde wys, als
 boven gezegt is, gevoeglyk kan ge-
 schieden, gebruikende wederzyds
 een

een Breukplaafter en drukdoek, en men gebied de beentjes in 't bakeren niet al te dicht by malkanderte voegen, op dat het Schaftje en 't Gemachtje door de Knelling niet opzwellt.

Schiet het Gedarmte, niettegenstaande deze binding, noch daar de verwydering groot en veroudert is, onderwaards tot in 't Balzakje uit, zo als wel gebeurt, zo moet men 't in de binding mede bevatten, alleen de drukdoek of drukdoeken in de Lies of Liefchen behoudende, en zoo Kruiswyze over 't Gemachtje latende gaan, dat niets van 't Gedarmte uit haar plaats kan uitschieten, zulx doende tot eenige dagen binnen gebleven zynde, de voorgaande manier moet worden gehouden.

VIII.

De Navelbreuk der Kleine Kinde-^{Genezing}
ren word met onze bovengenoemde ^{der Navel-}
Breukplaafter, als mede met de *Oxi-* ^{breuken in}
crocium ^{de Kinderen} *plaafter*, dicke en maar op de
navel druckende Kleine drukdoek,
zonder, of met een Koper plaatje,
een Schellings grootte, daar in ge-
wonden, en voort met de gemeene
Na-

Navelband behoorlyk en tot den einde van de genezing verzekert zynde, doorgaans voorspoedig herstelt, zo geen achtelooze Bakers, Moeders, Meiden of Minnen, de band al te los bindende, of te vroeg aflatende, 't werk verbrodden, ten minste langdurig komen te maken.

Zyn de Kinderen wat ouder, dik en vet, en dus de Navelbreuk veroudert en groot? Zo dat met geen maar eens omgaande band kan binnen gehouden worden, zo gebruik ik een vyf a zesmaal omgaande bezwachteling, zoo vast als het behoort, tot dat alles volkomen genezen te zyn, bevonden word.

I X.

Aanmerkingen over de Breukbanden.

In alle verouderde Lies- Gemacht- en Navelbreuken der bejaarde moeten geen smeeringen, noch Olien, als de onwetende *Quakzalvers* willen, maar dienstige Breukbanden het goede beste doen: De bequaamste worden (myns oordeels) van nieuw en met watten wel gevoert en doorstikt Bombazyn, waar van de Drukdoek na de form en grootheit des Breuk-

gezwels moeten gemaakt zyn, men vuld die zo dik en vast op als 't behoort, met watten of zoodaanigen stoffe, die bequaam zyn, maar geensints met oude vodden en todden zo als de vuile baatzucht doet, en voorts moet de band zo gemaakt zyn, dat het Kuffentje recht op de plaats des breukszyn indruk mag komen te geven.

Sommige maken de Breukbanden van Zeemleer, maar ik heb die stoffe niet zo goed als het Bombazyn bevonden; evenwel, daar dit laatste in sterke lichaamen, of die zwaaren arbeid doen, te veel mocht rekenen, daar laat ik die met dun Juchtleer of met een sterke zelfkant voeren, en evenwel om de zachtheid met watten bezorgen, zullende dus zeer weinig uitrekenen, ook moet de Breukband om 't lyf, niet boven beide de heupen komen, maar, om de Kneling op de gezonde zyde boven, en op die van de breuk over de heup gaan, als wanneer die, inzonderheit in magere perfoonen, wel het gemakelykft word gedragen.

Is de Breuk wederzyds , zo moeten de Drukdoeken ter wederzyden gemaakt zyn, en twee smalle reepen tusschen de beenen door gaande , achterwaards vast bevestigt, zodanig de Breuk insluiten, dat die niet tusschen de band en 't Gemacht uitschiet.

Somwyl is evenwel de Breuk zoo veroudert en zwaar, ende verwydering zo groot en flop, dat het Gedarmte door zodanige banden onmogelyk binnen te houden, bevonden word, en wel zo vervaarlyk uitschiet, dat den lyder op 't schielykft hem in het uiterste gevaar des levens bevind, en men met bovengemelde Bloemen en Zaden, stoven, en daar benevens Klisteren gebruiken moet, als mede door het hoog leggen des onderlyfs, de darmen tot in haar plaats moet zoeken te krygen: In dit geval moet het Gemacht door de band worden ingesloten, latende opening voor de schaft, zo als de figuren daar van verscheidentlyk by de Autheuren te vinden zyn, en konnen die by yder goed practisyn zoodaanig gemaakt zyn, als dan de toestand des Breuks

en groote des lyders ons zullen komen aan te wyzen.

Veel geoeffende Konstoeffenaars pryzen de yzere Breukband aan, het fatzoen is allerwegen bekend, en zyn in de Darmbreuksgezwollen, die niet te groot noch veroudert, en de beginselen van de Penszakscheuten niet *Processus Peritonæi*, al te slob en te veel verwydert zyn, noch daar de lyders niet al te mager worden gemerkt, niet ondienstig; maar daar het Gedarmte zelfs op de minste beweging onderwaards uitschiet, acht ik dezelve t'eenemaal schaadelyk, Knellende al wat buiten zyn plaats geschokt leit, met de hevigste pyn, opspanning, zwellung, verharding, en wel met een gevolg van versterking, en uitstorting van den verharden drek en onthoudene bocht, zo als ons meermaals is voorgekomen, en uit verscheide gevallen met dit aanmerkelyk staaltje sal worden vertoont.

X.

Een bedaagt Huisman, wonende *Eenige* sen quartier uurs buiten *Haarlem* oud *waarne-* tusschen de vyftig en sestig jaaren, *mingen.* vond

Scrotum.

vond ik , by hem zynde gehaald ; met de dood te worstelen , door een zeer groot Steenhard Darmbreukgezwel uitgeschoten tot in de onderste deelen des balzaks , zynde opgevuld van een t'saamgehoopte verharde drek , waar van ook , na de loop des darms , de Lies en de rechterzyde des onderbuiks opgevult schenen te zyn , het gedarmte lag met een Kink of draai onbeweeglyk vast en verhard tot in de onderste deelen des Balzaks geschoten : hy had nu al eenige dagen en nachten in deze uiterste elenden met de dood geworstelt , met flauwtens , geduurige Koortsen , braakingen , Kleine verzwakte duistere pols , enz. Heerom had nu al het laatste Olyfel voltooit , den Geneesheer was heenen gegaan , de buren en vrienden naby , en alle den toefsel voor hem tot de reize na de Eeuwigheid klaar en vaardig , als wanneer men , op iemands aanraden , besloot , om nog voor het laatste eens om my te zenden , meer tot gerustheit , als op hoop dat iets uitgerecht zoude kunnen worden. 'K vond hem dan in de bovenverhaalde toestand ,

bc-

betuigende wel, hem in 't uitterfte gevaar zyns levens te zyn, maar met aanbeveeling zyn Geneesheer noch eens wederom te ontbieden; doch die komende, aanstonds weêr zyn afscheid nam, betuigende niets te kunnen verrichten.

Evenwel, om dezen vriend niet zo absoluut tot de dood te verwyzen, heb ik aanstonds door een Krachtige Stoving uit de *Camille- en Melotebloemen*, *Alsem*, *Anys- en Komynzaad*, 't saam in een zakje plat- en losachtig benaait en doorstikt, in goed bier gekookt, en styf uitgeperst, dit groot drek- en darmgezwel doen stoven, en meermaal in 't heet gemaakt zap ingedompelt, op 't sterkt, alzo hier sloffe helpers waren, de zaak aangedrongen.

'K vond hem, waarlyk buiten verwachting, binnen twee a drie dagen eenigfints beter, ende met minder Koorts: Hy kreeg afgang, zonder Klifsteer (die de Boeren, al is de dood op de lippen, doorgaans te kostelyk valt) te gebruiken; doch quam nu als een groot Ertergezwel in het onderste des balzaks te voor-

fchyn. Strax heb ik een pap meest uit de bovengenoemde middelen gebruikt, verwachtende dus de komst en het uitbarsten van dit stinkend Kalf, en met een, in zo een geweldige ontlastinge des opgehoopten dreks, zyn verlossing uit dit rampzalig leven: Het eerste gebeurde met een geweldige openbarsting en verbaarlyke stank. 'K volharde in hem getrouw by te staan, de Balzak, als een Kinds hoofd opgezwollen, dus doorgebroken, vertoonden niet alleen een groote versterving, maar een hoeveelheit van afgryfelyk stinkende vliessen, zo van dit deel, als van het gedarmte: Ik knipte alle verrotte uithangende fledders zo vaardig af, als doenlyk was, wiesch en zuiverde de groote holte van dit stinkend nest met *Brandewyn*, *Tberiaca*, *Myrrha*, *Aloës*, enz. Kreeg niet alleen reddering, scheidung en uittogt, maar de ontlasting des dreks in grooter overvloed, dat my behaagde, want zyn afgang en loozing was nu niet meer door 't fundament, maar uit de rechter zyde des onderbuiks, lies en verrotte Balzak, met een
ge-

geweldige stank, verrotting en uitwerping van stinkende vlieten, slijders, enz.

Dus hield ik hem, buiten verwachting, in 't leven, zyn voedsel en drank was zoete melk, die maar een weinig opgekookt was, en dus warm by hem gelepelt wierd, begerende geen Kalfs-Schape- of Hoendernat te gebruiken, waar mede dat hy als wederom op look, want de flauwtens, walging en Koortsen verminderde, als mede de stank en verrotting: Ik kreeg vry voorspoedig de gaten gezuivert, en door Vleeschverwekkende middelen van *Myrrha*, *Mastix* en *Wierook*, in Brandewyn, want de *Triakel* en *Aloë* liet ik nu na, en door groote wieken met ons *Basilicum* besmeert, en in het lavament gedoopt, als mede in plaats van de pappen nu versterkende plaasters tot deksel, en goede drukdoeken en bindinge gebruikende, heb ik eerlang een gewenschte Vleeschgroeiing in de zo groote drekboefems hoolen en gaten verkregen; en door dit sluitendes toevals hem weder tot zyn natuurlyk gevoeg door den Endeldarm

te doen gebragt. En om geen lang getalm van dit afgryzend stinkend toeval te maaken, zo heb ik, als de zweeren met vleesch vervuld zyn geworden, door groote platte wicken met de *Grisium* zalf besmeert, door vaste bindingen, en een volstandigen yver, alle de gaten, want op verscheide plaatsen was dien bocht uitgebarsten, volkomen gesloten, en het gedarmte aan de vleesige deelen des penszaks vereenigt en wederom vast begroeit, verkregen, zo dat hy tot veler verwondering, daar onder die van zyn Pastor en Geneesheer, waren, door Gods genade, in zyn gezondheid is herstelt geworden.

Zyn oude yzere band, die zeer Knellende en hard was, voldeed my geensints, zo om dat hy magerzynde, die te voren zyn Darmbreuk niet hadde kunnen beletten uit te schieten, als mede om de tederheit der deelen in haar versche genezing, en vermits het zo laag nederzinken van het gedarmte, wegens de met Vleeschbegroeide doortocht van des Penszaks schede, niet zoo veel stond te vreezen, zo heb ik hem het dragen van een

een Bombazyne Breukband aanbevo-
len, daar in hy myn raad dan voor
een tyd met een goede uitslag heeft
nagevolgt.

Maar nu quam noch de grootste
zwaarigheid, namentlyk de betaling
op handen, help, wat maakte deze
goede vriend zyn Huisvrouw niet al
een droefheit en geklag, over twee
zwarigheden, die haar perste, waar
van zy de eene in de figuur van de
andere zocht te verbergen, de eene
uitwendig toonende, en de tweede,
die ik geloofde de voornaamste te
wezen, zoekende te verbergen, deze
was de genezing en opkomst van ha-
ren verzwakten vriend, die zy lie-
ver, na dat ik bemerkte, zyn afreis
dan weder herstelling hadde gezien,
zy als haar Zuster, spottender wys,
my toedouwende; *Dat ik qualyk had
gedaan, haar Zwager te hebben gene-
zen, dat zy anders een gladder Weduwe
zynde geweest, zy, en de Vrienden,
haast een Bruiloftje hadde gehad, daar
nu niet van viel, enz.* De andere
zwaarigheid was de betaling, die my
van deze gierige Boerin, (want zy
droeg den tas,) zo schaars op myn

zeer gemeene reekening, voor myn arbeid, yver, Konst, geleedene stank en vuiligheit, die zo groot, als ik ooit heb uitgestaan, was geweest, wierd toegepast, dat het zich zelve schaamde, daar zy nochtans zonder Kinderen, in een goede gelegenheit zat, zo dat haare droefheit over 't behoud haares mans, en het missen van 't geld, door haar verfoeijelyke gierigheit, hier blykbaar op een aardige wys haar rol wist te spelen.

Dus had ik weinig dank, vergenoeging, eer, en een al te schraale voldoening voor een zo grooten genezing, die, buiten alle verwachtinge, dus na wensch was uitgevallen.

Achttien maanden na dezen tyd, wierd ik andermaal by hem verzogt. 'K vond hem door zyn uitgeschoote *Darmbreuk* weder ten uitersten in de ly, die nu al eenige dagen, door het niet draagen des *Breukbands*, uit zynde geweest, hem zwaar perste, ik vond zyn *Breukgezwel* langs de loop des onderbuijks tot in 't begin des *Balzaks* wederom steenhard, en door den
op-

opgehoopten drek als onbeweeglyk valt, als mede door een hevige Koorts met walging, braakingen en flauwtens, als op de vorige wyze bestormt. Dies stelde ik aanstonds weder de stoving in 't werk, en wierd, volgens myn last, des anderen daags met de Chese (dewyl ik door een ziekte, om te voet te gaan, noch al te zwak was) noch eens weder gehaald: Ik vond zyn groot verhard *Breukgezwel* merkelyk vermindert, als mede de braakingen, de walging, flauwtens en Koortsen, zo dat andermaal hoop en moed kreeg hem te zullen behouden, en beval voort weder een stoving uit versche Kruiden, Bloemen, en Zaaden. Maar kreeg van 't Wyf de Boerin ten antwoord, dat zy het met deze stoving een dag twee a drie wilde inzien, dat zy geen onkosten meer meende te doen, en gezind was het werk op zyn beloop te laten, dat, wanneer zy het nodig oordeelde, my weder zoude laten haalen, enz. Onderwyl zuchtte dezen armen hals op zyn legerstede, en zyn Wyf, dat een wackere bazin was, over zy aanzierende, dorst niet een woord zeg-

gen. Ik prees haar de noodzakelykheit van de goede middelen te gebruiken aan, te meer, dewyl nu niet een zo grooten gevaar, noch Kosten, als in het voorgaande geval, stond te vreezen, verhopende alles met stoven, zonder eenige openbarfting in vorige ftaat te zullen herftellen, en dat zulx in weinig dagen konde gefchied zyn. Maar al myn preeken was voor den dooven. Tryn ftapte de Kamer uit, en liet my ftaan; ik nam dan myn affcheid van onzen elendigen lyder, hem noch andermaal belaftende, dat hy my door zyn Knecht zoude laaten haalen, alzo ik noch moed hadde, dat hem zoude helpen, maar hy antwoorde my met een zugt, *als 't myn wyf wil hebben.*

Dus heb ik hem moeten verlaten, en ben niet weer by hem gehaalt geweest, horende weinig tyds hier na, dat zyn Koortfen en ongevallen verzwaaende, dien lydzen Huisman vyf a zes dagen na myn heengaan was overleden.

Maar weinig weken hier na, verftond ik, dat deze Boerin met haar Knecht, een jongen hekspringer,

getrouwt was, die licht de spil is geweest, daar het gantsche werk op draaide.

De beweekende windverteerende Klisteren moeten in de vastzittende *Breukgezwellen* niet worden geschroomd, maar geen buikzuiveringen vinden hier plaats, om datse den drek tot de gekinkte verstopte darm noch vaster aandringen, en noodzakelyk een noch grooter ophooping, verharding en verstopping komen te maaken, en dus een haastige dood veroorzaaken. Een eenig staaltje sal by de reden ter ondervinding genoeg zyn.

Zeker jong Koopman, noch in de fleur zyns levens, kreeg een *Darmbreukgezwel*, tot in het Gemacht, 'tgeen wel haast, mogelyk door een verkeerde schaamte, met drek en winderigheid vervult, vry groot en verhard is opgezwollen geweest: Twee Geneesheeren met een voor naam Heelmeeester, die my zelfs naderhand dit geval verhaalde, en volgens zyn eigen belydenis, hem al te licht hadde laten overreden, wierden by dezen lyder ontboden. Men

liet hem wel een- en andermaal Klifteren, maar de opgeleide pappen tot stovingen by de Geneesheeren voorgeschreven, bestonden uit zeer heete en den drek noch vaster bakkende middelen; als daar zyn de *Absinthium*, *Salvia*, *Lavendula*, *Majorana*, *Pbellandrium*, en zodanige. Dan zulx d'elenden verzwaarende, wierd een goede buikzuivering, om dien bocht voort te zetten, aangeraden, maar met een rampzaligen uitflag, want niets konnende doorgaan, zo zyn daar op de ontroeringen en de gevolgen der elenden zo groot geworden, dat hy maar weinig uren daar na de ziel uit het afgeworftelt lichaam heeft uitgeblazen.

Men zal zich dan wel te wachten hebben van zodanige fouten, die zo zonneklaar de reden en ondervinding bestryden. Elendig zyn deze elendige lyders, maar noch elendiger, wanneer zy zulke bazen aantreffen, die door hun aangemaatigt gezag den Heelmeeester oversnuiven, en het hoogste woordje voerende, tot koste van d'elendige lyders,

ders, zo verkeert haar onwetentheit betoonen.

De *Liesbreuken* der *Vrouwspersfoo-* *Hernia Bu-*
nen zyn wel doorgaans klein, maar *bonocela.*
 nochtans bezwaart, somwyl onmo-
 gelyk, en, wanneer 't al op zyn al-
 derbestê uitvalt, niet anders dan door
 loutere *Stovingen* wederom binnen
 te brengen, om dat het *Gedarmte*,
 doorgaans de *Darmbreuk*, en somwyl
 de *Colykdarm*, met een *Kink* tot in
 deze engte ingeschoten, pal en vast
 leid, en door de t'saamengehoopte
 vuiligheden verhard en opgezwollen,
 niet wederom door zyn enge door-
 tocht ingebracht kan worden, ten
 zy de beweekende *Klisteren* in- en
 de *Stovingen* uitwendig de verdun-
 ning, en het weder in schieten
 des darms noch komen te weeg te
 brengen.

Verscheiden *Vrouwen* heb ik van
 dit ongeval zien sterven, niettegen-
 staande alle bedenkelijke vlyt aange-
 wend wierd, waar by quam een langs
 hoe meer aangroeiend *Koortsje*, dui-
 stere *pols*, *walging*, *flauwtens*, *fla-*
perigheid, en zo voorts de dood.

Even-

Evenwel ontworstelen sommigen noch wel de dood, wanneer niet al te lang met noodige Hulpmiddelen is gewacht; sommige braken den drek de Keel uit, en zyn uittermaten elendig.

Hernia Bubonocoele.

De Moeder van zeker *Fabriceur*, ruim sestig jaaren oud, vonden wy door een vervaarlyk *Liesbreukgezwel* als met de bittere dood te worstelen, met geduurige walging, flauwtens, Koortsen, duistere, ongelyke pols, komende haar dikmaals den stinkenden drek met een geweldig braaken ter Keelen uit, en nochtans vertoonde zich in de rechter lies niet anders dan maar een klein langwerpig verhard gezwel, met weinig verhevenheit en pyn, de onbedrevene zouden het zeker veel eer voor een *Bubo*, dan voor een *Breukgezwel* hebben aangezien, maar alle de nevensgaande ongevallen deden ons anders oordeelen: Haar Geneesheer en ik hebben haar aanstonds doen Klisteren, gebruikende daar toe zachte, windverterende, openende en darmstovende Geneesmiddelen, als daar zyn de *Rad. Asae*, *Herb. Malva*
Mers

Mercurialis, *Melissa*, *Arthemisia*,
Flor. Chamomilla, *Meliloti*, *Sem. A-*
nisi, *Foeniculi*, *Carvi*, en by 't Kook-
 fel het *El. Diacatholicon*, dagelyx
 hebben wy met de Klisteren voortge-
 gaan, en over 't *Breukgezwel* en de
 rechterzyde des onderbuiks de pappen
 van *Flor. Chamomilla*, *Meliloti*, *Sem.*
Anisi, *Carvi*, *Foeniculi*, *Cumini*, in
 goed bier gekookt, doorgedaan, ge-
 stoten, en by gedaan de *Farina*, *Al-*
thæa, *Fœnugraci*. Wy hebben die da-
 gelyx vry heet doen gebruiken, en
 dikmaal ververst, en voor de walging,
 flauwtens, en 't *Drekbraken* de maag
 en ingewanden met dusdanige
 versterkt.

℞ *Aq. Menthe*
Melissæ an. Zij
Cinnamomi ʒß
Cons. Alkermes. Div
Syr. Carminans ʒvj

m. f. Mixtura.

Als mede uitwendig de Maag met
 versterkende Ceroenplaafters bezorgt,
 door dusdanige middelen met een vol-
 stan-

standigen yver gebruikt, is binnen de vier a vyf dagen 't *Breukgezwel* eenigfints en voorts meer en meer vermindert, zo ook de *Drekbraking*, flauwtens, walging, Koortfen, enz. tot dat wy alles gelukkig te boven gekomen zynde, zy voorts door zacht en goed voedsel uit haar Krankbedde geraakt is, en noch vele jaren daarna geleeft heeft. En noch Anno 1704. levende, ontrent de tachtig jaren oud geweest is.

Ik maakte haar een *Breukbantje* van zacht Bombazyn, want zy was een magere tengere Vrouw, daar zy haar wel by bevond, en waar door zy voor het andermaal uitschietendes Darms, verzekert en bewaart was.

Wyders gebruik ik geen en vorderen omslag van uitwendige Geneesmiddelen op de plaats van het ingebrachte *Breukgezwel* anders, als die ik in dit *Hoofdstuk* vertoont heb, behalven dat ik somwyl wel een weinig *Emplastr. de Labdano* daar onder meng. Ik misprys met den woelenden *Bontekoe*, het *Emplastrum*

rum ad rupturas Fernellii, als noch in de *Amsterdamsche Pharmacopœa*, op pag. 120. te vinden, om de onnoodige veelheit van alle de daar in komende middelen, gelyk als waarlyk daar van een groote menigte t'saamenstellingen in den *Apotheek* gevult en opgehoopt zyn. In myn geheele practyk, hoe vol bezigheden dat die ook ooit of ooit geweest is, hebbe ik alle myne *Olia*, *Unguenta*, ende *Emplastras*, doorgaans zelfs gemaakt: Gelyk als ook meest alle andere soorten van toebereidde middelen, en maak die na myn eigen behaagen, volvoerende met weinige, doch dien ik my verzeekeren durf, dat goed zyn, alle myn zaaken. Ende betuige den jongen Heelmeester, dat dien grooten hoop der Gedistilleerde Wateren, Azynen, Syroopen, *Conserven*, *Electuarien*, *Trociscen*, Poeders, Pillen, enz. der Oudemodensche ende veele noch hedendaagsche *Apotheeken*, tot een zeer klein getal, die goed ende krachtig zyn, kunnen worden vermindert,

dert, dewyle die genoeg zyn, en dat alle dien grooten sloop en omflag t'eenemaal onnut, onbequaam, te verkoelende, of te krachteloos, te haast verderffelyk. Ofte is het dick, drabbig, miers, of zoet, te walchelyk, om door de Keel te jagen, behoorden afgekeurt te worden.

HET XXXII. HOOFDSTUK.

Van de uitzinking des Endeldarms [Proeidentia Ani.]

1. Beschryving van de uitzinking des Endeldarms.
2. Deszelfs Oorzaken.
3. Gevaarlykheit, wanneer 't zelve verzuimt word.
4. Want het kan dan doodelyk zyn.
5. Deszelfs Genezing.

Dit gebrék komt ons meest voor in de Kinderen, en ook wel somtyds in oude luiden, en wel voornamentlyk in de zulke, die door langdurige voorgaande ziekten en suckelingen verzwakt zyn.

I.

Den Aars- of Endeldarm, de laatste van de drie zogenoemde dicke Darmen, langs des Staartbeens binnenste bekleedselen afdalende, en tot in den Endeldarm eindigende, word aldaar met de Sluit- of Ring-
Intestinum Rectum. Beschryving van de uitzinking des Endeldarms.
D d d spier,

spier, zo als mede in de Krop van de blaas geschied, bevonden van den Alwyzen Schepper geschapen te zyn, die den Endeldarm als met een strik of Koorde besluit, op dat den redelyken mensch zyn Drek niet tegen zyn wil en geduuriglyk, maar zo als 't behoort, zoude kunnen ontlasten.

I I.

Dezelfs
Oorzaaken

De oorzaak dan van des Endeldarms uitzinking moet in verslapping dezes Spiers wel voornamentlyk gezogt syn, daar de zwakheit van des Endeldarms ophoudende of optreckende spieren bygevoegt kunnen worden, door gaans gevolgt op een te geweldig persen, langduurigen afgang, loslyvigheit, enz. dewelke wel meest de Kindertjes, van wegens hunne zwakheit, Koude, en overtollige vochtigheden, onderwarig zyn.

I I I.

Gevaar-
lykheit,
wanneer 't
zelve ver-
zuimt word

Den Endeldarm dus tot buiten het lichaam uitgezonken, vertoont zich omgekeert, en zyn binnenste uitwaards, latende ons des zelfs rood-

roodheit, ende naaktheit zien, die wel haast van couleur zal veranderen, opzwellen, verharden, ende versterven, zoo wanneer achtelooze Moeders, door een te harde behandeling, Koude, verkeerde hulpmiddelen; enz. dit ongeval noch veel erger komen te maken.

I V.

't Is my voorgekomen dat ik niet alleen den Endeldarm, maar ook de rest van 't dik Gedarmte, voor 't merendeel met zyn Krinkelen en bogten vond uitgeschoten, geen warme verzachtende Stovingen noch pogingen tot inbrengen hielpen, door 't gedurig persen en drucken des Kinds, tot dat het eerlang zyn ongeval met de dood verwisselde.

*Want
het kan
dan doodelyk
zyn.*

Waarlyk dit zyn droevige bespiegelingen. Eens is 't my gebeurt (dog dit was een ander geval) dat ik des nachts by een Kraamvrouw gehaalt ben geweest, die eerst verlost was van een Kind; dat ik al zyn darmen buiten de buik vond uitgestort; de buik was van de Navel tot aan 't Gemachtje (even als men de Geslachte Schaapjes

en Varkens ziet) als met een mes in deszelfs middel of witte linie gesneden, t'eenemaal open, de ontstelde Kraamvrouw noch niemand kon de oorzaak beseffen, alleen dat ze naast eenige weken zeer sterk had gehoest, ik schreef aanstonds een verwarmende stoving voor op dese naakte geweyen, alzo 't Kind noch eenige uren leefde.

V.

Deszelfs
Genszing,

Zo den uitgeschooten Endeldarm eenigen tyd uit zyn plaats geweest is, en zeer opgezwollen mocht zyn, zo kan men, alvorens 't inbrengen, 't welk nooit met force moet zyn, een verzachtende Stooving gebruiken van *Althææ*, *Flores Chamomillæ*, *Melilotæ*, *Sem. Anis*, *Fœnicul*, *Fœnugræc.* enz. in zoet Bier of zoete Melk gekookt, na een uur of twee stovens bestrooit men den naakten Endeldarm met een pœijertje, dat versterkende en opdroogende is, uit *Flor. Rosar. Rubrar. Balauft. Cort. Granator. Ibus. Mastix*, en diergelyke t'saamen gestelt. Men bewind een of meer vingers met zacht Lywaat, in
war-

warme Wyn of zoete Melk bevochtigt, en brengt den Aarsdarm zacht in zyn plaats.

Voorts dienen kleine dicke drukdoekjes in oude t'samentreckende roode Wyn, daar in een popje met gestote Bloem en schillen van Granaten, roode Roosen, wat Gal- en Cypresnoot gekookt zyn, dikwyls warm in de holte van 't Fondament gebruikt, is 't noodig met een bandje bezorgt, en 't Kind, zo veel mogelyk, voor sterk huilen, schreeuwen en porren, als mede voor Koud Bier en Koude bewaard.

HET XXXIII. HOOFDSTUK.

Van de beginnende versterving
[Gangræna.]

1. Inleiding en Beschryving van de beginnende verstervinge. 2. Deszelfs Oorzaaken. 3. Teekenen. 4. Twee Waarneemingen. 5. Noch eenige teekenen. 6. Waarschouwing. 7. Voorzeggung. 8. Genezing. 9. Verscheidene zeldzaame Waarneemingen 10. Noch eenige Aanmerkingen, rakende de Genezing.

I.

*Inleiding
en Beschry-
ving van
de begin-
nende ver-
sterving.*

DE zwaarste gevolgen der *Tegen-
natuurlyke Gezwellen*, zyn de
versterving van de lydende deelen,
beginnende versterving en heet vuur
genoemt, waar van op onze wys, zo
kort als doenlyk was, het noodigste
zullen vertoonen.

De beginnende versterving, is een
uitbluffching en vernietiging des le-
vens, derdoorstraaling des bloeds,
der

der Geesten, en aller natuurlyke warmte.

't Heetvuur is een volkomen versterving, daar de deelen volkoomen dood, gevoelloos, yskoud, en aan 't rotten is, beginnende te tinken en zwart te worden, moettende, om het levendige te behouden, daar van gescheiden en afgezet werden.

De beginnende versterving is dan niet anders dan een versterving, die eerst begint, daareen gedeelte van de lydende deelen een quade couleur begint aan te nemen, van zyn scherp en eerst zeer pynlyk gevoelen meer en meer berooft word, daar de buitenste bekleedselen alreeds dood en verstorven, en inwendig de beenderen, banden, pesen en zenuwen noch volkomen of eenigzints levendig en gevoelig zynde, en de verstervinge wezende gesteuit, de deelen noch mogelyk wederom in haar volkomen Genezing herstelt zullen kunnen worden.

Het Heetvuur vertoont ons de deelen van alle levendigheid, gevoel en inwendige warmte t'eenemaal berooft,

rooft, en volkomentlyk tot in de binnenste deelen verstorven en dood te zyn.

*Gangrana:
Sphacelus.*

Sommige oude Schryvers, als *Fabritius Hildanus*, en andere, hebben de beginnende versterving een Heeten en het Heetvuur een Koudevuur gelieven te noemen, waar over *Doctor Bontekoe* geen kleintje schrolt: Evenwel de versterving, in haar geweldige ontsteking, hitte, brand en verblindende furie, en het Heetvuur, even als het doode verrotte Fruit, daar in men zegt het vuur te zyn, om dat als een vuur voortkankert en alles wegyreet, aangemerkt zynde, zo zal men zulx zo vreemt niet vinden, daar men die recht komt aan te merken.

II.

Oorzaaken. De Oorzaaken kunnen, zoo als ook van de Gezwellen gezegt is, in uitwendige en inwendige worden afgedeelt.

De uitwendige oorzaaken zyn veellei, als door een geheele verstikking in het doorstraalende bloed, des Zenuwspas, en verdere omyloejende
voche

vochten, wanneer in zeer hevige ontstekingen alles, als in een volle gloet, noch daar by door al te verhittende, te kleefachtige, slymachtige, te vette en olyachtige middelen, die de zweegaten verstoppende, de nodige doorwaassening beletten, en de ontsteking noch grooter maaken, waar door het bestormde deel of deelen zodanig kunnen worden verhit, dat door de geweldige uitbruischende Gisting der niet voortvloeiende ontstelde, fenynige, scherpe, ten minsten quaadaardige vochten, vermits de verbreking der pypen, alles noodzaakelyk moet verslicken; zoo dat eindelyk deze geweldige hitte word uitgebluscht, de onverdraaglyke pyn verdooft, het fynste gevoel der Zenuwen en vliessen verteerd, de Geesten verslonden, en de vinnige roodheit der deelen, tot in de blaauwe loodverwige en zwarte couleur verandert, en zulx te haastiger, daar de beslotene stoffe niet tydig genoeg ter uittocht zal worden gevordert.

Ten anderen, als mede in alle dusdanige hevige ontstekingen al te ver-

koelende, te koude, te zuure, te verteerende, t'saamentreckende, en by de onwetende zelfs verdoovende middelen worden gebruikt, en die noch wel te koud daar op geleid zynde, noodzaaklyk een schielyke verdicking, verstyving, verfticking, versterving en verrotting moeten veroorzaaken, en des te vaardiger, als de stoffe des Gezwels bederfelyk, quaat-aardig, besmettelyk, enz. zal worden bevonden.

Zo komen tot de uitwendige Oorzaaken ook alle vervriezingen door een strenge Vorst, Sneeuw, Koude, en daar in gelede ongemacken. Zo meermaals onder de Soldaten in de Legers voorvalt. Voorts alle geweldige verbrandingen, afgeschoten ledemaaten, zwaare verpletteringen, vermorselingen der beenderen in geweldige Beenbreuken, en Kneuzingen, groote ontwrichtingen, wonden met vreeslyke bloedstortingen, of in de zenuwen, pefen, vliessen, banden, enz. fenynige wonden, te sterke bindingen en toeknellinge der Aderen, Slagaderen, Zenuwen, enz. waar door de voedendevochtendoor
de

de uitwendige deelen onses lichaams haar vrye doorstraaling moeten hebben, alles spreekt van zelfs, zo dat wy over zulx geen verdere uitbreiding noch uitlegging behoeven te maken.

De inwendige oorzaaken zyn een verrot, scurbutig, te wei- en waterachtig bloed, en by gevolg ook die van de andere vochten, langduurige ziekten, zwakheit, uitgeteertheit, honger, ouderdom, en gebrek van natuurlyke warmte en levendige geesten, en dus, door gebrek des voedsels tot in 't gebreckelyk deel; desgelyx alle hevige en quaadaardige ontstekingen, Kinder-Pockige-Kanker-Pest- en verharde Breukgezwellen, het te lang leggen op de stiet, heup en lendenen, door droppelpis en geduurige ontlooping des waters, alle groote Watergezwellen, en wat vorder de ophouding der doorstralende voedende sappen kan komen te verhinderen.

III.

De voornaamste teekenen van een *Teekenen.* beginnende versterving zyn de ver-
an-

andering van de couleur des Huids, als die, voornaamentlyk in alle heevige ontstekingen, eerst zoo hoog rood, zich begint bruin, paars, blauw, en eindelyk zwart te vertoonen; of daar de stoffe kouder van aart is, geelachtig, wit en bleek word, de hevigste pyn vermindert en verdooft hand over hand, de opkomende bleiven geven een taanig water, en toonen een speckige grond en een doode huid, voorts volgt een minder en minder gevoel, en fledderigheid der verstervende deelen, afgryfelyke stank, verrotting, Koortfen, met walging, braakingen en flauwtens, bevende pols, stuipen, en dus, zoo 't niet gesteuut word, de onvermydelyke dood.

In de beginnende versterving door strenge Koude, Vorst, Sneeuw en vervriescing veroorzaakt, bevind men eerlang de zeer scherp stekende pyn in doovigheid en ongevoeligheid verandert, zo ook de somtyds eerst hevige roodheit, tot in een paarse, blaauwe, of ook wel witte fletse doodverwige couleur, alles versterft, en word schielyk dood. en

yskoud, van wegens het niet meer doorstraalen des bloeds en der levendighoudende Geesten, en aldus tot in een volkomen Heetvuur verandert.

De versterving, die door gebrek des voedsels en levensgeesten, en aldus, door ophouding der natuurlyke warmte word veroorzaakt, zoo als die doch doorgaans in de oude, uitgeleefde en uitgeteerde, of andersins koude en zwacke lichaamen, meest voortkomt, zo zyn ook in 't gemeen de teekenen openbaar, en ik heb die wel meermaal, zonder eenige de minste verandering in de couleur des huits gezien, daar ik deze haast voortloopende versterving in de uiterste deelen des lichaams zeer schielyk, zonder 't minste gevoel yskoud, en zo ook den lyder in 't kort dood gevonden heb.

I V.

Zulx is my over eenige jaren zeer ^{Twee} ^{Waarna-} ^{mingen.} aanmerkelyk voorgekoomen in een jong Boerinnetje, oud zestien a zeventien jaaren, woonende een stuk weegs buiten *Haarlem*, op de *Haarlemes*.

lemer Lyede, aan 't Meir, en op laag en waterryk Land. Deze was van een zeer koud en vochtig gestel, hebbende, behalven 't dagelyx gebruik van 't quaade voedsel, tot haar gewoonlyke drank, door Gierigheid van de Ouders, en quaade gewoonte der Boeren, meest wai en koude gekarde Melk gedronken, en daar by des morgens vroeg en 's avonds laat, door 't nat bedauwde of beregende Gras, zelfs bloot beens, de Beeften door goed en quaad weêr gewoon geweest te melken: deze vondik, daar by verzocht zynde, met een klein Koortsje, duistere pols, en flauwtens, beide de beenen, voeten en tonen, zelfs tot in de kuiten, volkomen yskoud, verstorven en dood te zyn, zonder dat men de minste verandering in de couleur des huids bemerkten kon, die wezende bleek wit zo als de andere deelen des lichaams: Ik heb de Ouders haar kort einde voorzegt, Heerrooms plicht (want zy waren goed Roomsche) aanbevolen, en niet anders dan versterkende middelen om de beenen, voornaamentlyk daar die noch levendig waren, geslagen.

Doch

Doch deze haastige versterving was door gebrek van doorstraalend bloed der levendighoudende Geesten en inwendige warmte, in weinig uren tot in en boven de kniën gevordert, en zy wel haast in haar bleek en zeer koud gestel, door een algemeen heet vuur, dat is, door de bleeke dood, van uit dit rampzalig leven tot in de eeuwigheit verhuift.

Zo komt eens een baas Timmerman uit het Dorp *Velsen*, tot in myn huis om hulp, dien ik de langste vinger tot aan de knobbel des hands volkomen verstorven, dood, yskoud, en alreeds tot afscheiding vond gezet, vorders waren de hand als ook de andere vingers goed, warm en levendig, daar in men gantsch geen ontsteking, ontsteltheit, noch eenige de minste zwelling vernam, zo ook, volgens zyn getuigenis in deze doode vinger niet was geweest, hebbende daar in niet anders dan maar een tintelende dovigheit, ongevoeligheit, en koude gevoeld, en door den Heelmeester in *Velsen* een papje daar op geleid zynde, zo had men de Vinger

ger in 't kort dus t'eenemaal dood bevonden.

Ik oordeelde zulx door de ophouding en niet meer doorstraling des bloeds en der levendiger Geesten in't Zenuwspijp ontstaan te zyn, en nam niet alleen met zyn believen, maar zelfs op zyn verzoek, dien dooden vinger, na dat de bereidzelen waren gemaakt, in een oogeblik tyds, door de houte hamer, en een scherp smal beiteltje vlak op een blok gevoegt zynde, recht in zyn afscheiding weg, en genas hem voorspoedig. Ik ried hem, zo wanneer hy in 't vervolg weder iets in de andere vingets gevoelen mocht, die met louterere vryvingen met, of ook zelfs, zonder Brandewyn, zo veel mogelijk, des bloeds doorstraling te bevorderen. Doch ik heb hem noch veel jaaren na dien tyd gekent, zonder dat hem ooit diergelyx is wederaren.

V.

*Eenige
Teekeningen.*

De Teekenen van een beginnende
versterving door Scheurbuik, ver-
toont

toont ons alvorens paarse, bruinroode, en ook wel eerlang t'eenemaal zwarte plecken in de huid, die grooter en grooter wordende, en ook tot in de binnenste of ondergelegene deelen invretende, haast een groote versterking kunnen komen te maaken, en zulx treft wel meest de Waterzuchtigen aan. Ook komt wel alvorens in dusdanige wei-water- en zuchtgezwellen een Glinsterachtige Roos of ontsteking, die in 't begin vry hevig schynt; doch daar nochtans de ingedrukte putten in blyven staan, werpende haar sterk uitspouwende waterblaaren en bleinen vry vuil en quaadcouleurig op, die of door verkeerde middelen, of ook wel tegens dank wat schielyk opdroogende, onderwaards een Speckige, Geeltaanige, of ook wel een t'eenemaal zwarte, doode en ongevoelige huid vertoonen.

Meeft alle de vordere soorten van versterkingen zyn haar teekenen uit derzelver oorzaak bekend, inzonderheit daar die uitwendig zyn, zo als door zwaare vermorseling, wonden, afgeschote ledemaaten, gevaarlyke

Ecc

Been.

Beenbreuken, ontwrichtingen, verbrandheden, venynige steken of beten van Adders, Slangen, dollen Honden, Katten, Menschen, enz. en vorder alles, waar by dat dit droevig ongeval toe kan slaan, zo dat men daar van geen byzondere bepaling behoeft te maaken.

De teekenen van 't Heetvuur zyn, daar in de deelen alle gevoel, leven, en inwendige warmte, zelfs tot in de binnenste vliessen en zenuwen t'eenemaal uitgeblust en vernietigt zyn, het deel of ook de deelen volkomen dood, zwart, yskoud, en vreeselyk stinkende worden bevonden, en die door Konst noch middelen wederom levendig kunnen worden gemaakt.

V I.

*Waar-
schouwing.*

En alhier moet zich niemand bedriegen, ontrent een kleine beweging en onvolmaakt roeren, 't welk de lyder zelfs in een t'eenemaal doode hand, of voet, noch met haar vingeren of tonen weten te maken, en dat niet alleen de lyders maar ook wel de omstanders bedriegt, geloovende, zulx beschouwende, dedec-
len

len noch levendig te zyn, die daar op wel doorgaans gereed zyn, de naarstige Konstoeffenaars te beschuldigen, die, wanneer dit gebeurt, om haar goeden naam te behouden, den zelve moeten vertoonen, dat op de beweging der grooter en noch levendige spieren, ook deszelfs noch daar aan vast zynde einden of pesen, gelyk als derzelve snaaren en Koorden noodzaakelyk moeten volgen, hoe dood die ook mochten zyn, want daar de verrotte huid en buitenste dekselen al mochten gescheiden zyn, daar zullen de zeer taffe pesen en zenuwen noch wel met haar beginselen daar ook haar verderf, als dan; nog wel dieper en dieper voortkruipt, vast vereenigt worden bevonden, zulx dat de lyders, door de intrekking der bovenste Spieren, even zoo als in de doode Hoender-Eenden- en Gansse pooten kan worden vertoont, de roering van haar doode vingers of toonen kunnen komen te maaken.

V I I.

Voorzeg-
ging.

Niet zekers valt in een beginnende verfterving, daar die groot en hevig is, en alles ons vol onzekerheit voorkomt, te voorzeggen, daar in dat alles na de heftigheid, kleinheit, of quaadaardigheid van de verfterving, als mede in wat deelen des lichaams, en desgelyx op de jaren, gesteltheit, en krachten des lyders, ons worden vertoont, moet gelet zyn, en daar op en meer zaaken, die ons mochten voorkomen, wy onze voorzeggingen hebben te richten, betuigende, dat de verftervingen noch wel geneeslyk zyn, daar de krachten en inwendige warmte door ouderdom, Krankheit, Koude, Waterzucht, enz. noch niet te veel zyn verspilt, de beginnende verfterving door gebrek van natuurlyke warmte, bloed, en zo by gevolg door ophouding en niet meer doorstraaling van levensgeesten, is meest altyd, daar die de groote uitwendige deelen inneemt, een gewisse voorbode van de dood. Hoe vochtiger deelen des lichaams, en hoe
quaad-

quaadaardiger de verfterving zy, gelyk in der Kinderen monden, hoe zwaarder de Genezing moet worden gefteft, of ook ongeneeflyk, daar die met harde en blaauwcouleurige Gezwellen voorkomen, daar in men die kleine lydertjes wel doorgaans, niettegenftaande alle bedenkelyken yver en goede middelen geen klein gedeelte van mond, neus en kaaken, dood, koud, zwart, en flinkende vind, eer dat zy komen den laaften fnak te geven. Dusdanige verftervingen, en vorder alle die in een zwaare Krankheit, uitgeteertheit, geweldig fcheurbuik, koude lichaamen, en in groote watergezwellen der beenen, voornaamentlyk in verzwakte en uitgeleefde, ons voorkomen, daar ontrent zullen wy mogen voorzeggen, dat mogelyk de dood een einde van zo veel elenden zal komen te maaken.

Maar daar de krachten en de inwendige warmte noch in ftaat zyn, om wat noch levendig is, alzo te behouden, ten einde een goeden Etter mocht voortgebracht worden, en door den Etter de afscheiding van 't

doode gevordert mocht zyn, zo kan, wanneer met alle kracht daar op gewerkt word, de Genezing noch worden verkregen, uitgezondert in deelen van vingers of toonen, die alreeds volkomen dood en verstorven zyn, en nu van de noch levendige deelen of afgezet, of door scheiding, zo ook wel fomtyds geschied, gevordert, voorts ter goeder uitslag konnen bevlytigt zyn.

De verstervingen, door uitwendige oorzaak, als door zware verbrandheden, wonden, afgeschoote ledemaaten, beenbreuken, vermorselingen, ontwrichtingen, enz. moeten geneeslyk of ongeneeslyk voorgestelt zyn, na dat die ons zwaar of in minder gevaar voorkomen, zo ook, die door te sterke bindingen, groote bloedstortingen, quaadaardige beten en quetsingen zyn veroorzaakt, in haar verhoopt goed gevolg, of gevreesden quaaden uitslag, voorzichtig, dat is twyffelachtig, op het behoud van onze goede naam denkende, worden voorzegt.

VIII.

Wy komen nu tot de Geneezing ^{Geneezing.} van dit droevig quaal, die na de verſcheidentheit van de beginnende verſterving gerichtigt moet zyn, vooraf beſeffende, dat alle verſtervingen uit uitwendige oorzaaken ontſtaan, haar byzondere toeverzicht en Geneezingen vereiſſchen, en daarom niet zo in 't algemeen kunnen worden aangewezen, maar na dat die ons komen voor te vallen, moeten behandelt zyn.

Wy ſpreken dan eerſt van die beginnende verſterving, die ons gemeenlyk als de hevigſte en grootſte, in zyn geweldige furie voorkomt, namentlyk, die in een vol lichaam met een zeer groote brand, hitte, vier, opzwellung, ontſteking, pyn, zware Koortſen, nachtwaking, en onſtuimigheid de lyders, op 't vinnigſt beſtormt; en zeer haaft een hand, arm, been of voet, door enkele verſticking der veelvuldige t'ſaamengehoopte ſterk uitbruiſſchende ſtoffe, of ook den lyder zelfs overweldigen, en in 't Graf kan komen weg te rucken.

Zulke lyders vinden wy doorgaans noch met een zwaare Krankheit ten minsten met een geduurige en ook wel met een quaadaardige Koorts aangetaft, waarom dan ook noodzaakelyk een ervaare Geneesheer, ten einde om des lyders Krankheit door vereischte algemeene Geneesmiddelen in acht te nemen, gezocht moet zyn, andersints daar den Heelmeeſter zich van zo nodigen hulp ontbloot vind, daar moet hy hem in dit gewichtig voorval ontrent de twee eerste betrachttingen na ons voorschrift in de verhandeling van de ontsteking ver-
toont, gedraagen.

Dus treden wy over tot de derde betrachtting, dat is, onder de vereischte waarneming der twee voorgaande, de bestormde deelen behoortlyk te bezorgen, zodanig als dan de grootheit, furie, goed- of quaadaardigheit van de beginnende verstervinge, en de hoedaanigheit der aangetafte deelen zullen vereischen.

Men zal dan aanstonds, daar men de onlydelyke brand, hitte, ontsteking van de beginnende versterving, zo groot bevind, pappen gebruiken,
die

die niet zo sterk verhittende, droogende, schroeiende, en de deelen, die als in een volle gloed staat, noch meer verhittende en ontstekende maken, zo als die den beruchten *Overkamp* (ook een der *Nieuwe Reformateurs der Heelkonst*, en verachter der oude Schryvers) den Leerling voorschryft, maar die op een zachter en verdraaglyker wys de deelen kunnen stoven, koesteren, vervochtigen, verzachten, en dus de onverdraaglyke pyn en de vinnigste hevigheid van dit quaal zullen zoeken te bedwingen, nochtans ook daar op lettende, dat die voor al niet te flets, te verkoelende, te kleeverigh, en door te veel, inzonderheit Lynzaadmeelen, te slymerig, of met Olien en vetten vermengt, gemaakt zyn, maar indien men eenige van de dienstigste *Malaëtica* daar onder wil voegen, dat men die spaarzaam, en met onderscheid onder de krachtiger Hulpmiddelen weet te vermengen.

Byzonder moet men ook daar op letten, of niet zelfs maar een kleine wonde ofte beschadiging voor 't opkomen van de beginnende versterving

geweest is, en die zo maar passelyk behandelt, tot geen Erterdracht is gebracht. En op deze wys een gevaarlyke versticking der om- en doorstraaling der vochten veroorzaakt heeft. Een klein staaltje zal tot waarschouwinge der onkundige losbollen kunnen dienstig zyn.

Hendrik Jansz, die meer goed bier als water dronk, in de kracht van zyn jaaren, gezond, fris, en vrolyk, kreeg op den 18 September des jaars 1690. onder 't spotten van zyn medegezel, onkundig in't schieten, door 't aflossen van een Roer, een kleine papiere prop, daar in gedaan zynde, in de kuit van het been; zyn Meester of baardscheerder, daar by gehaalt zynde, neemt hem op een vrolyke wys, en als geen zwaarigheid in zyn ongeval makende, onder handen, en op een losse hollebollige wys, niettegenstaande dezen armen hals door de hevige pyn, ontsteking zwellung, enz. zyn slapen en goede gesteltheit verloor, voortgaande tot op den vierentwintigsten September des avonds, als wanneer den Geneesheer *Borfenius*, daar by verzocht zyn-

zynde, tegen 't befef van dezen vrolyken baas, vry groote zwaarigheid maakte, ordonneerde een hartstertend Drankje, en wilde dat ik des morgens daar mede by verzocht wiert. Wy vonden gezamentlyk desen rampzaligen lyder in een slechten staat, met een gedurige Koorts, benauwtheit des herten, flauwtens, waking, en ongeduurigheid bevangen, en 't verband ook los gemaakt zynde, de gantsche deelen des voets tonen, tot in den Enkel yskoud, wit van couleur dood en verstorven, de wonde in de Kuitspieren droog, dor en zwart, zo ook rontom heen de Kuit, en het grootste gedeelte van 't been opgezwollen, steenhard, blaauw, bruin, zwartcouleurig. Den Meester stond nu verfelt, getuigende twee dagen te voren noch alles zacht, bequaam, levendig, en goed bevonden te hebben, maar tot noch toe geen Etterdracht had vernomen, dan zulx en het gene gebruikt was, daar latende, deed ik aanstonds eenige diepe insnydingen in de Kuit na de loop en tot door de Kuitspieren, maar vonden alles droog, dor, en zonder gevoel,

tot

tot dicht onder de Knie, staakte dit werk, en stelden voort de krachtigste bettingen en dienstigste pappen, zo, als die in 't vervolg zullen ver-
toont zyn, te werk, maar zulx kon-
de, als te laat in 't werk gesteld,
geensints beletten, dat dit groote
Heetvuur 's avonds volkomen tot in
de Knië bevonden wierd, als ook de
dye tot aan de buik steenhard opge-
zwellen, zo dat hy op den tweeden
dag van myn komt, en de negende
zyns ongevals, 't gevolg van dit ge-
ring quaal met de dood heeft moeten
bezuuren.

Wie twyffelt hier aan een volko-
men versticking des bloeds, en der
vordere om- en doorstraalende voch-
ten? Daar gantsch geen Digestie
zynde gemaakt noch voortgebracht,
eerstelyk in en rontom de wonde al-
les gestremt, verdikt, verzuurt, en
vergoort, al vorder en vorder de
doorstraling des bloeds en der le-
vendige Geesten, in haar noodzake-
lyke wegen, verstopt, verhindert en
belet heeft, daar de Bloedvaten en
Zenuwen zynde toegeprangt en ge-
sloten, en alle deszelfs levendigma-
ken

kende vochten verstyft, wat wonder is 't, dat dan dit quaad in de twee a drie laafte dagen zyns levens zoo gantsch haastig is voort gezet, en de natuurlyke warmte zo snellyk verftikt en uitgebluft is geworden?

De Heelmeesters behoorde geen loffebollen te zyn, die zelfs een gering quaal, noch wel te gering konnen achten, en de gevolgen in de wind slaande, haar lyders eerlang van zwaare ja doodelyke toevallen konnen bestormt zien. Alle gekneusde geschooten en gepletterde wonden moeten door Eetervorderende middelen op de alderspoedigste wys ter dracht gebracht worden, alle sterkverkoelende afdryvende Waters, en die noch te koud op geleid, als ook wat de deelen verhit, dort, droogt en verhard, moeten, als zeer schadelijk, zyn vermyd, om dat de eerste alle vloeijende stoffe verdicken en doen verstyven, zo dat al wat ter doortocht geschapen is, gestremt en vast gepakt, bederft, verrot, en alle natuurlyke warmte en 't leven uitgebluft komen te worden, de middelen die te verhittende, te droog, en
te

te ſcherp zyn, beletten den Etter, zo dat de vermorfelde en gepletterde huid, 't Vleefch, de Spieren, enz. tot geen afſcheiding kunnen gebracht zyn, zo dat door zulx zeer licht een haaftige en voor 't oog des onvoorzichtigen Heelmeesters een onverwachte verſterving, zelfs doodelyk zynde, kan komen te volgen.

In alle gedreigde verſterving, daar men noch in dusdanige zwaare ontſtekingen met kracht op ontbinding werkt, en, om een haaftige verſticking der inwendige warmte voor te komen, noch verhoopt de ontlaſting der ingelegerde quaadaardige ſtoffe door een of meer Ettergezwellen te verkrygen, en door die ontlaſting de beginnende verſterving te verhoeden en zo veel doenlyk is noch voor te komen, daar kan een pap gebruikt zyn, die de gevreesde Verſterving weêrhoudende, en met een de gehoopte Ettermaking bevorderende mocht zyn, zo als my zeer dikwyls gelukt is, als by voorbeelt,

Rx Herb. Scord. Mij

Ruta

Althææ

Scabios. an. Mj

Flor. Sambuc. Miv

Chamomill.

Melilot. an. Mij

Coq. in Cerevis dulc. Colatur. Contus. adde

Farin. Lupinor.

Orob. an. ʒjß

Lin. ʒj

f. Cataplasma.

Of,

Rx Herb. Meliss.

Agrimon.

Scord. an. Mij

Verbasc.

Malv. an. Mj

Flor. Chamomill.

Sambuc. an. Mij

Calendul.

Melilot. an. Mj

Coq. in suff. Quant. Cerevis. dulc. Colatur

Contus. adde

Farin. Fœnugræc.

Lin. an. ʒjß

f. Cataplasma.

Men kan de hoeveelheit der Kruiden en Bloemen vermeerderen of verminderen, na dat de grootheit des quaals ons zal komen aan te wyzen.

Maar

Maar zo wanneer zich alles tot een geweldige versterking aansteld, en dat 'er als noch geen Etter, tot ontlasting der quade stoffe te hopen is, zo kan men dusdanig een pap in 't werk stellen :

℞ Rad. Angelic.
 Vincetoxic. an. ʒj
 Herb. scord. Miv
 scabios.
 Rut. Rec.
 Absinth. an. Mij
 Flor. Chamill. Mij
 sambuc. Mij
 Centaur. min. Mj
 Coq. in f. q. Cerev. dulc. Colatur. Contus.
 adde
 Far. Lupinor.
 Foenugrac. an. ʒjʒ
 Lin. ʒj
 f. Cataplasma.

Ofte aldus,

℞ Herb. scord.
 Phyllandr. an. Mij
 Absinth. Mj
 Arthemis. Mj
 Flor. Chamomill. Mij
 Calendul.
 sambuc.
 Hyperic. an. Mj

Coq.

Coq. in f. q. Cerevis. Opt. Colatur. Contus.
adde

Far. Fœnugr. ac. Orob. an. ʒij
f. Cataplasma.

Sommige koken de Kruiden en Bloemen in pekcl, oude pis, in *Hydromel*, of *Oximel*, om dat den Azyn de verrotting wederstaat, en de bedigde deelen versterkt; evenwel daar men de ontlasting der ingelegerde stoffe beoogt, die hier de oorzaak van 't quaad is, daar wil ik liever een goed Bier daar in, myns oordeels, de Kruiden, in het kooken veel beter hun kracht behouden, verkiezen.

Andere kooken die in een gemene Barbiers Loog, zo als ons den Geneesheer *G. vander Voorden*, pag. 341. voorschryft, maar ik acht, indien de lyders vermogende, en zy of de naast bestaanden niet al te gierig zyn, niet dienstiger als goede Fransche Wyn, die confterende, de deelen noch best bewaart: Andersints ben ik gewoon in yder verband wat Brandewyn, zo veel men dan nodig keurt, in de gewarmde pap te vermengen,

om de verfterving daar door, zo veel ons doenlyk zy, in toom te houden.

Byzonder komt het daar op aan, dat men met alle bedenkelyken yver, de spoedigfte ontlastingen van 't verderfelyk quaad beoogt, bewerkt, en al waar dat maar eenige bolligheid word vermerkt, dat men daar niet door ondiepe vlymingen, zoo als sommige doen, en vruchteloos doen, om dat zy de Grond niet bereiken, maar tot in 't hol, daar 't fenynige vocht zich verschuilt, de nodige insnydinge moeten maken. Zo heb ik menigmaal vry zwaare verftervingen gesteut, en door die ontlasting de beschadigde deelen bewaart, de lyders behouden, en alles weér tot een gewenschte Genezing, daar zulx die Meester niet dorst bestaan, verkregen.

Maar daarmen nu tot in, en door het verstorvene zelfs, tot aan de noch levendige deelen, de insnyding gemaakt heeft, daar zal en moet men niet spaarzaam zyn in 't gebruik van dienstige bettingen, daar de verstorvene deelen warm mede geber,

ende waar in de wieken zynde gedoopt, rykelyk, om het verderf te steuiten, in de holte en tegen de kanten moeten gebruikt zyn, waar over dat men de pappen en het verband twee- of driemaal daags zal bezorgen, om dus alles wat noch goed en levendig is, zo veel doenlyk zy, te bewaren.

In de bettingen zoek ik alles, wat zo uitnemende scherp, t'saamentreckende, afknaagende of drogende is, te vermyden, als daar zyn de levendige Kalk, Aluin, de Vitriol, het Spaansgroen, buiten den *Aegyptiac*, geloovende, dat die de noch levendige en teérgevoelige deelen, 't welk doorgaans de ondergelegene vliessen, pesen, en zenuwen zyn, veel meer beschaadigen als beschermen, immer ten minsten de versterking steuiten, en de scheiding, van wat nu zoude beginnen los te worden, beletten, dit navolgende achte ik veel dienstiger:

℞ Spir. Vin. ℥x
 Theriac. Opt. ℥℔
 Pulv. Myrrh.
 Aloës an. ℥iij
 Capbur. ℥ij
 m. f. lavamentum.

Of,

℞ spir. Vin. ℥vj
 Salis. ℥j
 Capbur. ℥iij
 m. f. Lavamentum.

Of,

℞ Herb. scord.
 Absinth.
 Fol. Laur. an. Mj
 Coq. in s. q. Vin. Alb. ad Consumpt. tertie
 Part. Colatur. adde
 Pulv. Myrrh.
 Aloës. an. ℥℔
 m. f. Lavamentum.

Daar noch evenwel de verrotting
 en stank mocht onlydelyk groot zyn;
 daar zal men den *Ægyptiaac*, doch
 met beleid, onder de bettingen
 kunnen vermengen, onder dien toe-
 verzicht, dat men daar de scheiding
 nu mocht aanstaande zyn, de plaats-
 mid-

middelen nooit al te fcherp tegen de onder gelegene teergevoelige Zenuwen en Vliesen, die goed zyn gebleven, onvoorzichtig kome te gebruiken.

Zo zal men ook, daar zich maar eenige teekenen tot fcheidinge van 't alreeds verstorvene vertoont, of daar de verfterving ftand houd, en zich ook tot fcheiding zet, de wicken met ons *Basilicum* bestryken, en zo in de betting gedompelt, na dat alles wel is gebet en uitgewaffchen, die tusfchen de ingefnedene zomen tegen de ondergelegene noch levendige deelen, zo veel doenlyk is, aanvoegen, op dat alzo den Etter verwekt en door den Etter de fcheiding meer en meer gevordert mag zyn; en dus in yder verband alle naarftigheit worden betracht, dat men met een welsnydende fchaar van onder het doode ingebracht zynde, de ftinkende vochten oplicht, die affnyd, en wegneemt, op dat men dus ruimte krygende, al wat noch levendig is, mag redden, zuiveren, en voorts met vleefchgroejende middelen weér ter Genezing bevytigen.

I X.

*Verscheide
zeldzaame
waarneemingen.*

Want als men niet op de Etter werkt, zo kan men geen afscheiding van 't doode verkrygen, daar zulx anders, zelfs in groote verstervingen wel meermaals zeer voorspoedig gelukt.

Deze weinige staaltjes zullen, uit veel meer andere, den Leerling kunnen ten voorbeeld dienen. *Hendrik Paulusz*, ruim sestig jaren oud, vol, koud, slymerig wai, zwaarlyvig en als een voose Raap, vond ik op den 28 Octob. 1690. na het uitstaan van een zwaare Krankheit, dood zwak, en noch door een geduurige Koorts bestormt, verzoekende myn hulpen raad, toonende my daar op een zoo groot Gezwel en versterving in het Gemacht, en tot aan de deelen des onderbuiks ingedrongen, dat ik die met de eerste opslag (gemerkt zyn sobere toestand en zwakheit) oordeelde geheel doodelyk te zyn, den wel in de Konstgeoeffende Geneesheer *Johannes Werkborst*, was zyn Geneesheer. Wy hadden gantsch geen hoop noch moed tot zyn opkomst:

komt: Het Balzakje een tienjaarg *Scrotum*
 Kinds hoofd in 'grootte gezwollen,
 uitwendig hard, dor, en droog op-
 gespannen, verstorven, dood, en
 zwart, niet wetende of ook niet de
 ballen mochten aan 't rotten zyn. *Testiculi.*
 Aanstonds heb ik dan een groot deel
 wicken, wel vet met ons *Basilicum*
 gesmeert, rontom langs de boord van
 het doode en noch levendige geleid,
 zulx met zodanig een pap als in ons
 XXVI. *Hoofdstuk* te vinden is, over-
 dekt, onderschoort, en alles zooda-
 nig bezorgt, dat ik ten spoedigsten
 door verscheide vry diepe insnydin-
 gen te doen, door 't zwarte verstor-
 vene tot aan de binnenste holtens die
 vuilen verrotters bocht ter ontlasting
 heb gekregen, als ook met 'er tyd
 den overvloed van Etter en meer in-
 snydingen doende, meer en meer af-
 scheiding van het doode, veel riemen
 en vochten heb ik, met een scherpe
 schar daar tusschen te brengen, da-
 gelyx weggenomen, ook zelfs tegen
 den onderbuik de versterving zynde
 gesteuit, is de gewenschte scheiding
 vry voorspoedig gevolgt. Nu von-
 den wy de ballen in haar vliesige be-

kleedfelen noch behouden, maar die, als ook des Penszaks scheuten, Zaadvaten, de opschortende spier des Balzaks, enz. de eerste zeer naakt en blood, en de laatste elendig aan 't rotten, en voor geen klein gedeelte in de loop geraakt, zynde alles nu uittermaaten pynlyk en gevoelig. Ik heb dan zachte afdryvingen gebruikt van *Cera, Therebinth. Venet. Ol. Hyperic. Pulv. Myrrh. Mastix, Oliban. Sarcocoll.* op die wys, zo als van ons te voren beschreven is. Dus heb ik niet alleen over de naakte en zeer tendergevoelige ballen, maar ook in de groote holtens tegens de onderbuik na de scheiding en zuivering van wat verrot was, een gewenschte Vleeschgroeiing verkregen, daar op met 'er tyd de volkomen Genezinge is gevolgt: En is dien Vriend noch veel jaren daar na in goede gezondheid gebleven.

In diergelyk voorval verzocht my den ervaren Heelmeester *Kasper Baas*, ontrent dien zelven tyd, by een van zyn lyders tot *Hilgom*, ter hulp. Ik vond die met een zwaare beginnende versterving, de gantsche deelen van
het

het Balzakje bezet, maar de versterking niet zo hoog als in de voorgaande geklommen, wy zyn in alles op dezelfde wyze voortgegaan, en is de gewenschte Genezing ook even zoo gelukkig uitgevallen.

Een Eerbaare bejaarde Dochter, (haar Heelmeester zynde ziek geworden) en ik in diens plaats daar by geroepen, vond haar doodkrank, zwak, en als met de dood (onzen laatsten vyand) te worstelen, hebbende een groote versterking, met een geweldige wegrotting, die van de korte Ribben af, den geheelen buik, voornaamentlyk de rechter zyde tot aan het ys- of schaambeen besloeg, een zeer groot Gezwel, ontsteking, en zwering had zich desgelyx in de rechter zyde tegen de ribben in de borst geplaatst. Hier kreeg ik vry spoedig, door loutere afdryvingen, 't Gezwel ryp gemaakt zynde, de ontlasting van een veelvuldigen Ecteter, maar de groote versterking vry droog, en noch al verder rontom heen loopende, myns oordeels, waren al te verhittende plaatsmiddelen gebruikt, en niet genoeg op

ontdoening gewerkt, en dus doende, moet noodzaakelyk de veritering meer voortloopen, en dieper invreten, ik heb dan aanstonds deze voornaamste betrachting bezorgt, en, om kort te gaan, zulx op die wys, als in de voorgaande gevallen verroont is, beyvert, gebruikende over de vet met *Basilicum* gesmeerde groote wieken, versterkende pappen, daar al vry eenige verzachtende middelen onder waren gevoegt, over de gantsche deelen des buiks. Dus kreeg ik Etter, en by gevolg, niettegenstaande de zwakheid des lydsters, een gewenschte scheidinge van het doode, dien ik te mets met groote reepen en vachten, door een scherpe Knipschaar, wegnam. Maar alles gescheiden zynde, vertoonde zulx een zeer naare bespiegeling, den gantschen buik tot op en tusschen haar gevoelige spieren, die zelfs ook voor een groot gedeelte aan 't rotten waren geweest, zo naakt en van hare zo noodige dekselen ontbloot, te beschouwen: Ik heb daar op groote tafelborden vol zachte platte wieken met verzachtende ontdoende middelen in een

warm

warm Vleefchgroeiende betting gedompelt, opgelegd, en daar over een pynstillende pap, warme doeken, met zachte gevouwen Servetten, om rug en lendenen gaande, en voor met luurfpelden gefpeld, dagelyx tweemaal bezorgt, en deze naakte buik niet altemaal t'effens ontdekt, maar het eene deel voor en het andere na met verfche wieken overdekt, en, zo veel my doenlyk was, voor alle uit- en inwendige Koude bewaart. Haar uittermaaten verzwakt geftel met luchtig Vleefchnat en zacht en lucht voedsel gefpyft, de rust, ftilte en donkerheit aanbevolen voor fchielike opkomende ftuipen, verval van Krachten, uitteering, enz. ben ik het meest bekommert geweest. Haar Geneesheer, die haar fomwyl noch eens bezocht, doch niets voorschreef, bevestigende zulx, betuigende tegen de naaftbestaande, dat het onmogelyk was deze elendige lydfter te zullen kunnen Genezen. Doch ftuende op de Almachtigheit Godts, ging voort in myn yver, de groote zweering in de zyde kreeg ik met'er tyd ontlaff, opgedroogt, en Genezen.

zen. Des Penszaks naakte deelen , als ook de meest van haar vliessen geschildte spieren , vry voorspoedig met een goed zuiver vast vleesch overdekt , en , tot zo ver noodig was , begrocit. Wyders heb ik door het *Emplastrum Griseum* , zo als het by my gemaakt word , op groote platte wicken gesmeert , en met ons digestiyf , om des zelfs droogte , mager over gestreken' , de Genezing meer en meer gevordert , de pappen al tydelyk afgelaaten , heb ik het *Emplastrum de Mucilaginis* , en diergelyke , tot verzachting , als ook nu een vaster toebinding gebruikt , en zo door Godts Genadigen zegen en bystand , de volkomen en gewenschte Genezing verkregen. En zy heeft , in goede Gezondheit , noch een goed getal jaaren na dientyd geleefd ; ook leefd zy noch in 't jaar 1704. dat ik dit schryf in een goede welvarentheit.

Her langduurig aanhouden van een elendige Vrouw , en haar man , als ook van haar naaftbestaande , by den Geneesheer en zeker jong Heelmeester , konden deze twee practisyns niet over-

overhaalen, dat men my tot haar hulp liet verzoeken, onderwyl wierden de pyn en elenden zo zwaar, dat de man my op den zesden April des jaars 1688. quam in der nacht op 't yverigst verzoeken, om aanstonds zyn afgesloofde Vrouw ter hulp te komen, dewyl haar pyn onverdraaglyk was; doch ik weigerde het, maar dit was niets, ik moest met hem voort. Ik vond deze afgematte lydster van de zeer groote pyn zodanig vermagert, verzwakt en uitgeteert, dat ik haar naauwlyx kende, zynde voor dit ongeval een kloeke sterke Vrouw geweest. Zy verhaalde my, dat zy eenige weken geleden een zeer pynlyke zweer in den enkel had gekregen, dat zy den Genees- en Heelmeeſter, die malkander verſtonden en aanprezen, en ongenegen waren my daar by te hebben, tot dus verre had gehoorzaamt, maar na zeer veel elende nacht en dag te hebben uitgetaan, nu door de langduurende bittere pyn overwonnen, zy my tot haar hulp verzocht, willende daarop het verband los maken, maar ik weigerde het quaal te willen zien, voor dat

dat Genees- en Heelmeeſter aldaar tegenwoordig waaren, en wy met malkander konden ſprecken. Des morgens vond ik den Heelmeeſter, maar niet den Geneesheer (die vorder weg bleef) ter geſtelder uur. Hy verhaalde my, hoe dat hy deſe Vrouw met een groote pynlyke zweer, ontrent den enkel des beens, had gevonden, dewelke eerlang zich met een zwarte korſt verſpreidde, zo geweldig toenam, dat dagelyx rontom heen alles verſtierf, enz. Het verband daar op loſgemaakt zynde, bevond ik het been van de oppervoet af beginnende, opwaards langs en over de enkelen opgaande, tot in de Kuit meeft in de rondte 't gantsche been beſlaande, met een t'eenemaal zwarte, drooge en dorre verſterving, niet alleen de huid, maar ook het vleesch- en vliesachtig bekleediſel der ſpieren, peſen en zenuwen, bezet. bedorven, en volkomen dood, waar onder en rontom heen langs de noch vordere kanten in 't gevoelige en geduurige wegknaagende onlydelyke pyn beſpeurt wierd; te meer, dewyl onderwaards alle die ſcherpe weg-
vre-

vretende stoffe, zonder uitwaards een drup Etter te kunnen geven, de deelen met de bitterste pynen wegknaagde, opwaards na de Knië ver- toonden zich alles als voor een ge- deelte uitgedroogt, zonder eenig Gezwel of ontsteking, alles noch wel. Ik bemerkte, dat den Genees- heer en den Heelmeester door mid- delen, die veel meer door hunne verhittende ende sterk verdroogende kracht, als door Etterverweckende, vervochtigende en beweekende mid- delen, de versterving hadden gezocht te steuiten: Maar dat zy onmogelyk op dusdanig een verkeerde wys hun oogwit hadden kunnen bereiken, bleek uit de droogte en dorheit van deze groote versterving, waar in men tot noch toe niet een drup Etter tot scheiding van't verstorvene had kon- nen verkrygen. Ik heb dan aanstonts getoont, dat men in dusdanige qua- len niet na de schadelyke lessen van *Dr. Overkamp*, en hedendaagsche nieuwe opgekome ne mode, zodani- ge verhittende en sterk droogende, maar veel eer de Etterverweckende zalven en beweekende pappen moes- ten

ten gebruikt zyn, zo zou de voortloopende verfterving gefteuit, het verftervene gefcheiden, de quaadaardige wegvretende vochten van onderwaards ontlaf, en deze elendige Vrouw van haar geduurige bittere pyn verlost, en ter gewenschter Genezing konnen gebracht zyn. Op zulx geliefde my dien Konftbaas te gemoet te voeren, dat deze Vrouw geen zalven konde verdraagen, dat ook de lydster aanftonds bevestigde, waarlyk ik ftond over des mans onbedreventheit verftelt, dien ik ten antwoord gaf, dat hier zalven moesten gebruikt zyn, of dat onmogelyk geen Etter, geen loffigheid, fcheidung, noch ontlafing der fenynige ftoffe te weeg gebracht konde worden. Dus vond ik noch werk, om dezen vriend (die veel eer verdiende afgefchaft te zyn) dan dat ik hem myn Konft toediende, over te halen: En zou ik, zo zyn goede vrienden Geneesheer aldaar mede by was geweest, noch al vry meer tegenspraak hebben gevonden, alzo die zyn afgunftigheid tegens my, my niet onbekend was, en alhier man, vrouw,
en

en namaagen grootelyx tot zyn voor-
 deel hadde : Deze dan verzochten ,
 dat ik aanstonds aan haar de hand wil-
 de slaan, en doen 't geen ik tot de
 spoedigste verlichting van haar bit-
 tere pyn en ter Genezing oordeelde
 bequaamst te zyn. Ik heb dan groo-
 te platte wieken van zacht vlas in me-
 nigte gemaakt, en met ons *Basilicum*
 vet besmeert, die rontom heen op de
 dorre en verdroogde boorden van het
 verstorvene, zwarte, ende noch le-
 vendige witte geplaatst, na dat ik de
 wieken in zodanig een zacht en heet
 gemaakte betting, als by ons getoont
 is, ingedompelt hadde, voorts pap-
 pen, die pynstillende, beweekende
 en vervochtigende waaren, en uit
Malv. Albæa, Ruta Flor. Chamomill.
Sambuc, Melilot, Farin. Fabar, Lu-
pinor. lin. enz. bestonden, en in zoet
 bier gekookt, daar over geslaagen ;
 dus heb ik dracht gekregen, den Et-
 ter uitgelokt, rontom heen de voort-
 looping gesteut, en in weinig dagen
 losligheit en afscheiding van 't zwarte
 verstorvene te weeg gebracht, de in-
 snydingen door het doode konde my
 in het begin geen dienst doen ; om

Ggg

dat

dat alles zo dor, verhard, en droog onderwaards, en zo vast aan de teer-gevoelige vliessen, zenuwen, spieren en pesen kleefden, maar als nu meer en meer los raakende heb ik, door groote insnydingen rontom heen te maken, en onze wicken daar tusschen te voegen de gewenschte Ertedracht gevordert, en door een scherpe schar de doode vachten dagelyx weggenomen, en op de naakte deelen der pynlyke Geschilde Spieren, pesen, zenuwen, enz. de zachtste afdryvingen, zuiverende en vleesgroeiende zalven en bettingen, gebruikt, en zo te met meer en meer een goede zuivere Grond en Vleeschgroei verkregen: En daar op dit zalfje over de pesen en al wat zo uitermaten raauw en pynlyk was gebruikt,

℞ *Cerae Citrin.* ℥vj

Ol. Lin. ℥x

f. Unguentum.

Met dit eenvoudig middel, het welk ik niet alleen in de verbrandheden, maar ook in alle dusdanige soor-

ten van pynlyke zweren met een gewenschte uitflag ben gewoon te gebruiken, hebben wy een zo voorspoedige voortgang en Genezing aangetroffen, dat alles met stilling der zwaare pynen op een gewenschte wys geheelt is geworden; zoo dat deze elendige lydter, die wy nu de zogenoemde *expulsive bezwachteling* hebben geleert en aangeprezen te gebruiken, door den Genadigen zegen des Alderhoogsten, weêr ter Gang geraakt zynde, in een volkomen Gezondheit is herstelt geworden.

Hier ziet men de gewenschte uitkomsten door de *Etterverweckende middelen*, de welke men ter rechter tyd en plaats moet weten te gebruiken, en daar van nochtans onze *nieuwe Reformateurs der Heelkonst*, die malkander tot den Hemel toe weten op te vyselen, zo weinig gewag hebben gelieven te maaken, vertoonende ons de klaare blyken, van dat zy als Geneesheeren, en niet als ervaren Heelmeesters, noch weinig met dit Kalf hebben geploegt, en haar ongepronkte redenen zo sober op de

klaare bevindingen hebben weten te bevestigen.

Doch moet ook den naarstigen Heelmeester daar op verdacht zyn, dat hy in het wegnemen van al wat dood en verrot is, de onderleggende beenvliesen, beenders, Kraakbeenders, enz. beschermt, en voor de lucht, Koude en vette middelen bewaart, strooiende op deszelfs naaktheit een Vleeschgroeiend poeijer van *Myrrha, Mastix, Olibanum, Aristolochia, Irias Florentin.* enz. tot dat ze met een goed en vast vleesch bedekt zyn, bewarende aldus met alle mogelyke vlyt en zorg, al wat men noch goed en levend zal bevinden.

Doch byaldien een of meer vingers of tonen, of ook een gedeelte van de hand ofte voet in de loop geraakt zyn, en door een Heetvuur t'eene-maal dood en verstorven worden bevonden, zo moet men die, op de gevoeglykste wys, ten spoedigste, tot behoud van 't noch levende, in de scheiding, of liever een weinig in 't levendige, 't zy dan met een scherpe beitel, afknyptang, klein
zaag:

zaagje, al na 't raadzaamst gekeurt word, worden weggenomen, of ten waare, dat deszelfs afscheiding zo naby mocht zyn, dat die door het opstrooijen der bovengemelde poeijers drooge wicken, enz. kan worden uitgewerkt.

Op den 29 September 1678, ben ik verzocht tot *Lis*, een Dorp ter halver wege tusschen *Haarlem* en *Leiden*, by eenen *Hendrik Smit* en beroemd Paardemeester, in de wandeling by de Boeren *Hein Smit* genoemd, hebbende in quirel een grootte wonde over dwars met quetsing der pols, des hands en onderarm ontfangen, gevolgt van een zo geweldige bloedstorting, dat die niet tydelyk zynde gestremt, ook met een versterking in de hand en onderarm veroorzaakt heeft: Ik vond hem, doen eerst daar by verzocht zynde, in de uitterste zwakheit, als met de dood te worstelen, de ping, en van daar langs heen een gedeelte van de hand, volkomen verstorven, doch waar heen ontrent de beenders van de voorhand een klein begin van scheiding zich vertoonde, 't overig deel

Ggg 3 des

des hands en des onderarms rontom de verfterving bevond ik, door al 't uitgestorte bloed, zo dor, bleek, mager en koud, dat geen teekenen ons toefcheenen, om iets daar van levendig te zullen behouden, gemerkt zyn Krankheit, en groote zwakheit, verſcheiden Heelmeeſters der naaſt bygelegene Dorpen waren ter baan, en verzochten myn hulp. Wy zochten hem met hartſterkende middelen en voedend nat zyn verſtroide krachten wederom aan te queeken, en wat van de hand noch levendig was, zo veel doenlyk, te behouden, en zyn dwarswonde ter dracht te vorderen, gebruikende krachtige verſterkende pappen en Etterverweckende middelen, zo op de wonde, als ook ter plaatſe van de verhoopte ſcheiding, maar 's anderen daags met de Chaize weder derwaards rydende, wierd my onderweeg een- en andermaal gebootſchapt, dat het *Hein Smit* alafgeleid had, en myn tocht vergeefs zou zyn, doch daar komende, vond ik hem eenigſints beter als daags te vooren, zo dat wy op dezelfde wys geyvert, zyn ydelen romp van bloed, warmte

en

en levensgeesten ontbloot, gekoestert, en dus de versterking, door louterere verwarming, versterking en uitgelokte Etter gelukkig gestuit en te boven gekomen zyn; zo dat hy in den tyd van vier a vyf weken, niet-tegenstaande zyn vyftigjaarigen ouderdom, wederom, buiten onze verwachting, opgeloken en uit zyn Krankbedde geraakt is, als wanneer ik, en ook niet eer, om zyn vervlogene Krachten, de achterhand dicht tegens de beenders van de voorhand, recht in de scheiding, dwars door't Gebeente, de scherpgemaakte beitel over dwars daar op gezet, en de hand op een vast blok gevoegt zynde, met een houte hamer afgebeitelt, en voorts het overig deel van de doode hand door een goed snymes, tusschen den loop van de achterhand weggenomen heb, met behoud van de voorhand en de andere vingers, die alle weër tot haar gewenschte beweging zyn gebracht. Nu zocht ik myn afscheit, maar hy is my tot in de Stad gevolgt, daar ik hem voort door den zegen des Alderhoogsten tot zyn volkomen Genezing heb gebracht.

Daar dan, zo als 't ons hier gebeurde, door een sterke bloedstorting, door een geweldige Krankheit of andere voorgegaane ongevallen, de krachten vervlogen zyn, en niet anders dan de magere dood verwacht word, daar zal men geen afzetting van eenige t'eenemaal doode ledematen, hoe noodig het andersints ook wezen mocht, behoeven te doen, of immers niet eerder voor dat, gelyk het ons ook alhier gebeurde, de krachten, buiten verwachting, weêr aangequeekt zyn, of ook met een onnoodig snyden en kerven (makende sneeden als in een Westfaalsche Ham, tot regen 't Gebeente, die een span of meer lang zyn) veel figuren behoeven te maaken, tot ontsteltheit des lyders en vrienden, en ook wel tot haar eigen nadeel, daar dit doch niets in dien toestand ten voordeel kan doen, en den geheelen mensch in 't kort verstorven zal zyn.

X.

Van deze soorte van versterving, uit een onmaatige hitte, door een haastige verflicking der ingelegerde quaade vochten, als ook over de andere boeg, door een te grooten uitstorting des bloeds, acht ik ter Genezing genoeg gesproken te zyn. Noch eenige aanmerkingen, rakende de Genezing. Komen nu tot de behandeling van de beginnende versterving door Koude veroorzaakt, deze moet, volgens onze voorgaande beschryving, verscheidentlyk zyn aangemerkt, echter kan ze, myns oordeels, om geen verwerring van te grooter omslag te maaken, onder deze tweederlei soorten worden betrocken; namentlyk, of die door een zeer groote uitgestane Koude, en aldus door vervriezing is veroorzaakt, of die tot waterzuchtige en scurbutige koude Gezwellen is toegeslagen.

De beginnende versterving, die door bittere uitgestane Koude, sneeuw en vervriezing veroorzaakt is, moet in de eerste behandeling weêr tweederlei zyn aangemerkt, of daar noch een uitnemende scherp prickelende

Ggg s pyn,

pyn, een tintelend gevoel, en eenige levendigheid van inwendige warmte in de belchadigde deelen bespeurt, of daar die alreede verdooft en t'eenemaal als uitgebluft word bevonden.

Zo ons noch eenige hoop van behoudenis vertoont, zo zal men met loutere wryvingen beginnende, en zulx niet alleen met koud Water, maar zelfs, zoo de Wintervlocken hebben gevlogen, met sneeuw, op dat dus de gestremde stilstaande en noch eenigzints levendige Vochten wederom meer en meer, door die wryvinge, met dit Koude Element geprickelt, beweegt, de bloedvaten en zenuwen geopent, en de verstyfde deelen, als beginnende te gloeijen, de doorstraaling der levensgeesten mogen bevordert zyn, met zulx zo lang aanhoudende, tot dat men, is 't doenlyk, het beoogde mocht verkregen hebben, om als dan vorder door de bequaamste Geneesmiddelen het sober leven, en kleine inwendige natuurlyke warmte, met alle bedenkelyken yver weêr aan te focken.

Daar

Daar in bestaande, dat men de haast uitgebluschte verdoofde levensgeesten verquikt, de vervallene krachten versterkt, en zo door in- als uitwendige hulpmiddelen het behoud van den armen lyder betracht, men geeft hem de *Veneetse Triakel*, of ook wel daar by of alleen een braave kop heetgemaakte Rhynsche Wyn, met Foelie, Saffraan, Suiker, enz. en men vordert het zweeten. Uitwendig stelt men een krachtige versterkende stoving in't werk, die op dusdanig een wys kan worden voorgeschreven.

Rx Pulv. Rad. Vincetoxic.
Angelic. an. ʒj

Fol. Laur. Mij
Rorismar.
Sabv.

Flor. Chamomill.
Melilot. an. Mj

Coq. in s. q. Colatur. Vin. Alb. sive Cerevis.
dulc.

f. Fetus.

Of aldus:

Rx Herb. scord. Mij
Rut.

Me-

*Meliff.**Mentb.**Heder. Terrest. an. Mj**Flor. Chamomill. Mj**Calend.**Centaur. min. an. Mj**Coq. in s. q. Colatur. vin. Alb. sive Cerevis.**Opt.**f. Fetus.*

Byaldien men de Kruiden nieuw of versch kan bekomen, zal men de beste werking daar van te verwagten hebben.

Met dusdanige stovingen kunnen de beschadigde deelen vlytig worden besproeit en gestooft, men ververft dikmaals, het zy met wolle lappen die zacht zyn, of ook met doek, en men zoekt de deelen dus koesterende en den lyder met voedende sappen versterkende, alles, zo veel doenlyk zy, te bewaren, en weêr tot zyn eerste vigeur en levendigheid te brengen.

Dit alles is tot zo ver goed in 't begin, maar vind men de verkoude bevrozene ledemaaten alreeds met een algemeene versterking bezet en ingenomen, zo dat het opperhuiden

op

op de minste wryving affchild of zich met waterbleinen vertoont, dat de huid blaauw, of ten minsten doodbleek, yskoud, en met de ondergelegene deelen haar ongevoelig en levenloos opdoen, zo komen de wryvingen met sneeuw, koud Water, enz. niet te pas, maar wel de pappen uit bovengemelte Kruiden en Bloemen toegeftelt, of eenigfins verandert, op deze wys gemaakt,

℞ Rad. Vincetoxic.

Angelic. an. ʒj

Herb. scord.

Abfinth. Mij

Rut.

Meliff.

Fol. Laur.

Rorifmarin. an. Mj

Flor. Chamomill. Mij

Meliloc. Mj

Coq. suff. quant. Vin. Alb. Cerevis. Ops.

Colatur. contus. adde Jar. Lupinor. q. s.

m. f. Cataplasma.

Voorts moet men de onderwaards schuylende bevrofene vochten, alwaar de deelen rontom bezet mochten zyn, door infnydingen, die de bedorve holtens bereiken, de spoedigfte uittocht

tocht en ontlasting geven, en met onze vooropgestelde bettingen betten, reinigen, en alzo behandelen, als vertoond is, en zo voorts de Genezing zoeken te voltrecken met zodanige pappen, als boven zyn aangewezen.

Den Geleerden Geneesheer *Abraham Kinkhuisen* verzocht myn hulp by de Knecht van de *Lake* of *Lywaadbleeker Vanden Boogert*, in de *Zandpoort*, een myl buiten *Haarlem*. Ik vond dezen elendigen *Hendrik van Hesen* onder de handen van eenen *Mr. Kornelis*, Heelmeeſter tot *Velſen*, geholpen door den ervaren Geneesheer *Kinkhuisen* voornoemt, niet alleen tot 'er dood toe krank, maar als een gantsch uitgeteert Geraamte, met een zeer groote verſterving, die van de plaats der uitſtekende Lendenwervelbeenders en Stiet begon, en de vermagerde rechterbil, heup, en de dyë tot in de knië beſloeg, nederwaardslangs de knie tot in de voet vertoonde haar verſcheide Ettergezwellen, groote verzworene Etterboefems, en de hiel deſgelyx met een verſterving bezet; alles met een zwac-

ke,

ke, kleine, duistere pols, dorre tong, nachtwaak, ongeduurigheid, enz. zo dat hier niet anders dan kort werk en de dood te gemoet gezien wierd. Zulx voorzegt en raad gepleegt zynde, zo heb ik terftond in deze groote verfterving na de lengte en loop der fpieren en vefels, van de lenden, bil, en heup nederwaards tot in de dye, door de verharde zwarte en dooden huid en ondergelegene deelen onbefchroomt de infnyding gedaan, tot dat ik tot by de verrotte bloedwaterige ftoffe, (alzo men dien finkenden bocht gelieft te noemen) genadert, die uit liet ftorten, die als een verrot finkend pekkel van couleur zich vertoonde, en zo quaadaardig moet geacht zyn, dat ze in weinig uuren alles wat in't gebreckelyk deel noch levendig is verftikt, verderft, doet rotten, en 't leven uitbluft: Dien vuilen bocht dus uittocht bekomende, zo vond ik des anderen daags, de verfterving in zyn voortgang (hoe zwak dat ook dezen armen hals was) volkomentlyk gefluit, toen hebben wy, om al wat dood was, tot fcheiding te brengen, gezocht,

zocht de Etterdracht te verwecken , en daar toe geen sterk verhittende , noch verdroogende , maar vette zalven moesten gebruikt zyn : Schotels vol groote wicken van fyn werk met ons *Unguentum Basilicum* bestreken , en in een betting van *Spir. Vini*, *The-riac*, *Myrrha*, *Aloë*, *Mastix*, enz. gewenteld , wierden gebruikt , en vorder een pap van *Scord. Rut. Flor. Chamomill*, *Sambuc*, *Melilot*, met de *Far. Lupinor. Albææ*, *Orobi*, enz. en aldus vry matelyk sluitende , tweemaal daags verbonden , de Etterboefems heb ik , door verscheide groote openingen te maaken , voorspoedig gered , de verfterving in de hiel , zo als in de bovenste deelen bezorgt , en vorder dit morsig werkje te mets den Heelmeeſter van *Velfen* aanpryzende , heb ik om de twee a drie dagen komende , alles tot een gewenschte scheiding gekregen , de groote vachten met een scherpe schar uitgeknipt , gered , en door abundantie van te met beter en beter digestie , een spoedige vleefchgroei-ning bekomende , de athangende huid en vleefige rok , daar die goed was ,
door

door groote hechtplaafters en bindingen weêr, zo veel doenlyk, na malkander gevoegt, en eerlang de pappen afgelaaten, en dus deze groote vacken tot zo verre vereenigt gekregen, als de zeer groote verzweeringen en Etterboefems, de hiel, enz. ter Genezing gebracht, dat hy fris, vrolyk, en welgedaan met zyn Broeder (die te voren getuigde liever ontstrot en vaardig vermoord te willen zyn, dan in die elenden zoo veel pyn uit te ftaan, doch die nu den lof onzer Konft hoog roemde) de reis na zyn Vaderland aannam. Ik gaf hem de noch noodige middelen mede. Doch verftond naderhand, dat hy, t'huis gekomen zynde, door de ongemacken en koude, op reis uitgeftaan, tot *Heefen* gestorven was.

Maar in het voorjaar quam hy gezond en vrolyk my in myn huis bezoeken, en bedanken voor het goede hem in zyn ongevallen bewezen. Een klein pypzweertje, door te kleine toeverzicht, was noch open, daar ik hem raad toe gaf, en ook haast was gefloten. Hy was zo vet ende

Hhh

wel

wel gedaan, dat ik hem, voor dat hy zich openbaarde, niet en kende, vertrok nu weêr na zyn Bleck, om weder als voren dien arbeid aan te vangen.

De verftervingen in de Koude, Scheurbuikige, Waterzuchtigen en diergelyke qualyk gestelde lichamen komen ons voor, of met blaaren en zweren, die uitwendig zynde, noch met dienstige stovingen, pappen, bettingen, en daar 't geraden is met Ettermakende zalven, kunnen worden gered en Genezen, inzonderheit daar de lyders noch niet al te veel zyn vervallen. Maar daar in tegen-deel de beginnende verfterving in oude verzwakte lyders, de diepte der deelen alreeds heeft ingenomen, daar moeten ook tot zo ver in de diepte d'insnydingen worden gemaakt, en 't verstorvene mede, zo als ver-toont is, worden behandelt.

Maar ondervind men de verftervingen zo algemeen, groot en voort-loopende, en de Krachten zo klein te zyn, dat gansch geen hoop tot behoud des lyders verschynt, zo moet men zich van alle insnydingen, die
als

als dan vruchteloos zyn, onthouden, also die niet anders dan naklachten kunnen verwecken.

De beginnende versterving, door gebrek van voedsel en levensgeesten, daar 't bloed, en by gevolg de natuurlyke warmte, t'eenemaal ophoud tot in de uitwendige deelen door te stralen, zo dat die met geen of immers met weinig voorgaande pyn, in weinig uuren gantsch dood, bleek, flets en yskoud bevonden worden, daar moet gelet zyn op de hoedanigheid van het gestel, en de voortlopende versterving, vind men het eerste gantsch krachteloos, koud, en flauw, en het ander van uur tot uur opklimmende en toenemende, zo vallen hier niet veel figuren te maken, als dat men inwendig, zo veel doenlyk, de krachten versterkt, en uitwendig, wat noch levendig is, met een welgecamferde Brandewyn zoekt te bewaaren.

Maar daar den lyder noch niet zo vervallen, en de levenskrachten noch redelyk worden bevonden, de versterving of niet, of zeer weinig, meer opkruipt en voortloopt, of al-

reeds volkomentlyk ftill staat, en zich tot fcheiding zet; daar moet met allen yver gewaakt worden, dat men de overige delen in haar levendigheid zoekt te behouden, dat men door Etterverweckende middelen de fcheiding bevordert, en dus het doode zynde gered en ontlaft, de Vleefchgroeiing, en voorts de volkoomen Genezing, zo veel doenlyk is, beyyert.

De verfterving door fteken en beten van Slangen, Adders, Duizentbeenen, Scorpioenen, Pylftaarten, enz. zyn Adams Kinderen hier niet zo veel als in de heete landen onderhevig: Derzelve wondekens, hoe klein, moeten aanftonds geopent en voorts door Etterverweckende middelen, daar die noodig zyn, worden behandelt, zo ook, die door fenynige pylen, fpatten en affegaijen veroorzaakt zyn, op dat dezelfs quaadaardige hoedanigheid, met het omloopende bloed, niet inwaards word gedreven, en 't herte mede gedeelt; onderwyl zoekt men den lyder door een goede Rhynfche of ook andere Wyn, met *Triacel*, of *Saffraan*,
Foelie.

Foelie, Musschaatnoten, enz. vermengt en heet ingenomen, aan 't zweeten te brengen, zo als breeder in onze verhandeling van de fenynige wonden in Oost-Indiën, by ons verhandelt, en in 't jaar 1694. gedrukt, gesproken is.

In de versterking der vermorfelde vingers, hand, voet of toonen moet men al wat t'eenemaal dood is, op de gevoegelykste wys weg nemen, en al wat noch maar eenigzints levendig is, of noch met eenig klein gedeelte met het levendige vereenigt is, dient met alle moogelyke zorgvuldigheid bewaard, en met Etterverwekkende zalven, bettingen, poeijers, enz. en goedè bindingen, die alhier ook hun voordeel kunnen doen, behandelt, zo als breeder in de Genezing der geschoote wonden met vermorseling der beenders, pesen, zenuwen, enz. kan worden vertoont, of ook al in ons Werk van de *Bekkeneels Breuken*, enz. omstandiglyk zyn verhandelt.

Om in alle zwaare, zo geschoten als andere wonden, en in alle geweldige vermorselingen en afgeschooten

ledemaaten , voorzichtiglyk een beginnende verfterving (die in dusdanige voorvallen zeer gewichtig, hevig, ja doodelyk kan zyn) voor te komen, en te verhoeden, is nodig, dat men op de alderspoedigste wyze den Etter verwekt, behoudens, dat men alle de t'eenemaal losse beenderen uitneemt, de andere door een goede toeverzicht voor de lucht en vette middelen beschermt, zo met poeijers, drooge wieken, als dienstige bettingen, en vorder met ons *Basilicum* of diergelyke zalven en bequaame afdryvingen, zo als in onze verhandeling van het *Gewonde Hoofd* beschreven zyn, de vermorfelde zachte deelen van haare doode verpletterde hoedanigheid, door uitloozing des Etters, ontlast, op dat dus gezuivert, de gewenschte Geneezing mag worden bevlytigt, daar in vermydende alle heete, sterk droogende en vastbackende middelen, die den beruchten *Overkamp*, en andere helden, en zo geroemde *Reformateurs der Heelkonst*, in onzen tyd opgekomen, zo sterk hebben gelieven aan te pryzen, op dat de jonge Konst-
oef-

oeffenaars, door zulke schaadelyke voorschriften, niet by de neus omgeleid, den armen lyder een beginnende verfterving en heetvuur hebben verwekt, eer dat zy het wisten; en dus, in de verachting der geoefender Heelmeesters en Schryvers, zo verkeert, zo redenloos, zo onbezonnen, als t'eenemaal dwaas en ongeoeffend, op die schaadelyke Grondvesten van deze verachters der Oudheit steunende, het alles bederven en den elendigen noch veel elendiger komen te maaken.

Want zekerlyk, die Helden, zo als zy in hun Boeken malkander noemen, hebben in 't nederwerpen en om stooten van een door en doorgeoeffende practyk in de Heelkonst, alle vorige Schryvers schandelyk veracht, en in hun boeken voor droomers, blinden, zotten, en zo ook onze oude meesters, als ook noch in de Konst welgeoeffende mannen, op de alderverfocielykste wys, voor al de wereld als de domste esels en moordenaars believe ten toon te stellen, smytende alle de noodige Grondslagen en voorzichtige betrachtingen,

die in de Genezingen van allerlei zwaare quaalen moeten betracht zyn, met eenen bons onder de voet, zo als in hun Bocken, dien zy *Nieuwe Gebouwen*, *Nieuwe Konstkamers der Heelkonst* enz. hebben gelieven te noemen, kan worden gezien, daar in zy beloven ons een veel klaarder, netter en bondiger manier van Genezing te zullen vertoonen. Maar helaas! hoe dat veel van haar leeringen tot verzwaringen der elenden voor den elendigen zyn uitgevallen, is kenbaar, by ons veelvuldig ondervonden, en kan noch, door die d'ondervindingen hebben, klaarlyk worden gezien, en zullen van de Leerlingen, die geen beter Leermeeesters hebben gehad, rampzalige Heelmeesters voortkomen. De oude, als ook vele onzer Hedendaagsche Schryvers, hebben de quaalen, zo in haar wezen, als Genezing, in haare verscheidene soorten vertoont, en klaarlyk voorgestelt, maar dezen voltrecken alles, zonder eenig onderscheid te maaken, met eenen sprong. By ons is in dit stuk van de

en de beginnende verfterving in deszelfs verſcheidenheit, als behandeling en Genezing, maar't nodigſte zo als de zaken ons kunnen voorvallen, ver- toont, evenwel ben ik verzekert dat den leerling daar uit een klaarder in- ſtructie, om in tyd van nood zig daar van te kunnen bedienen, zal verkry- gen, als uit alle de Schryvers van den nieuwen trant, daar in noch wel als de voornaamſte de verhandeling der beginnende verfterving van den be- roemden Konſtyveraar *Stefanus Blan- kert*, die in zyn Boek, *de Nieuwe Konſtkamer der Heelkonſt*, gegrond op nieuwer Gronden als ooit voor dezen *Kap. 25.* ſchynt uit te munten, ende nochtans zo los, zo wild, ongeoeff- ſent en kort daar van ſchryft, dat niets voor den onbedreven leerling, tot zyn onderwys, en tot hulp der elendigen, daar in kan worden gevonden; als't gene by voorname Schryvers vry def- tiger, onderſcheidentlyker en klaar- der alrede beſchreven is; alhoewel die yveraar in zyn Voorreden alle die bra- ve Konſtoeffenaars op de alleronwaar- digſte wys gelieft ten toon te ſtellen en te verachten: En daarom vermaan

ik alle jonge aankomelingen, in zo een gewichtige Konstoffening, wyzer Leermeefters op te zoeken, niet de zulke die nooit of immer weinig allerlei zware toevallen behandelt, maar zelfs een reex van jaren met dit Kalf geploegt, en daar in veelvuldige opmerkingen, die deze bazen, zo als uit haar Schriften blykt, niet eens bekend zyn, nauwkeurig waargenomen hebben, zo zullen in tyd van nood geen zaken verbrod, geen elende door onwetenheit verzwaart, geen menschen bedorven worden, maar met eer en lof, behoudende een goed Gewiffe, de Konft geoeffent kunnen worden, en de Konft, die dus tot verachting gebracht is, eens weder opluiken en met eer en luifter bloeijen.

HET XXXIV. HOOFDSTUK.

Van het Koutvuur [Sphacelus],
en van de Afzetting [Ex-
tirpatio.]

1. Beschryving van 't Koutvuur. 2. Wat zaaken 'er in overweging dienen genomen te worden voor de Afzetting, met Waarneemingen bewestigt. 3. Korte beschryving van de Afzetting in Oost-Indiën. 4. Wat Werktuigen 'er tot de Afzetting behooren, ende hoe dat een Heelmeester het lydende deel behandelen moet. 5. Beschryving van de Afzetting van 't Been, met deszelfs verdere behandeling en verband. 6. Nieuwe wyze van Afzetting van 't Been. 7. Van de Afzettinge des Arms, en andere deelen. 8. Stoute daad van zeker Lapzalver.

I.

DE droevige dood, daar eenig <sup>Beschry-
ving van 't
Koutvuur.</sup> deel of deelen onzes lichaams
vol-

volkomen verstorven, koud en dood zyn, diens vervaarlyke stank en verrotting de spoedigste Afzetting vereischt, om, wat noch levendig is, zoo veel deenelyk zy, te behouden.

I I.

Wat zaken er in overweging dienen genomen te worden voor de afzetting, met Waarnemingen bevestigt. Maar ons staan alvorens, eer men tot die droevige onderneming, en dat aanstootelyk en jammerlyk handwerk komt, verscheiden zaaken te overwegen: Eerstelyk, of het verstorvene tot een vereischte stilstand, en afscheiding van het noch levendige is gebragt, zo dat niet meer opwaards voortloopt, indien ja, zo zal de afzetting, dies aangaande, mogen geschieden. Maar wanneer de versterving noch al van uur tot uur voortkruipt, en geen stand houdt, zo zal men tot de afzetting, dewyl ons daar in geen hoop van goede uitslag toeschynt, geensints besluiten, om dat, al wat men noch dezen dag zoekt te behouden, ook morgen mē verstorven en volkomen dood kan zyn, en dus, deze verdrietige Handgreep vruchteloos zal zyn aangevangen en uitgevoerd. Ten

Ten tweden, moet men ook wel en volkomen verzekert zyn, dat dit deel, of die deelen, die men van een levendig lichaam zal willen afzetten, geheel en al verstorven en tot in de binnenste vliesen, pefen, zenuwen, banden, bloedvaten, Kraakbeenders en beenderen dood zyn, zo als door de voorzichtige infnyding kan worden vermerkt, want zulx is wel de stoute en al te voorbarige reukelooze afzetter schandelyk gemist, wanneer in haar onbedacht voornemen zynde gesteuit, haar lyder noch door andere zyn behouden en ter Genezing gebragt.

Ten derden, moet gelet zyn op de plaats daar de Afzetting zal behooren te geschieden: Wy weten hoe hooger na 't geheel, hoe groter gevaar, hoe sterker bloedstorting, en hoe bekommerlyker de vorderbehandling en de genezing moet geacht zyn, ook daar in eenig gewrigt de genoegsaame scheiding van 't verstorvene gedeelte van het levendige ons voorkomt, daar kan wel somwyl de Handgreep goedgekeurt, en somwyl ook niet raadzaam worden geoordeelt,

deelt, al na de geleding van het Gewricht; en de verdere zaaken zich opdoen, in de juncturen der handen, vingers en toonen, wil zulx wel best gelucken, maar in den Elleboog, de Knië, enz. door de t'saamen invoe-gende geleding vereenigt, zal de afzetting meer moeijelykheden verschaffen. Boven de knië komt men niet lichtelyk tot de afzetting om de grootheit der vaten, zo ook, daar't verstorvene tot boven den elboog vry hoog is opgeklommen; evenwel heb ik dit laatste geval bygewoont, en aldaar de afzetting met een gewenschte uitslag in Oost-Indiën gezien, en zelfs helpen verrichten, daar wy door een quaadaardige Kogel, beneden den elboog alles vermorfelt en vruchteloos de afzetting hebbende onderstaan; al voort, en op nieuws, tot in den elboog alles verstorven bevonden; als wanneer wy aanstonds tot de tweede afzetting quamen; die zo wel gelukte; dat den lyder, door den Goddelyken bystand, en onzen yver, voorspoedig is genezen geworden.

Zo wierd ons een braaf jongman, een *Hagenaar* van Geboorte, en noch geen twintig jaaren oud, in de Belegering van de Stad *Cochin*, op de Kust van *India*, in het Gasthuis toegebracht, die wy de slinkerarm door een Kanonkogel glad in 't lid des schoulers, uitgezondert een klein stuk van 't been des opperarmpyps, bevonden afgeschooten te zyn, de bloedstorting was klein, gemerkt de grootheit der bloedvaten, die doorgaans, door de groote vermorseling, die de Kogel maakt, worden gesloten, en tegens de scheiding van het verpletterde, onder de vleefige deelen met haar afgeschoten einden worden ingetrocken: Ik heb dezen vriend niettegenstaande de grootheit zyner wonde, de rondte van een gemeen tafelbord beslaande, door dien ook een gedeelte van de Opperborstspieren verscheurd, en met doode sleders ahangende, in de loop geraakt waren, door Ettermaakende middelen voorspoedig, en binnen de vier weken tyds, zo verre gebracht, dat alles gescheiden, gezuivert, met goet vleesch begroeit en vereenigt was,

en

en 'er als doen niet meer, dan maax een platte drooge wick, een Ducatons groote, tegen het stuk been, het welk noch stond af te scheiden; op behoefde gelegd te zyn, als wanneer ik hem aan eene van onze medebroeders, die hem voort genas *, overliet; alzo ik, als Opper-Heelmeeſter van den Veldheer *Ryklof van Goens*, met hem op 't Schip de *Muskaatboom*, (kriuelende van ongezonder, zieken en gequetſten, die voort op de reis en op Zee, door Gods hulp, en myn yver, voorſpoedig wierden genezen) na *Batavia* moeft vertrekken. Maar niet zo geluckig bragt men ons een braaf Soldaat, genaamt *Samſon* †, hy was Sergeant in't Hoſpi-

* Dezen jongman heb ik, twee a drie jaaren na dien tyd, op *Batavia* noch in een goede gezondheid aangetroffen, zyn dankbaarheid noch aan my betoonende, voor den yver en Konſt, die ik tot zyn Genezing aangewend hadde.

† Dezen *Samſon* was myn zeer goede Vriend, en van *Batavia* tot *Ceylon* op ons Schip myn Reisgenoot geweest: Van dezen man zyn vroomheit en vol-

pitaal, toe, die wy bevonden de dye, dicht by de Lies, door een groote Kanonkogel, op een klein gedeelte van de huid na, glad afgeschoten te zyn: Wy sneden voort de afgeschoten dye en het been, van zyn geheel, en verbonden hem, bestelden hem voort een Ziekevertrooster, dewyl hy noch dien zelven dag zeer Christelyk zyn ziele in de handen van onzen eenigen Zaligmaker Jesus Christus heeft opgeoffert.

Ten vierden, moet men alvorens de afzetting letten op de krachten en toestand des lyders, want daar de dood alreeds op de lippen is, zal men dit jammerlyk Handwerk veel liever staaken, dan beginnen. Ook wil ik den jongen Heelmeeſter gewaarschouwd hebben, zich niet op't aandringen der Konſtoeffenaars, zo der Geneesheeren als Heelmeeſters te laten overreden, de afzetting aan te vangen, daar de krachten by hem niet sterk genoeg in den lyder geoordeelt

Iii

deelt

vaardigheid heb ik ook in myne Oost-Indiſche Voyagie, in het tweede Boek in het VII. Hoofdstuk, pag. 173. gewag gemaakt.

deelt worden; op dat hy, by vooren toeval van geen gewenschten uitslag, ook niet de schuld der aandringers met hem zal behoeven weg te draagen. Zo ook in alle versterkingen door gebrek, ophouding en niet doorstraling des bloeds, des voedfels en natuurlyke warmte, zal geen afzetting noodig zyn, om redenen, by ons te voren vertoont, of ten ware, dat de krachten verwackert, de beginnende versterking gesteuit, en een gewenschte scheiding wierd vermerkt, als wanneer, en anders in geenderlei wys de afzetting zal behoren aangevangen te worden.

Daar dan noch deze vier goede voorwaarden worden gevonden, daar kan en mag, ja moet men de afzetting ondernemen, overwegende de hoedanigheid der deelen, waar in de afzetting zal moeten geschieden. Wy zullen hier eerst van de zwaarste spreken; namentlyk, daar het been een groote handbreed onder de knie moet afgezet worden.

Is een been gantsch afgeschooten, of zodanig vermorselt, dat onmogelyk de Genezing kan worden verhoopt,

hoopt, zo moet, terwyl den lyder ook dan noch in zyn eerste verbaastheit is, aanstonds ter plaats daar het of in het Hospitaal, of onder cenig dak, best kan geschieden, een gelijke afzetting, om tot een goede genezing te komen, zyn aangevangen. Maar nu is de vraag: wanneer maar alleen de voet tot in of ontrent de enkel is weg, of tot grufs vermorselt en te schande geschoten, of men ook de afzetting tot een groote handbreed onder de knië, zo als men volgens de oude manier, ook in onzen tyd, gedaan heeft, doen zal, op dat de Stomp, daar na de Genezing een Stelt gebruikt word, te minder van achteren uit mocht steeken, en hinderlyk zyn, of dat men, zo als in de afzetting des hands en onderarms geschied, zo veel van de deelen den lyder zal laten behouden, als doenlyk zy? Zekerlyk, dit laatste moet worden beoogt, alzo men nu 't kunstje heeft uitgevonden, dat men de vriend die zyn been is afgezet en genezen, een houte voet en been, zo groot en lang, als 't van nooden mocht zyn, maakten, bezorgt, en zulx zoo

behendig aan de Stomp verzekert en vast maakt, dat hy gevoegelyk de Kous en schoen daar over aan doen, en zo, dat men het naauwlyx bemerkt, de straat bewandelen kan. Het zelfde kan ook betracht zyn, daar de afzetting in het Koutvuur die uit een versterking door inwendige oorzaak ontstaan is, geschied, zo dat op dese wys een afgezet been geen wangestalte voor 't uitwendig gezicht veroorzaakt. *

III.

Korte beschryving van de Afzetting in Oost Indië.

Om tot de zaak te komen, zal ik kortelyk toonen, hoe dat by ons de afzetting in de Belegeringen der *Portugaalsche Steden in Oost-Indiën* zyn getchied. Wy hadden een goede welsnydende Zaag, met het groot, krom en klein snymes, alsook hegt-naal-

- * Daar maar alleen de voet in de loop geraakt is, daar zal men het been behouden, op dat den lyder, zo als men nu uitgevonden heeft, zonder stelt en wangestalte met een houte onderbeen en voet, met kous en schoen, mag komen te wandelen.

naalden geduurig gereed, als mede de ruimte van Stupaden, goede bovist, bloedstelpende poeders, voorts wasdoek, drukdoeken en zwachtels, op dat wy ons in geen verlegenheit, daar 't nodig was, quamen te vinden.

I V.

Het blad van de Zaag was stevig en vast ingezet, fyn, scherp en wel getand, en wy hadden behalven deze noch meer goede blaaden, of deze eerste by ongeluk een of meer tandjes onklaar raakten, op voorraad, 't welk in de Handgreep om 't horten en stooten voor al niet mag zyn, waarom den Heelmeester altyd by zyn Zaag noch van twee a drie goede blaaden behoort voorzien te zyn, om daar het aan de eerste mocht haperen, weér aanstonds een andere in te voegen.

Het gemeen krom Snymes moet met een goed, hecht en stevig handvatfel voorzien, en scherp, welsnydende, en voor al niet schaarig zyn bevonden, op dat het in de vaardige snyding 't taaije Beenvlies ook met

*Wat Werk-
tuigen'er in
de Afzet-
ting behoo-
ren, en hoe
na dezelve
den Heel-
meester het
lydende
deel behan-
delen moet.*

Periostium

eene veeg t'eenemaal door kan snyden.

Zo ook het kleinder scherppgepunte en weêrzyds snydend mesje, om tuschen de twee Beenpypen het gedachte Beenvlies volkomentlyk door te snyden, op dat in het werk de fyne tandjes der Zaag daar niet haperen.

De Stupaden hadden wy in het Leger in groote menigte op voorraad, van fyn werk gemaakt, in eiwit doornat, gedroogt, endus voor de nood bewaart, by gebrek van werk hebben wy Hollandsch Lont, aan endjes gesneden, klein geklopt, uitgerafelt, en dus tot Stupaden moeten gebruiken, zo kan men ook, by gebrek van eiwit, het *Oxycraat*, of *Gomwater* van de *Arabische Gom*, 't slym van *Queen*, of diergelyke daar toe verkiezen.

De *Bovist* zeer groot en stofryk, zacht en gewenscht, zyn ons met de keurlykste Kist van Geneesmiddelen door de *Heeren Bewindhebbers* van uit ons Vaderland voor de Belegeringen op de Kust van India toegezonden.

In onze bloedstelpende poeijers hebben wy met voordacht de *Vitriol* en alle diergelyke scherpe korstmaakende middelen, gelyk als ook de gloeiende yzers niet eens gebruikt, om dat, behalven de pyn en ontstelt-heit daar door verwekt, of korst in 't afvallen wel eens op 't onverwachtst een sterke Bloedvliet verwekt, met dit navolgend bloedstoppend poeder hebben wy in alle gewichtige Afzettingen de bloedstortingen zeer gelukkig gestremt,

℞ *Bol. Armen.* ʒijj
Sang. Dracon.
Térr. Lemnia. an. ʒjss
Mastix.
Oliban.
Sarcocoll.
Myrrh.
Aloës. an. ʒj
f. *Pulvis.*

Nota, in de Legers maakt men dit of diergelyk poeijer in igrooter hoeveelheit klaar te hebben.

Of dit volgende, dat ook zeer goed en van minder omslag is,

℞ Bol. Armen. ʒiv
 Sang. Dracon. ʒij
 Oliban.
 Sarcocoll. an. ʒjß
 f. Pulvis.

Of,

℞ Bol. Armen.
 Far. Volatil. an. ʒiv
 f. Pulvis.

Nota, zelf zware bloedstortingen kunnen, daar vaardige handen, goede banden en drukdoeken zyn, alleen met de ruimte van Stofmeel, of met wat bolus daar onder vermengt, gevoeglyk worden gestremt.

In ons Leger op de *Kust van India* of *Malabar*, kunnen wy geen Varkensblaazen bekomen, om dat de Mooren geen Spek mogen eeten, en de Heidenen geen dieren lichtelyk dooden.

Wy vonden ons dan genoodzaakt Wasdoek van zacht Katoen, te gebruiken, 't welk in die heete landen genoegzaam lenig en zacht, wy maakte vaardig te hebben, en zo bequaam als de Varkensblasen konden gebruiken.

Zo

Zo hadden wy ook tot yder afzetting, twee kruiswyze drukdoeken, vier dik gevouwen, scheuinsdraads gefneden, vier vingers breed en twee spannen lang, klaar, als mede noch twee dunder van doek, rechtdraads, en van zulk een lengte, als de bezwachteling noodig hadde, om opwaards niet op de blooten arm of 't been te worde geleid, daar by een zwachtel drie of ten hoogsten vier vingers breed, van goed, vast en zacht Lywaad (wy namen, by gebrek van zulx, nieuw Guinees Katoene Lywaad) en acht, tien a twaalf ellen lang, na dat een lange omwinding moct geschieden, doch schaad hier de ruimte niet; deze moet vast en weêrzyds opgerold zyn, voorts noch een matelyke lange zwachtel van een eind opgerold.

Sommige hebben ook een welsnydende Setonnaald, met een smal reepje van sterk plat Honde Leer van een genoegsame lengte, tot de hechting kruiswys klaar, zo wy in Indiën gelukkig gebruikte, andere gebruiken die niet, om door die belemmering geen tyd te verliezen.

Maar zekerlyk , deze kruiswyze hechting is van een groote nuttigheit , want daar de bloedstorting niet al te geweldig mocht zyn , ende de huid des Stomps , voorts na de afzetting met het losmaaken van de benedenste band neêrgelaaten , zo dat ze weder de vleefige rand van de Stomp bedekt , zo zal deze kruiswyze hechting , daar in geleid zynde , de huid noch al eenigints verder over de Stomp kunnen brengen , en door reepen en hechtplaasters ondersteunt zyn : En aldus zullen derzelve randen , die door de nalatigheid van de hechting , optrecken , en zeer gevoelig en pynlyk zyn , bewaart , en aanstonds met haar bekleedsel , namentlyk de huid , in plaats van een langzaame groei , overdekt , en den lyder van veel bittere pynen , die yder verband anders maakt , verlost zyn , de wonde veel kleinder , zal veel spoediger worden genezen , alle de buitenste bloedvaten voor het uitstorten des bloeds bevryd , en de Stomp , wanneer die genezen is , veel vastter en sterker zyn bevonden. Gelyk wy zulx door d'ondervinding kunnen getui-

tuigen, daar in andere, de kruis-
hechting niet zynde geschied, de Ge-
nezing veel langsaamer, pynelyker
en moeilijker zal worden bevon-
den.

Alle den toefsel, zo die zyn aan-
gewezen, moet in ordre zyn ge-
plaatst, op dat dit Handwerk sonder
gefutsel vaardig mag uitgevoerd wor-
den.

V.

Zynde alle dese omstandigheden Beschry-
ving van
afzetting
van't been;
met deszelfs
verdere be-
handeling
en verband.
dus voor af vertoont, zo zal het te
minder zwaar vallen, de manier van
de afzetting zelfs den Leerling voor
te stellen. Men verkieft dan de be-
quaamste zit- of legplaats, zo de af-
zetting in't been zal zyn, voor den
lyder, en den Meeftter zet zich na des
beens binnenfte zyde, na dat men de
lyder met eenig hartiterkend middel,
of met een voedsaam nat, daar in men
nochtans alle Wynen vermyd, ver-
quikt, en de Heere onse Godt om
zyn byftand aanbeden is, men laat
hem door twee sterke mannen, een,
om de fchouders en opperarmen vast
te bedwingen, en de tweede om de
bo-

bovenste deelen, waar in men de afzetting doenzal, en die hem ter buitenste zyde moet voegen, wel degeelyk vast te houden, doch eerst zal den Meester de huid, spieren, enz. zo veel het hem doenlyk zy, opwaards trecken, en maken met een sterke band van ongebleekt steevig Lind, en twee vingers breed boven de knie, wanneer de afzetting opwaards in 't been, of beneden de knie, wanneer die nederwaards moet gedaan zyn, een vaste binding, laattende de band vry vyf a zes keeren om gaan, om des te bequaamer de Slagaderen te besluiten; voorts legt hy een tweede band van een vinger breeds lint, een duim breed boven de plaats, daar hy de sneede zal doen, en zulx ook insgelyx zo vast, dat zy de bloedvaten besluit; daar op doet hy voort de derde binding, een duim breed beneden de plaats der afzetting ook zo vast, dat alles strak staande, niet medegevende word bevonden; dan snyd hy zo gezwind, als hem doenlyk zy, met zyn krom snymes alles wat snybaar is, met een veeg of twee in de rondte volkomentlyk af,
be-

beginnende buitens beens onder-
waards, tot dat hy, daar hy begon-
nen heeft, eindigt, wel daar op let-
tende, dat hy de beenvliesen door-
snyd, op dat die voor de Zaag geen
belemmering komen te geven, voorts
veegt hy, met zyn tweesnydend mes-
je, alle de tuffchenbeenige zachte
deelen volkomentlyk af, fchrapende
in dit werk de beenvliesen van een,
om ruimte voor de Zaag te geven,
daar mede hy, zo snel als mogelyk
zy, de beide pypen door- en afzaagt,
maakende gewiffe, doch korte sne-
den, en zo, dat de buitenfte klein-
der beenpyp de eerste afgezaagt is,
is de groote pyp ook haast door, hy
drukt in het zaagen wat zachter,
op dat het afgezaagde niet te fchic-
lyk atbrekende, eenige splintering
uitftekende punten overblyve, voort
daar op maakt hy de benedenfte bin-
ding boven de afzetting los, gebied
den opwaards treckenden vasthouder
dus; maar de huid en spieren neder-
waards voegende, het been vast te
houden, terwyl den Meefter, alles
afwaards ftrykende, daar mede, zo
veel hem doenlyk is, de rand van de
Stomp.

Stomp door dit overhalen met deszelfs eigen huid en vleesch bedekt; voorts doet hy de hecht door de huid kruiswys, voegt de grootste dicke Stupade, en daar op de ruimte van de andere, altoorens in eiwit bevocht, en vol van 't bloedstempend poeijer tegen de bloeduitstortende vaten, die indruckende en opvullende zoo het behoort: Sommige voegen een dik stuk goede bovist; andere stucken *Vatriol. Cipr.* tegens de monden der grootste Slagaderen, maar door den overvloed van Stupaden alles wel opgevuld zynde, hebben wy in Oost-Indiën altoos gelukkig de bloedvliet gestremt, maar in dit werk de Stomp zo vol met Stupaden door stevige vast tegendruckende handen bezorgt, dat niets kon doordringen: Dus alles sterk bevat en tegen gehouden, zo bevestigt den Heelmeester door de twee strooken hechtplaafters, die welklevende moeten zyn, en kruiswys de huid noch al nederwaards overhalende, als ook dan noch een breeder vasthoudende plaafter daar over voegende, de Stupaden, waar over hy voort de Varkensblaas dicht

en

en beknopt schikt, word de schuins gesnedene kruiswyze Drukdoeken, als ook de andere zynde gevoegt, zo volgen de twee zwachtels, die wederzyds opgerolde voegt men tegens en over de Stomp, en men laat daar van de twee oprolsels om hoog vast houden, tot dat men de aan een eind opgerolde band beknoptelyk, om de rand van de Stomp beginnende, matelyk vast toe na boven geleid heeft, dan bind men met het eene oprolsel, met dichte slagen, tegens de eerstgeleide band omgaande, de andere zwachtel, alles wel dicht besluitende, neêrwaards daalende, insgelyx maatelyk vast om de Stomp, waar over en tegens deze aangeleid, om de huid en spieren niet te verdrajen, 't ander oprolsel dit Konstwerk en 't verband besluit.

Op deze wys is by ons in Oost-Indiën deze Handgreep en 't verband met gewenschte uitslagen verricht, en in den arm alleen met dat onderscheid, dat men in d'afzetting den lyder zo veel van wat noch levendig en goed is, laat behouden als doenlyk zy, daar men in 't been met voor-
dacht

dacht de plaats tot een handbreed onder de knie verkieft, ten anderen dat men boven den elboog maar een pyp ofte focil door een vlugge omfnyding en de Zaag heeft weg te nemen; daar by komt, dat men den lyder, wat hooger zittende, in zodanig een poftuur, als den Heelmeeftcr zal voor hem 't handigft keuren, zal komen te zetten, als ook, wanneer men den opperarm wat hoog na de fchouder mocht afgezet hebben, dat de bezwachteling, voor het af- en nederfchuiven, over de fchouder enden gezonden oxel omgaande, wel degeelyk moet bevestigd zyn.

Voorts word na deze moeilijke verrichting (die veel snelder en vaardiger uitgevoerd dan befchreven kan zyn) voor den lyder de rust en ftilte vereifcht, en aan hem, en die by hem zyn, ten hoogften aanbeveelt, de Wyn, Brandewyn, als ook toorn, ontfteltheit, en alle gemoedsbewegingen verboden. Men fteld, of'er eenige bloeding ontftond, een zorgvuldige waker by hem, en men laat het verband twee dagen en twee nagten beruften, zo als zelfs in de heere

Landen, daar de wonden licht rotten, by ons in 't gebruik is geweest, als dan alle den toetsel vaardig zynde, maakt men zachtelyk de bezwachteling los, het wasdoek of de blaas wat aangedroogt zynde, kan zachtjes met lauw water worden bevochtigt: Men neemt de hechtplaasters behendiglyk af, of men kniptse door, alle de Stupaden die gemackelyk volgen, worden afgenomen, de binnente tegens de grootste bloedvaten noch aangedroogt klevende, roert men niet, maar men bedekt voort alles met versche Stupaden en bloedstempend poeder zo zorgvuldig als in het eerste verband, of men voegt ook wel een dik stuk goede boviit tegen de naakte bloedvaten, waar overrykelyk de Stupaden, Hechtplaasters, als ook noch een die de Stomp overdekt, en zo het noch noodig geacht word, met een andere Varkensblaas bezorgt, voorts word het verband met twee lange scheuinsdraads gesneden drukdoeken, en met de andere, rechtdraads gevouwen en twee zwagels weder als voren, doch juist zo

vaft niet als in't eerste verband , bezorgt.

Den volgenden dag doet men het derde verband , met minder in bloedstemping gevulde Stupaden , die men nu maar alleen tegens de plaats der grootste bloedvaten aanvoegt , of ook wel de stofryke bovist , men bedekt voorts de Stomp met Stupaden of wicken met ons digestyf , in geschopte wonden gebruikt , besmeert , met de hechtplaasters , waar mede men de kanten des Stomps al meer en meer afwaards en na malkanderen toe zoekt te brengen , en dus de kruishecht te ondersteunen , en de wonde kleinder te maken , tot zo lang nodig is , vervolgens , voorts doet men het verband tweemaal daags , bezorgende , dat tegens't afgezaagt Gebeente geen vertigheden maar droge wicken worden geplaatst , quelt uw , zo als wel gebeurt , de Vleeschgroei te veel , zo gebruikt tydelyk velmakende middelen , daar in ik het *Emplastrum Griseum* , na de oude *Amsterdamsche Dispensatorium* gemaakt , op platte wicken gesmeert , en zeer mager met
ons

ons *Basilicum* over gestreken of geschraapt, de bequaamste acht; ook brengt men de binding nu meer en meer zo vast over en om de rondte des Stomps, dat men die niet in een welvoeglyke dikte, maar met'er tyd tot een beknopte rondte afdalende, en aldus fluitende, tot u en des armeyders vergenoeging volkomen mag genezen.

Verwacht gy noch eenige afschilfering van de afgezaagde einden der pypen, zo als doorgaans gebeurt, zo moet gy voorzegggen, en ook verwachten, dat de wonde niet zal sluiten, voor dat die geschieden, en uitgeloft zyn, waar op de gewenschte Genezing haast, in een lyder, die niet ongezond, of noch krank, maar welgesteld is, zal komen te volgen.

V.

Tot *Amsterdam* heeft men een nieuwe manier van afzetting in 't Been uitgevonden, immers, zo my van voornaame Konstoeffenaars berigt is, doch die maar alleen te pas komt, *Nieuwe wyze van afzetting van 't Been.*

daar de afzetting een groote handbreed onder de knië zullende zyn, de Kuitspieren noch in haar geheel en goed bevonden worden, in de zulke snyd men, na dat de twee vaste bindingen boven de plaats der afzetting gelcid zyn, eerst de Kuitspieren van onderwaards na boven, tot daar de afzetting moet geschieden, van des beens binnenste spieren, met een vaardige snede, zodanig af, dat deszelfs opperste deel aan haar geheel blyft, daar men het losgesneden zo lang opbeurt en vast laat houden, tot dat de afzetting volbracht is, daar op word aanstonds de stomp met deze Kuitspieren, als met haar eigen bekleedfel overdekt, t'saam en zo vlug en beknopt, als doenlyk zy, door eenige hechtingen aan een gevoegt, en rontom heen met de ruimte van Stupaden, Bloedstemping, Blaas, Drukdoeken, en een goede bezwachteling, zo als vertoont is, bezorgt; en op dusdanig een wys, kan een veel veiliger, zekerder, onpynlyker, vaster en voorspoediger Genezing, als op de ordinaire manier

wor-

worden verkregen, en den lyder zal veel sterker in zyn Stomp zyn, als ook voor minder opbreking, door schuuring tegens de Stelt, zich zelfs bevryd vinden. Alleen schynt deze Konstgreep wat harder en eenigfints wreeder te zyn, maar waarlyk is dit heele werk der afzetting niet zeer bloedig, hard, scherp en wreed? Doch wat raad? Daar die tot behoud van 't leven zo noodzakelyk word gekeurt, en niet bequamer kan uitvoert worden, en ook op deze noch pynlyker wys, deszelfs moeilykheit en pyn, met een veel gewenschter en korter Genezinge kan vergoed zyn.

VII.

De afzetting des onderarms geschied ook, zo in 't leggen van de twee bovenste banden en een beneden de plaats der afzetting, mitsgaders in de afsnyding der zachte en afzaging der twee armypyen of benige deelen, en in de vorder behandeling meest op dezelve wys, zo als van de afzetting des Beens is vertoont; zo moet ook in alle mindere afzettinge der leden,

Van de afzetting des Arms, en andere deelen.

den verstandigen Heelmeeſter zich, na de verſcheidenheit der voorvallen, wyſſelyk weten te gedraagen.

VIII.

Stoute daad van zeker Lapzalver. Behalven de voorſtel ſommiger oude Schryvers, heet de ondervinding ons onlangs in een jong mansperſoon geleert, dat men in een volkomen Koutvuur tot hoog in 't been, de Genezing van wat noch levendig en goed is, zonder de pynlyke afzetting in 't werk te ſtellen, verkrygen kan, want in dezen heeft men al wat verrot en dood was, niertegenſtaande de ſtank, door beweekende pappen en Ettermakende zalven laten afrotten, zo dat eindelyk 't geheele gevaarte is afgevallen zynde, zelfs de doode beenpypen tot aan 't levendig gebeente afſcheiden, zo dat de Genezing, hoewel met veel geknoci, en niet na de Konſt behandelt, gevolgt is, en den lyder noch eindelyk met een bequaam houte been en voet, met kous en ſchoen overdekt en bekleed, vry wel voor den dag gekomen is, doch is dit geheele werkje, als gezegt is, op een onhebbelyke wyze uitgevoerd en lang-

langduurig geweest: En zulx is in 't aanzien van vele nieuwsgierige, zelfs *Amsterdamsche* Konsttoefenaars geschiet, door een stouten Lapzalver, waaghals en plompen weetniet in de zware Konst van de *Heelkonst*, zynde een Backer van zyn Ambacht, die veel meer door geluk als wysheit dit hebbende uitgevoerd, zyn Backersnering de schop gegeven, aan 't meesteren is gevallen; doch door zyn onkunde en verkeerden handel ontrent syn elendige lyders is hem de Stad ontzeit, in den *Hout*, buiten de Vrydom van *Haarlem* neêrgefet hebbende zich niet geschaamt heeft, hem in de Couranten en anders, vooreen ervaren deftig Meester bekeat te maken.

HET XXXV. HOOFDSTUK.

Van de kromgegroeide en verstyfde Gewrichten.

1. *Beschryving der verscheide Gewrichten en deszelfs verscheidenheit.* 2. *Oorzaaken.* 3. *Voorzegging.* 4. *Genezing.*

I.

Beschryving der verstyfde Gewrichten en derzelver verscheidenheit

VAN eene der bekommerlykste Handgrepen, die in de Heelkonst kunnen voorvallen, onzes bedunkens, genoeg gesproken hebbende, zo kunnen ook, behalven de beginnende versterking en Heetvuur, noch andere ongevallen in, of na de Genezing der *Tegennatuurlyke Gezwelzen* ontstaan, inzonderheit daar derzelver verzweringsen in de Gewrichten zynde geplaatst, des zelfs ingelegerde stoffe scherp, en de vliessen, banden, enz. doorknaagende word bevonden, namentlyk op en inkrimping des huids, spieren, pesen en

ze-

zenuwen, zo dat de litten gantsch krom getrocken, en daarby de slymstof in het Gewricht, (zoo als dan zeer licht geschied) tot een onwrikbaare Eelt begroejende, alles zoo *Callus.* styf en onbeweeglyk beklinkt, dat eindelyk niet meer kan worden gebruikt. Van dit gebrek staat ons ook ontrent in of na de Genezingen der Gezwellen en Verzweringen, en tot voorkoming en herstelling, indien zulx noch doenlyk zy, dit volgende te zeggen.

Dit Gebrek schuld dan (zoo als wy hebben beginnen te zeggen) of in de zenuwen, pesen en deksels, of in de Gewrichten, of ook wel in die beide, en komt ons voor verouderd en vast begroeit, of noch handelbaar, in Kinderen, of in bejaarden, met, of zonder andere quaalen.

I I.

De oorzaken zyn veelderlei, doch *Oorzaaken* altyd uit- of inwendig, of t'saamgeschakelt, als namentlyk door verwonding en afnyding van zodanige pesen, zenuwen, banden en vliessen,

die tot roering van het Gewricht, 't lit, of de litten, noodzaakelyk dienden, dus de beweging, of door de afknotting, of zo niet, door de verstrooijing der dienstigste vochten, voor een gedeelte, of t'eenemaal word verhindert, en ook wel niet weêr herstelbaar gevonden word.

Ten tweeden, komt dit gebrek wel uit een zware verbrandheit voort, waar onder ook kunnen worden begrepen het schadelyk misbruik der al te heete ja byna ziedende Balsemolien, waar door van wegens 't schroeijen des huids, en de samenkrimping der zenuwen, pesen, banden en vliessen de litten t'eenemaal krom kunnen worden getrokken.

Ten derden, dooral te heete en te krachtige verteerende middelen, die het fynste der t'saamvergaderde stoffe des Gezwels in en zelfs ontrent de Gewrichten wel komen te verteren, maar ook daar door, en des te eerder, het slymachtigste doen drogen, t'saamen bakken, en vast beklinken, zo dat ook door zulx (zo als in onze verhandeling van de Gezwellen meermaalen vertoont is) het lit, of
de

de litten noodzakelyk moeten verstyven, en onbeweeglyk komen te worden, en dus ook de pefen opkrimpente onbequaam tot hun roering worden gemaakt.

Ten vierden, worden de verstyfde Gewrichten veroorzaakt door de al te verkoelende, te koude, en te sterk verdroogende middelen, die de t'saamgehoopte stoffe van eenig Gezwel, te meer, daar die van zich zelfs koud en flymerig zynde, of in de Gewrichten, noch daarenboven geplaatst is, noch vaster doen t'saamen packen, de zwelling doen groejen, de zweetgaaten verstoppen en toefluiten, de doorstraling des bloeds, der Geesten en fappen verhinderen, en dus het lit ter beweging onmachtig kunnen komen te maaken, waar by dan ook komt het gebruik of veel eer misbruik van al te drooge, te dorre, te schraale velmakende middelen op verbrandheden en groote zweeren, waar door de vette en balyamykste fappen, die de Genezing moeten voltoojien, worden uitgedroogd en verteert, zo dat geen lenigheit tot de noodzaakelyke reckelyk-

lykheit van een nieuw gemaakt vel, en der vordere bekleedselen kan volgen, en zelfs de vingeren of toonen t'eenemaal achterwaards kunnen komen te groeijen, en dus verstyft, voor altoos onbequaam, ja tot last der lyders worden bevonden, zoo als my de droevige voorbeelden daar van zulx meermaals zyn voorgekomen.

Ten vyfden, door zwaare Becribreuken, ontwrichtingen, verpletteringen, enz. inzonderheit, daar de eerst en laatstgenoemde ook in, of dicht by eenig Gewricht ons voorkomt, waar in door een langdurige Genezing en stillegging, van het gebreklyk deel, niet alleen een onvermydelyke, maar ook ongeneeslyke Eelt, die de deelen vast beklinkt kan tusschen de Kraakbeenders, banden en vliesen in groeijen; zo ook in alle verouderde ontleedingen, die niet wel geresoureert, verstyft, begroeit en onherstelbaar gebleven zyn.

Ten zesden, door een alte onverstandige verkeerde en beulse uitreking, tot weder inzetting van eenig uit zyn plaats geschokt been gepleegt,
of

of ook, zo als veel beulen, Dorpledezitters, Lapzalvers, enz. door een duivelsche baatzucht gedreven, in eenig pynlyk lit, daar in maar eenige verstuiktheid, Kneuzing of Gezwel zy, gantsch reukeloos, zonder eenige noodzaakelykheit bestaan, verscheurende door zulx de dunvlizige watervaten, met quetsing van zenuwen, banden, Kraakbeenders en vliessen, zo dat de dierbare vochten des lits, zo noodig tot een gladde beweging, buiten haar pypen en pypjens uitgestort, aan 't zweren en verrotten zeer licht zynde geraakt, onlydelyke langduurige pynen, uiterende Koortsen, en eindelyk, na veel gemartel, de bittere dood veroorzaaken konnen, of daar van het vluchste en fynste zynde verteerd, vervlogen, of uitgestort, zo moet de dikte en meest slym- en lymachtigste stoffe noodzakelyk tot een Eelt vast backen, maakende een onbequaam, verzwakt, pynelyk, en dus met 'er tyd een ten eenemaal krom en ongeneeslyk verstyft, Gewricht.

Ten zevende, kan de oorzaak zo wel van de inwendige quade gesteltheit des lichaams, als van uitwendig ontstaan, namentlyk door een scherpe wegvretende stoffe, die langs de binnenste wegen tot in cenig Gewricht blyft stilstaan, aldaar stremmende, verdickende, verstyvende en verhardende, en dus tot een benige weêrstof kan aangroeijen; inzonderheit daar quaadaardige Ertergezwellen en diepschuilende verzweringen, somwyl van zeer pynlyke pypzweren gevolgt, zyn voorgegaan, daar de scherpe afknaagende Etter de vliessen en banden verteert, de Kraakbeenders affchild, en zelfs de beenderen in haar randen wegvreet, de gladde beweging des lits meer en meer verhindert, de dienstigste sappen verteert zynde, waar de langduurige stilte kan toegevoegt worden, alles van binnen door het lymachtigste overblyffel aan malkander vast hecht en begroeit: Komende door een ongeneeslyke verstyftheit alles onwrikbaar te beklinken.

Ten achtsten, komt ons dit gebrek in de Kinderen voor, 't zy of
noch

noch redbaar, of naderhand door 't verzuim der Ouders meest voortkomende, ongeneeslyk de wichters brengen dit ongeval ter wereld, hebbende handen of voeten, of ook die alle wel t'eenemaal verdraait, verstyft, kromgetrokken, en het achterste voorwaards staande, veroorzaakt door de al te enge Gevangenis van daar zy uitgebroken zyn, doch die, als men tydig daar by word geroepen, zeer gevoeglyk worden gered.

III.

Dus verre, waar door de verstyfde *Voorzegging.* Gewrichten worden veroorzaakt, in order vertoont en aangewezen. Uit alle deszelfs byzonderheden zullen de voorzegging gereguleert zyn, in de hoedanigheid van het gebrek en nevensgaande quaalen de waarheit van de voorzeggingen moeten grondvesten: Want alle gekromde en styfstaande Gewrichten, die alreeds met een verouderde weêrstof gantsch benig begrocit en beklonken, onbeweeglyk vast en onwrikbaar worden gevonden, achten wy t'eenemaal on-

ongeneeslyk, zo ook, waar in de vingers en elders derzelve pefen, tot derzelve uit- en intreeking diennende, zyn afgefneeden, zo dat de beweging dier litten nooit kan worden verwacht, desgelyx daar in de Gewrichten zwaare vermorfelingen in het Gebeente gefchied zyn: maar daar noch maar eenige, zelfs kleine beweging worden vermerkt, en de verstyftheit niet te veroudert mocht zyn, als mede, daar de zenuwen en pefen noch in haar geheel, eenigfins reckelyk en geen moeiljelyke verzweeringen, noch verrottingen, pypzweeren, vermorfelingen, enz. worden gevonden. Alle de zodanige geven noch wel wat hoop tot herftelling, doch 't is een werkje van gedult, 't welk doorgaans niet anders dan door langheit des tyds, en door een taaije lydzaamheit kan worden verkregen. Aileen de verdraaide Kromme handen en voeten, Kniën en elbogen der Kleine Kinderen worden ordinaar, noch reckelyk zynde, licht herftelt. Maar ook de zulke verwaarlooft, veroudert, en door een beenachtig Eelt uit haar natuurlyke

lyke holte zynde geweert, en dus vast gezet en begroeit, moeten altoos met Kromstaande Gewrichten, en is 't in de voeten, met een ongeneeslyke verouderde Kreupelheit pronken.

I V.

Tot de Genezing is dan geduld, ^{Genezing} Konst, behendigheit, yver en tyd van nooden, want meermaals loopt wel een jaartje heen, eer dat de Meester, na gedaan werk, behoeft zyn reekening uit te schryven, en is het dan noch niet al te wel? Zoo licht kan gebeuren, meer ondank en smaar, dan loon voor zyn yver, Konst, werk en moeiljkheden ontfangt. Om dan een zo verhardde slymstof wederom te doen versmelten, en het lit tot buigzaamheit te brengen, moet een goede maniere des levens aangestelt, en het lichaam, daar het noodig is, van deszelfs overtollige slymen gezuivert zyn, waar op dat men, al wat verhard, verdikt, en verstyft is geworden, door haate tegenstrydende middelen, namentlyk, door vermurwende, beweekende en los-

maakende Stoovingen, pappen en smeeringen, zal zoeken te ontbinden. Uit de best dienstigste Wortels, Kruiden en Bloemen, zyn deze navolgende, myns oordeels, wel de bequaamste, als de *Witte Leli*, en *Parietaria*. *Althæ Wortels*, de *Malva*, het *Glas-*
Verbasicum *kruid*, het *Wolle kruid*, *Viole bladen*, enz. de *Vlier-Kamille-Goudsbloemen*, en diergelyken, het *Lynzaad- en Althea-meel*, alle zachte en sloopmaakende vetten en smouten, mitsgaders de *Olien van Lelien*, *Chamillen*, van *Pierwormen*, van *Palmnooten*, van *Amandelen*, *Raap- en Lynzaad*, van *Vossen*; voorts de *Althæzalf*, met of zonder de *Gommen*, het *Emplastrum de Mucilaginitibus*, het *Penslop*, ongezoute *Boter*, enz. Uit dusdanige (laatende alle die heeter zyn) kan men de zodanige verkiesen, die tot de vericheidentheden der verstyftheden best zullen geoordeelt worden. Als tot een voorschrijf deze navolgende pap,

R. Rad. Lilior. Albor.

Althææ recens. an. ʒj

Herb. Malv.

Parietar. an. Mij
Flor. Sambuc. Mj
Chamomill.
Calendul. an. Pj
Coq. in s. q. Cerevis. dulc. Colatur. Coniaz.
adde
Far. Lin. Fabar. an. q. s.
Ol. Lumbricor.
Lilior. Albor. an. ʒijß
m. f. Cataplasma.

Ook kan dusdanig een stryking
voor het opleggen van de pap, of ook
zonder dezelve worden gebruikt;

℞ Ung. Alibae ʒij
Adeps Ursi.
Anseris. an. ʒß
Gallina. ʒij
Ol. Lumbricor. ʒj
Lilior. Albor. palma.
Chamomill. an. ʒß
m. f. Linimentum.

Zynde Zenuwen, pesen, en zelfs
de huid der handen en vingeren, of
der voeten en toonen verstyft en in-
gekrompen, zo kan men alvorens de
stryking of pap te gebruiken, de dee-
len in een goed Penslop doen stoven,
of ook met een Kooksel uit voorge-
noemde Kruiden en Bloemen. Alles

na dat den toestand der zaken ons zullen komen aan te pryzen.

Op dusdanig een wys, met vermyding van heeter middelen, als Brandewyn, Terpentynolie en diergelyke, die sommige aanpryzen, heb ik altoos, zelfs bekommerlyke, verouderde, en vry vast begroeide verstyftheden, zo in de Gewrichten, als ook die der huid, zenuwen, pefsen, banden en vliessen, overwonnen, de vastgezette Eelt en lymstof vermurwt, verdunt ende losgemaakt: doch onder dit moeiljken en langduurig werk, zoekt ook de verstandigen Heelmeeſter de noodzakelyke beweging met de handen, of ook daar 't nodig is, met dienſtigte werktuigen te vorderen, want ten zy het verstyfde Gewricht niet menigmaal geroert, beweegt, gewrikt, en ter uitrecking, (en daar geen pypzweeren noch ontſteking zyn) al met vry wat kracht gevergt en aangetaft word, men zal bezwaarlyk te rechte komen: En wel eens het werk, daar de onverduldigheid in de lyders en byſtanders heerſt, ten halven moeten laten ſteeken.

Wat

Wat nu de werktuigen belangt, die moeten na de grootheit van het beschadigde deel, en de hoedanigheid des gebreks geschikt zyn, immers dient daar op voor- en omzichtiglyk acht genomen, dat men door't knelender werktuigen de groei in der Kinderen Ledematen niet verhindert, dat die na de gekromtheit, ende de noch overgebleven reckelykheit des deels, en zodanig plaat- en schroefsgewys, 't zy dan de verslyfde Gewrichten of ingetrocken of uitgerekt moeten zyn, dat ze wel dienst maar geen ondienst, ondank, of naklachten, enz. komen te verwecken, en men kan zich, in deze voorvallen, na de Schriften en opgestelde voorbeelden, van zodanige werktuigen, als in de Boeken der beroemde Mannen *Scultetus*, *Pareus*, *Guelmeau*, *Fabritius Hildanus*, enz. vertoont zyn gedraagen. Maar zekerlyk, zo als dit een werkje van gedult, en volmocijelyk heden is, zo wyft een Heelmceester, die een zware practyk heeft, waar te nemen, de zulke veel liever tot de zodanige, die dagelyx daar van haar bezigheid komen te maken,

of zelfs de werktuigmakers zyn, en haar met de Genezing voorts bemoeijen.

Komen ons in de Kinderen Kromgroeijende Kniën, benen en voeten voor, zoo kan men de Gewrichten niet alleen met versterkende middelen, die nochtans van een lenigmakende kracht zyn, maar ook met dienstige bezwachtelingen, drukdoeken en spalken, zo veel het ons doenlyk zy, tot verbetering zoeken te brengen, ook konnen zachte laarsjes tot steun en verbetering van de wangeffalte der qualykgestelde deelen worden gebruikt, zodanig als deszelfs stand en verkeerde groei zullen vereischen.

De Eerstgeborene Kinderen worden in haar verdraaide handen, voeten, elbogen en Kromme Kniën alleen door behoorlyke bindingen, met behulp van Kleine dicke drukdoeken tegen en in de holte te voegen, licht herstelt, doch deze wichters, ouderwezende, zo zal dit werk, hoe vaster begroeit, hoe moeiljeker herstelling vinden.

Sommige Kinderen hebben ook wel haar Kromgroeiende beenen, zelfs het Scheenbeen, zo ganfch tender en buigfaam, dat die wel voorzichtig met de handen kunnen worden verbogen; zo als zulx meermaals ten goede by my gelukt is, doch men moet de Mouders van dusdanige zwacke gebreckelingen ten hoogften aanpnyzen, dat ze de hoofden, die doorgaans in de zulke noch niet zullen gefloten zyn, wel voor de Koude bezorgen, zo met deksel als breinverfterkende rookingen uit de *Gommen Tacamacha*, *Benzoin*, *Labdanum*, *Syrax Calamita*, *Mastix*, *Carranna*, de *Cariophylli*, en diergelyke.

Doch wanneer dat de werktuigen of werktuigjes worden vereifcht, zo past dit werkje best aan zodanig een welgecoeffent Heelmeester, die, als gezegt is, zyn dagelyx werk daar van maakt, want in deze waarneeming meer onlust en moeijelykheden als voordeel te vinden is, dewyl de langduurigheid, het sober gevolg, floffte Ouders, de ondank en wanbetaling, al doorgaans de liefde uitbluft en den yver vertraagt, vorders al wat

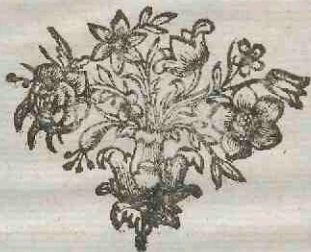
hier moet sluiten en prangen, moett na de toestand des lyders, tyd des gebreks, en de hoedanigheit der deelen geschikt zyn, en geenfints met een al te sterk geweld al te vast sluiten en Knellen, op dat de doorstraaling des bloeds, der levensgeesten en vordere sappen, en zo by gevolg, de groei niet verhindert, noch ook pyn, ontsteking, zwellling, Koortfen en Zenuwtreckingen mochten verwekt zyn; ook niet te ruim, te los, te verschuivende, te mégevende, veel min met scherpe hoeken, punten, uitsteekfels of randen, noch al te plomp, grof en zwaar, de lyders of lydertjes toe- en aangepast worden, ook daar 't lang aanloopt, als doorgaans geschied, dienen na de groei der deelen somtyds een weinig verandert.

Somtyds komt wel na een gebroken arm of been, meer door geluk als door Konst, een naast bygelegen Krom lit, in zyn rechttheit verbetert oft 'eenemaal herstelt te worden, gelijk den naarstigen Konsttoeffenaar *Fabritius Hildanus*, *Cent. 5. Obs. 85.* getuigt, als mede den beroemden Heelmeester *Job van Mekerem*, in zyn 6^e Hoofd-

Hoofdstuk verhaalt, zulx is my nu al eenige jaaren geleden gebeurt, daar ik een al van ouds Kromstaande Knië, na de herstelling, binding en schicking, van een gebrooken been, onder de Kuur volkomen te recht gebracht hebbe, hoewel de betaaling voor myn yver en Konst naderhand meer door ondankbaarheid als onmacht op nieuws uitviel. Ik zoude evenwel geen Kreupelen, of Kromgewrichte lyders raaden, om zulx, op hoop van herstelling, te avontuuren, en haar beenen te breken, als niet verzekert zynde, dat haar ongeluk zo gelukkig zoude uitvallen.

Wy zouden noch meer van de Kromgegroeide ende verstyfde Gewrichten kunnen zeggen, namentlyk van de versterking der herstelde deelen, maar achten van zulx zo nu en dan genoeg gesproken te zyn: Als mede van de herstelling der verstyfde vingers door vingerhoedjes, bandjes, en een plaatje met Gespen of Haakjes om de onderarm, enz. maar zulx kan by

Fabritius Hildanus, *Soolingen*, en anderen, worden gezien; dikwyls is my dit onder het gebruik van leenigmaakende, en der pesen verzachtende Stovingen wel gelukt, doch dit werkje vereist een volttandigen yver en gedult.

HET XXXVI. HOOFDSTUK.

Van de Scheefgegroeide Schou-
ders, Borstuitzetting Rug- en
Bultgezwellen, enz.

1. Beschryving der Bultgezwellen en Scheefgegroeide Lendenen.
2. Derselver verscheide soorten.
3. Oorzaken.
4. Teekenen.
5. Voorzegging.
6. Genezing.
7. Beschryving van de Lendevang.
8. Deszelfs Oorzaken.
9. Genezing.
10. Besluit van des Schryvers Werk.

I.

Uit langduurende Ontstekingen, Beschry-
ving der Gezwellen, Zweringen, en Bultge-
zwellen en toevloed van scherpe vochten, inzon- scheefge-
groeide derheit in de verzwakte teringachtige lendenen. Kinderen, en hooger bejaarde suckelaars komen wel, daar die de schouders, borst, rugge of lendenen hebben bestormt, des zelfs overblyfselen met een nasleep van meer andere ongevallen te voorschyn, verkry-

krygende die deelen wel mede haar deel door een opkomende verkeerde groei, door scheve lyven, Bultgezwellen, enz. daar van wy, tot een toemaat en besluit dezès werks, noch dit weinige zullen zeggen.

Onze Gedachten vallen dan wel voornamentlyk op het beenig Bultgezwel, dewyl doch alle andere beenuitzetsels daar nevens kunnen worden betrooken

Een Bultgezwel is een Tegennaatuurlyke uitwassing der Wervelbeenderen des Ruggraats, of daar by des schouderblads, der Schouderblaaden, als mede wel des borstbeens, daar door uit- of inwendige oorzaken, of door die beide, de beenderen uit haar behoortlyke Standplaats worden gedrongen.

I I.

*Derzelver
verscheide
soorten.*

Zy komen ons verscheidentlyk voor, zo ten aanzien van deszelfs gedaante en standplaats, als mede in de waarneming van den tyd des gebreks, en de hoedanigheid der voorwerpen, somtyds vind men alleen de Ruggraat uitwaarts of na de rechter-
of

of linkerzyde gekromt, fomtyds worden wel de ribben, ja zelfs de fchouderblaaden uitwaards gedrongen, in andere groeid wel het borftbeen voorwaards krombochtig uit, of hebben de Ruggraat de Letter S gelyk, bynagebogen, en zulke niet alleen de mismakfte, maar wel door nevensgaande quaalen, de elendigfte van allen, sommige zetten der Ruggwervelbeenders, andere die van de lendenen uitwaards, in eenige wyken veel beenderen te gelyk met een veruitgebred Gezwel boogsgewys uit, in andere Kort, Krombultig, fcherp uitfteekende, zoo dat maar weinig wervels uit haar plaats gedrongen zyn: Ten tweeden, moeten debul-ten ontrent haar tyd worden aange-merkt, want sommige zyn noch in haar beginsel, andere voor een gedeelte veroudert, en noch al aangroeijende, als mede noch andere, die zodanig veroudert, vereelt en begroeit zyn, dat, als in haar mismaktheit voltooit, geen verdere groei meer kan worden vermerkt: Ten derden, overweegt men de hoedanigheid der perfoonnen, namentlyk,

of die niet wel van een bultige Vader of Moeder, of wel door die beide, dus wangestaltig zynde, dit bultige Schepsel hebben geteelt, en wyders op de gezondheid of ongezondheid, op de tederheit, jaaren, en Krachten des lyders, op de grootheit of Kleinheit der nevensgaande quaa- len en ongevallen, enz. daar by dan noch op de oorzaak lettende, zo zullen uit zulx de goede of quade voor- zeggingen, en by gevolg, wat hoop en middelen der Genezing verschy- nen, in opmerking kunnen worden genomen,

III.

Oorzaaken. De Oorzaaken zyn uit- of inwen- dig, doch komen doorgaans uit die beide voort: Uitwendig geschied zulx door een verkeerde situatie des lichaams, van al te veel en gewoon- lyk Krom te zitten, Krom bocken, zwaare lasten te Kruijen, te heffen en tillen; en vorder alle geweld door zwaare vallen en quetsingen, voegd daar by het schielyk omzwicken der Kleine Kinderen, of door die al te sterk te rygen en dus te benaauwen,
 waar

waar door de ribben een wangestalte verkregen hebbende, of ook de vliezen, Kraakbeenders, de banden en zenuwen al te veel worden gedrukt en beknelt, ontsteken en zwellen; dewyl dus haar dienstige sappen uitstortende, en die bedervende, alles ontstellen, en door zulx de gewenichte groei en de welgeschapentheit in een mistaltige wasdom doen veranderen.

Onze Boerinnen, Turfstonsters, Tonneboensters, tot Schooisters incluis, en alle de zulke, die met haar tengere Wichters niet al te hovaardig zyn, als mede de gene die haar Kinderen t'eenemaal ongezwachtelt, ongeregen, los, liber en vry in de eerste jaaren opqueekende, zullen mede dit wanstaltig gebrek veel minder als d'andere in haar afzetsels wervaaren, indien maar eenigzints van een goede gematigtheit zyn. In Oost-Indiën, daar de Kinderen, Dochters en Vrysters niet worden geregen, noch in haar jongheit bezwachtelt, daar vind men gepropte Steden, ja Landen vol menschen, zonder dit bultig Gezwel of eenige wan-

wangefalte des lichaams, en nooit heb ik meer gebulte, Kreupelen en qualyk gaande, als hier in ons Vaderland gezien, daar nochtans de Edele Geneeskunst tot des menschen Gezondheit in zulk een top van Eer woont. Ik geef dan een iegelyk te bedenken, of het onmatig rygen en 't persen der deelen, die noch tenger zyn, en hier te Lande zo gebruikelyk is, niet wel een der voornaamste oorzaaken der Bultgezwel- len, en vordere wangefalte van Schouders, Heupen en Lendenen kan zyn?

Het is ook ons Koud, ongezonder, scheurbutige en vochtige Luch- streek, en daar by het onmatig inslingeren van zoute Gedroogde Schol, en daar op Aalbessen, Kruis- bessen, baeken vol kropfala, Afyn, de gekarnde Melk, schraal, scherp en zuur Bier, enz. daar dit en veel meer andere quaaen door worden verwekt, van wegens den grooten overvloed der vicieuse, raauwe en slymerige Vochten, die tegens, of in de Gewrichten der Wervelbeen- ders vergadert en vastgezet zynde,
der-

derzelver holtens vervuld en verhard, de noch losse geleeding in haar lenigheid beklinkt, bemetselt en vast maakt, zo dat aldus de beenderen uit haar standplaats meer en meer worden gedrongen.

Zoo stellen veel Schryvers, als *Aquapendens*, *Pigreus*, *Barbette*, *Tulp*, en meer andere, de inwendige oorzaak der Bultgezwellen alle verdikte, verharde en taaije Slymen te zyn. *Fabritius Hildanus*, *Cent. 1. Observ. 45.* beschryft de voornaamste oorzaak van een Bult in een Jongman de Tegennatuurlyke Verstoppinge van 't Zeefbeen, het welk begroeit en wangestaltig zynde geworden, en dus de slymen door de Neus geen ontlasting konnende vinden, zyn dezelve nederwaards tot op het Ruggbeen gezakt, zoo dat hier door de Kraakbeenige banden verslappende, de Wervels tot een Bultgezwel uitgezet zyn. Alhier waren de uitsteekfels der Beenders, (zoo als dien ervaren Konstoeffenaars getuigt en schryft) zoo week als was, en sommige t'eenemaal aan 't rotten.

Mmm

Ook

Ook komen de Bultgezwellen wel uit een al te onmaatige hitte, dorheit, en droogte des bloeds en der scherpe dominerende Vochten, die de Balsamyke, best voedende, en de noch dienstigste sappen in de zenuwen, banden, en vliessen, verdroogende en verteerende, de Ruggraat in haar Kraakbeenige Ringen krachtelyk in- en t'saam doen trekken, zoo als in de teringachtige, magere, dorre, drooge lichaamen, als mede in de Kinderen, door scherpe hitte, droogten en Koortfen uitgeteert zynde, dusdanige ongevallen veeltyds en gevolgelyk zyn vermerkt, en ook in de oude en als uitgeleefde ons voorkomt.

I V.

Teekenen:

De teekenen zyn doorgaans openbaar, voor zo veel zich dit Bultgezwel uitwendig vertoont, doch uit wat oorzaak moet nader nagevorst worden, alzo ter Genezing de verscheidentheden in haar oorsprong moeten gezogt zyn; want die door de verslapping der zenuwen, banden en vliessen ontstaat, dat zal ons de

kou

koude en alte vochtige samenstel des lyders en de nevensgaande als ook de voorheen geledene quellingen kunnen bevestigen, als mede de voosheit, onpynlykheit en slapheit van het gebreklyk deel en der Gewrichten ons klaar genoeg vertoonen.

Of is de Bult door onmatige droogte, dorheit en ouderdom, zo veeltys gebeurt, ontstaan, zulx wyft ons 't vermagert en uitterend lichaam, de kortborstigheid, hoeft, benauwtheit, en een drooger en harder pols doorgaans klaar aan, alles na dat ons de lyders in jaren en toestand van malkanderen verschillende, voorkomen.

V.

Ontrent de Gebulte valt niet veel ^{Voorzeg-} goeds te voorzeggen, want alle ver-^{ging.} ouderde t'eenemaal ongeneeslyk zyn, als mede die in de vermagerde, uitterende, oude, kortborstige, of andersints qualykgestelde lyders geplant zyn; en ook daar dit Bultgezwel zich met een schielyk en spits uitzetsel of puntig uitsteeksel vertoont: En daar deze bultgezwellen niet alleen achter in de wervelbeenders, maar ook voor in't borstbeen zich hebben gevestigd,

anders worden de eerstbeginnende en aangroeyende in goede lichamen meermaals gestuit, en in haar vordere groei verhindert, maar zelden gansch weggenomen, alleen in d'eerste beginselen in de Kinderen, die in de fleur van haar wasdom, mals, vleefig en zacht van lichaam zyn, word noch wel wat goeds bewerkt, doch altyd moet byzonder op de oorzaak gedoelt zyn, als mede op deszelfs lichaamsgestel, jaren en 't vorder gestel, waar na de voorzegging en de aanleiding ter Genezing moeten gereguleert zyn.

V I.

Genezing.

De Genezing geschied of door de Geneesmiddelen, of door de Handgreep, of door die beide, door de Geneesmiddelen moet niet alleen uitmaar ook inwendig 't dienstigste worden betracht, en daar in bezorgt dat des lichaams qualykgestelde vochten, 't bloed, zenuw- en vordere sappen verbetert, en al wat van uitwendig de groei tot het Bultgezwel mocht verschaffen, zo veel doenlyk worde verhindert, waar toe wy de geoeffende Geneesheer willen aanpryzen, uitwendig moet op d'oorzaak gelet zyn,

op dat wy ter Genezing niet onnodigs veel min dat onmogelyk is, ons komen te onderwinden.

Daar dan noch eenige hoop tot wat goeds verschynt, daar dienen alle verdikte, taaje vastgroejende slymen, zo veel doenlyk is, verdunt en verteert, de beenders, kraakbeenders, de zenuwen, banden en vliessen versterkt, bequame smeersels kunnen gemaakt zyn van 't *Ung. Albæ*, met of sonder de *Gommen*, en uit de *Olie Lilior. Albor. Rut. Nardin. Palm. Violar. Mucagin.* enz. als ook uit de dienstigste vetten en smouten, als in ons *Hoofdstuk van de verstyfde Gewrichten* vertoont is, zo als ook de plaasters *Stictic, paracels*, de *Mucilagin. Santalin.* en diergelyke met voordeel kunnen worden gebruikt, alles na dat den toestand dezer Bultgezwellen zal vereischen.

Doch alle Oliën, smeeringen en plaasters (schoon ook hoe dienstig) zullen hier vruchteloos zyn, zo niet bequame ryglyven en platen tegen dit Bultgezwel worden in 't werk gestelt, die of wat zacht en met bescheidenheit, of wel vaster, of ook, daar 't wezen mag, vrylyk dit lomp en wan-

stallig Bultgezwel komen te drucken, om zo 't verder uitzetten der beenders te verhinderen.

De tengere Kinderen, de Kortborstige, hoeft, Koortfige, teringachtige, en by gevolg alle verzwakte vermagerde, dorre lichamen, moeten zo vaardig als maar eenig Bultgezwel verschynt, die door een plaat wel gevoert, en na de gestalte des deels en des Gezwels, wat uitgeholt in 't ryglyf benaait, haar gebrek zagt worden ingeregen en bedwongen.

De platen moeten niet te dun noch te dik maar eenigfints mêgevend sijn, zy kunnen van Zilver, Koper, Yzer of Blik zyn gemaakt; doch 't laatste verkies ik doorgaans, haar groote en gestalte moet na vereisch van 't Bultgezwel en gelegenheit van 't gebreklyk deel geschikt zyn; Als ook rontom gegaat, op dat het benaaisel zyn vastigheid heeft en behoud, en daar behoord zodanig met Watten, Katoen, of andere stoffe gevuld en gevoert, dat op een vermagerd gestel tegens een scherp uitstekende Bult geen ontvelling, pyn noch ontsteking worden verwekt: de toeryging moet
ook

ook daarom in de zulke niet met een al te krachtig geweld, maar met een vereifchte verdraagzaamheit aangestelt zyn, doch in de anderfints gezonde en welgestelde lichamen kan ook een vaster toeryging en sterker drucking daar 't behoort op 't gevoegelykft worden gemaakt en bevytigt.

VII.

Dus verre van wat des lichaams *Beschry-
wangeftalte door de Bultgezwellen* *ving van
de Lende-
vang.* betreft, zouden noch welicts van de zogenoemde Lendevang by deze gelegentheit kunnen zeggen, dan is ons bedunkens in 't verhoog der qualyk gestelde gewrichten en kromgegroeide beenders, als ook in dit *Hoofdstuk van de Bultgezwellen* van zulx genoeg als hangende meest aan malkander, gesproken, dit noch maar in 't voorby gaan my in de gedachten komende, dat de suckeling van deze Kinderen, om haar dikbuikige verstoptheden des ingewands, miltgezwellen, groote noch ongesloten hoofden, Kromgroeijende beenen, enz. doorgaans met de Engelsche ziekte gezegt worden aangetast te zyn, zeker ik kan

M m m 4 niet

niet bedenken, waar men die in onze dagen met de naam van Engelsche ziekte gedoopt heeft: daar in ons land waar in van wegens deszelfs stand en hoedanigheid) de Scheurbutige ziekten veel meer als in *Engeland* heerschen, en deze quellingen mogelyk honderde jaren bekend zyn geweest, dan ik geloof dat dit een kunstje door de baatzucht bedacht moet zyn, om de lichtgelovige wyfjes, die 'er mooi mê zyn, dat haar kind met de *Engelsche Ziekte* behebt is, wat en te meer Geld uit de beurs te locken, en deze Geneesheer krygt licht de naam, dat hy een kenner is van de *Engelsche Ziekte*, die geen Geneesheeren (dit kind bezoekende) zo net op haar duim wisten op te zeggen en bekend te maken.

Doch men mag ook wel een Lendevang noemen, die den mensch seer haast en op 't schielykft bevangt, een Lendepyn, die de lyders zeer vinnig bestormt, en, myns oordeels, is dan een schielyke verrucking of verdraijing der lendespieren en vliessen de voornaamste oorzaak, inzonderheit door scheuring der menigvuldige dunvliefige

fige Watervaten, waar op veelyds een inwendige ontsteking met een groote pyn, koorts en onmacht haast komen te volgen.

VIII.

De uitwendige oorzaken zyn door-^{Dezelfs} gaans heffen en tillen, spitten en del-^{Oorzaaken} ven, waarom dit Gebrek mogelyk 't spit in de lendenen genoemt word, zware lasten te kruijen, krom boc- ken, vallen, slaan, stooten, enz. waar door de spieren, vliessen, banden of zenuwen worden verrukt, geforceert, verdraait en beledigt, en daar door de dunvliessige Watervaten (zo even gezegt is) scheuren en breken, zo dat haar vloejende sappen in haar veelheit tusschen deze teergevoelige vliessige deelen uitgestort zynde, zulk een groote pyn, ontstekingen, koortsen, en onmacht in de beweging komen te verwecken, wel meermaals gevolgt van groote verzweringen, zo als wy by die gelegenheit meermaal hebben vertoont en aangemerkt.

Ook kan dusdanig een zware lende- pyn van inwendig door scherpe vochten ontstaan, zo als wy in de

Ver-

Verhandeling van de Sichtgezwellen
hebben vertoont en aangewezen.

In de verdraajing der vliessen, zenuwen, banden of spieren, zal men de lyders met dezelve achterwaards of voorwaards over, of ook zydwaaards, waar heen 't nodig zal zyn, te bewegen, te buigen, of zich recht op te rechten, zoeken in beter stant te brengen, doch evenwel geensints met een al te sterk geweld, kracht en dommekracht, zo als den boer tot *Jisp*, dien beroemden *Mr. Kornelis* zyn lyders, met deze en diergelyke qualen in de lendenen bevangen, handelden, doende een sterke Boer den rug betreen, zo dat den elendigen, dus onthaalt, noch veel elendiger is t'huis gekomen, zo als ons daar van de droevige blyken vertoont zyn geweest: Zo moet men niet doen, op dat geen zwaarder en somtyds ongeuefelyke ja doodelyke ongevallen (zo als ik zelfs gezien heb) worden verwekt. Ook dient wel in acht genomen, dat men ook dit gebrek van een onvolkomen ontwrichting der lende-wervelbeenders weet te onderscheiden.

I X.

Wyders word in dit pynlyk on-^{Genezing}geval, by een goede manier des levens, de pynstillende Klisteren, de Aderlaating, daar het de nood vereischt, doch voor al het maatelyk zweeten, in't werk gestelt, uitwendig kan een plaaster van *Defensivum Vygonis* alleen, of met andere, die wat meer versterkende zyn, vermen- gelt worden, in't werk gestelt. Een Rogge Meelzak word veelyds, voor die niet te vies noch te zinnelyk is, met baat gebruikt. Voorts belaste men, als de pyn gestilt is, versterkende Olien en plaasters, gelyk wy, op deze wys de Konst oeffenende, al veele, onder den genadigen zegen des Alderhoogsten, van dit pynlyk ongeval voorspoedig hebben herstelt gezien.

X.

Ziet daar, Goedgunstigen Lezer, ^{Bestuit van} het geen my geluist en goed ge-^{des Schry-} dacht heeft, van de ^{vers Werk} Tegennatuurly- ke Gezwellen, mitsgaders van hun-
nen

nen aanhang en nasleep te schryven, vry meerder konde worden vertoont en verhandelt, maar het verhandelde zal genoeg zyn, om ook het overige daar in te vinden, en dit spoor bewandelende, onder den zegen van onzen Oppersten Geneesmeester, Jesus Christus, te komen tot een gelukkig

E I N D E.

L Y S T E

Der Medicinale , Chirurgicale
en Chymische

B O E K E N ,

Die in de Boekwinkel van

HERMANUS KENTLINK

te bekomen zyn.

Blankaart (Stefanus) nieuwe hervormde Anatomie, Duits, dese derde druk veel vermeerdert, en alle met nieuwe platen verrykt, in groot Octavo.

———— Cartesiaansche Academie, of Institutie der Medicynen, in 8.

———— Nieuwlightende Practyk der Medicynen Chymie, in 8.

———— Kunstkamer der Chirurgie, in 8.

———— Verhandeling van de genezing der scheurbuik, in 8.

———— Verhandeling van de Operatien of werking der Medicamenten, in 8.

———— Nederlandsche Herbarius of Kruidboek met fig. in 8.

———— Verhandeling der Leger en Scheepsziekte, in 8.

Blankaart (Arent) Scheeps Geneesoeffening wegens de ziekte die op de Oost-Indische vaart en Oost-Indiën voorvallen, in 8.

Barbette (Paulus) Medicinale en Chirurgicale Werken, in 8.

Lyft van Medicinale Boeken.

- L. Schacht, Medicinale Colleeie of korte Verhandeling der Medicynen, in 8.
- J. le Mort Werken compleet, bestaande in
1. Ligt der Natuurkunde, in 8.
 2. Chymia, Medica, Physica, in 8.
 3. Pharmasia, nevens de afbeelding der Werkelykheit der lichamen, in 8.
- J. Muis, praetyk der Chirurgie, bestaande in verscheide deftige Heelkonstige Aanmerkingen, in 8.
- N. Heinsius nauwkeurige Verhandeling van het Podgegra en Jicht, in 8.
- Verhandeling van 't Quikzilver, in 8.
- Blafius verhandeling van 's menschen Lichaam, in 8.
- S. van Ruffing, nieuw gebouw der Heelkonst, in 8.
- nieuw gebouw der Geneeskonst, in 8.
- Vaugion de Heelkonst in haar volmaaktheit, in 8.
- J. Verbrugge, Zee- en Land-Chirurgie, in 8.
- N. P'Emery Chimiste Stookhuis, in 8.
- S. vander Wiel, Heelkonstige Aanmerkinge, 2deelen, in 8.
- E. Daalmans nieuwhervormde Genees- en Heelkonst, in 8.
- De Heelkonstige Verbandhuismeeftter, door den Heer Belofte, in 8.
- Kokburn verhandeling van de zeeziekte, in 8.
- Lift en bedrog der Medicynen, in 8.
- J. Yleman seventig Heelkonstige Aanmerkingen in 8.
- R. de Graaf Anatomische en Medicinale Werken met veel figuren, in groot 8.
- Buysens praetyk der Medicynen, in 8.
- Verhandeling der uitwerpselen, in 8.

Lyst van Medicinale Boeken.

- Sydenham verhandeling om alle ziekten te genezen, met aanmerking van Dr. Buisen, in 8.
- Goris verhandeling der Pestziekte, in 8.
- Zee-Chirurgie of Matroozen troost, in zeer veel gebreken den zeevarende overkomende, door Jan Kouwenburg, in 8.
- Baggaert (Johannes) de waarheit ontwart van veel vooroordeelen ontrent de Medicynen, 8
- Verhandeling van de Kinderpokken en Mazelen, in 8.
- Helvetius verhandeling van alle de ziekten, in 8.
- om de Koorts te genezen zonder ingeven in 8.
- J. le Grue van de nuttigheit der salivatie en genezing der Venusqualen, in 8.
- Overkamp alle zyne Medicinale en Chirurgicale Werken, in 4.
- Dekkers Geneeskonstige oeffeningen, in 4.
- Bartolini Anatomie, in 4.
- dito in 8.
- Palfyns Heelkonstige Anatomie, in groot 8 fig.
- Verhandeling van de Oogziekte, in 4.
- Ostologie of beschryving der Beenderen in 8
- Verhandeling der Vrouwelyke delen, 4
- Anatomische oeffening der twee Aangegebore Kinderen, in 8.
- Dionis Chirurgicale Operatien met fig. in gr. 8
- Algemeene Kraamkunde, in 8.
- Paarde Boekjes of heilsame toevlugt tot de genezing van Paarden en Koebeesten, in 8.
- Steenfnyden na de wys van Frere Jacques de Baillieu, in 8.
- Lambregt van de ontsteking der oogen, in 8
- Keil Anatomie, in 8

Lyst van Medicinale Boeken.

- Willis van de Pestziekte, in 8.
Willis van de Koortse te genezen, in 8.
Geopende deure tot de Chimie, met fig. in 8.
P. Nyland Nederlandsche Herbarius of Kruid-
boek, in 4.
J. Munniks practyk der Heelkonst in 4.
Mauriceau Tractaat van de ziekten der zwange-
re Vrouwen, in 4.
Wouter Schouten, verhandeling van de Tegen-
natuurlyke Gezwellen, in 8.
—— het Gewonde Hoofd, of verhandeling
van de Opperhoofdsponde, en Bekkeneels-
breuken, van de Wonde des Aangezichts en
des Hals, in 8. tweede druk.
F. Ruysch ontleedkundige verhandeling over de
vinding van een Spier in de grond des Baar-
moeders, in 8.
Brief van den Heer Hecquet, Med. Dr. te Parys
geschreven aan den Heer . . . aangaande de
Spier des Baarmoeders, door den vermaarden
Heer F. Ruysch ontdekt, in 8.
C. Herls examen der Chirurgie, in 8.
B. de Bout 't nieuwe examen der Chirurgie in 8.
A. de Heide ontleding des Mossels, Ontleed-
Genees- en Heelkundige waarneming, in 8.
Aarnout Helvetius korte Ontleedkunde van het
geheele Menschelyk lichaam, in 8.
—— Verhandeling der Kinderpokken in 8.
F. Halmale Mercurius verheerlykt, in 8.
J. van Wyk verhandeling der Beengezwellen 8.
P. Verheyen Anatomie of Ontleedkundige be-
schryving van 't Menschelyk lichaam in gr. 8.
Hamilton van de Gierskoortse, in 8.
T. Willis, de algemeene en byzondere werking
der Geneesmiddelen in 's menschen lichaam,
in 8. twee deelen. T.

Lyst van Medicinale Boeken.

- T. Willis nieuwe en Geneeskundige verhandeling van de Fermentatie, in 8.
- Noodige Aanmerkinge over de Chirurgie, en practyk van Paulus Barbette, als mede nieuwe Operatie der Chirurgie, in 8.
- De Hedendaagsche Reukwerken in 12.
- Aforismen, of Kortbondige Spreuken van Hypocrates, in 12.
- Aforisme rakende zwanger gaan, de ziekten en andere toevallen der Vrouwen door de Heer Mouriceau, in 12.
- Apotheken Amsterdamse, in 12.
- Haarlemse, in 12.
- Leeuwaerden, in 12.
- Londonse, in 12.
- Dordregtse, in 12.
- Rotterdamse, in 8.

En vorder verscheide andere soorten van
Nederduitsche Boeken.